

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

**Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 1 від 27.01.2022).**

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією
Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових
фахових видань України в галузі соціальних комунікацій
(наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

*Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліко-
вані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на
видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.*

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова
установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.
(deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Bruy O. — PhD of Social Communication, Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Ilhanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

**The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 1 from 27.01.2022).**

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science
designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the
professional scientific publication of Ukraine in the field of social
communication. (Order of the Ministry of Education and Science
of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

*You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement
with editorial staff. A reference to publications is necessary.
Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with
point of view of the author.*

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research
Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Велика гра: протистояння Росії та США 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

МИЛЬЧЕНКО Л. Вторинна неграмотність — наслідок кризи читання 7

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

СЕНЧЕНКО М., КОСТЕНКО Л., КОПАНЄВА В. Розвиток бібліотечно-інформаційних систем в умовах цифрової трансформації України..... 16

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ОНИЩУК М., ТАТАРИНОВА Л. Україна — НАТО: підсумки 2021 року (огляд матеріалів українських і зарубіжних ЗМІ з питань євроатлантичної інтеграції України) 23

КОХАНОВА І., САФОНОВА Т. Амбівалентне ставлення до мови як наслідок неофіційного білінгвізму в Україні 28

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

КОВПАК В. Документальні ресурси електронної бібліотеки в стратегічному документно-комунікаційному процесі формування когнітивно-інформаційного суспільства 33

КАПРАЛЮК О. Інформаційні ресурси мережі аграрних бібліотек як складник вітчизняного інформаційного простору: формування, використання, доступ..... 42

ЗА РУБЕЖЕМ

ГУМЕНЧУК А. Французька модель вищої бібліотечно-інформаційної освіти: когнітивні та організаційні особливості 47

C O N T E N T

EDITORIAL DIRECTOR'S PAGE

SENCHENKO M. The big game: the confrontation between Russia and the United States..... 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

MYLCHENKO L. Secondary illiteracy is a consequence of the reading crisis 7

LIBRARIANSHIP

SENCHENKO M., KOSTENKO L., KOPANIEVA V. The development of the library and information systems in the conditions of digital transformation of Ukraine..... 16

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

ONYSHCHUK M., TATARINOVA L. Ukraine — NATO: results of 2021 (review of Ukrainian and foreign media materials on Ukraine's Euro-Atlantic integration) 23

KOKHANOVA I., SAFONOVA T. Ambivalent attitude towards language as a consequence of unofficial bilingualism in Ukraine 28

INFORMATION ACTIVITIES

KOVPAK V. Documentary resources of the electronic library in the strategic document-communication process of formation of the cognitive-information society 33

KAPRALYUK O. Information resources of the network of agrarian libraries as a composition of the domestic information space: formation, use, access 42

ABROAD

HUMENCHUK A. French model of higher education in library and information: cognitive and organizational features..... 47

УДК 327.5/.8(470:73)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).3-7

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Велика гра: протистояння Росії та США

У статті неупереджено розглянуто ситуацію протистояння між США та Російською Федерацією. Наголошено, що попри санкції економіка Росії розвивається доволі енергійно, тоді як економіка України перебуває в кризовому стані. Поява у РФ новітньої гіперзвукової й іншої зброї дає їй можливість диктувати умови США та НАТО. Зважаючи на ці тенденції, Україні варто звернути увагу на нові геополітичні реалії й змінити тактику зовнішньої та внутрішньої політики.

Ключові слова: економіка Росії; "кольорова революція"; російські військові бази; США; НАТО

У середині ХХ ст. світова спільнота вперше замислилася над тим, що механізми масштабного управління народами насправді існують. Наступними десятиліттями соціальна інженерія досягла такого рівня, що стала активно ширитися планетою, а на початку ХХІ ст. перетворилася на буденний факт. Людина, яка сьогодні навіть не цікавиться політикою, чудово розуміє, що майже всі рукотворні протести й революції від України до Венесуели організовано за схожим сценарієм.

Передусім у соціум вкидають соціальні віруси, потім формують гасла й потрібні словоформи, а за певний час за допомогою яскравих медіакартинок вибудовують опозицію та скуповують народ. Вірусні міфи в зазначеному контексті — вагомий інструмент загальної історії. Допоки ситуація в Україні влаштовувала Захід, зазначений сценарій на її теренах не застосовували — Вашингтон вилучив Київ із глобальних розкладів, гадаючи, що тут у нього все під контролем.

Проте варто було процесу налагодження відносин із Російською Федерацією відновитися, як із 2000-х рр. миттєво розпочалося вкидання гасел на кшталт "Кучму геть!", набула розголосу справа Гонгадзе, з'явилися й інші методи дестабілізації ситуації в Україні. Деструктивні заклики тиражувала не лише ліберальна преса й не одна лише несистемна опозиція, їх активно насаджували в голови людей опозиційні представники від парламентських фракцій і з боку радикальних сил. Одразу стало зрозуміло, наскільки величезною була частина п'ятої колони й наскільки широко вона не бажала зміцнення держави.

Після Революції гідності вітчизняні засоби масової інформації повсякчас нав'язували суспільству думку про те, що санкції незабаром знищать економіку Росії.

Що ж насправді відбувається в Російській Федерації? Так, 2014 р. під тиском санкцій у Росії було введено в дію 237 об'єктів виробництва великого масштабу, що становило майже 1 об'єкт на кожні 1,5 доби. Причому йшлося не про корпуси зберігання продукції чи порожні склади, а винятково про виробничі підприємства мінімальною вартістю 740 млн руб. (10 млн євро). Важливо врахувати й те, що 120 із них було побудовано з нуля. Проте ключовим аргументом у розвінчанні міфу, що санкції знищують економіку Росії, є постійна позитивна динаміка, а не одноразова статистика. Для цього ідеально підійде 2015-й — рік нібито "розірваної в клепті російської економіки". У той період було введено в дію рекордних 287 нових об'єктів, що, як не складно обчислити, становить 1 виробництво на 1,27 доби, тобто швидкість введення виробництв 2015 р. у порівнянні з 2014-м суттєво зросла.

Отже, всупереч закидам українських політиків про те, що санкції зруйнують російську економіку, остання швидко адаптувалася до змін, розпочала виробляти свої товари, вести імпортозаміщення, наповнювати реальний сектор власними грошима й уже 2018 р. повторила рекорд. За підсумками того року, в дію було введено 278 нових виробництв у різних галузях, а загальна сума інвестицій становила 369 млрд руб. Отже, до 2019 р. колишню динаміку було відновлено, а переламати ситуацію із санкціями та знову повернутися до ударних темпів країні вдалося в умовах жорстких фінансових обмежень і зовнішнього тиску з боку західних країн.

Частину вкладень у закордонну економіку країна спромоглася компенсувати, відмовившись входити в нав'язувану Вашингтоном самоізоляцію, ще частину було "запропоновано" інвестувати великому бізнесу, що повертає в Росію

капітали під страхом англосакського натиску. Проте значний відсоток коштів склали внутрішні вливання — приватні, державні й державно-приватні. Цей факт цілковито розвінчує міф про те, що Росія нібито не інвестує у свою економіку та тільки накопичує, не даючи країні продишу.

Щодо системності зазначеної діяльності, то її динаміка така: від 2013 до 2017 р. у Росії побудовано й введено в дію 1203 виробництва, тобто нові заводи та цехи майже в усіх галузях реального сектору. І це при тому, що наведені показники не охоплюють підприємств оборонного комплексу, інфраструктурних громадських проєктів та інших найбільших об'єктів, завдяки яким поступово відроджується країна, як-от федеральні дороги, мости, житло, телекомунікації, порти, аеропорти тощо. Отже, міф про те, що санкції, накладені на РФ, знищують її економіку, не витримує жодної критики та є цілком абсурдним. Спроби переконати людей в тому, що інфраструктура виробництва в Росії не розвивається, а держава живе завдяки одній лише радянській спадщині, безглузді.

Можливо, цю тезу можна було б застосувати до України чи колишньої РФ зривка 1990-х рр., але точно не до сучасної Росії. На період від 2018 до 2024 р. перед країною поставлено надзвичайно амбітні завдання. Починаючи від космосу з ракетами надважкого класу, новими носіями, пілотованими польотами на Місяць, власною космічною станцією (над створенням якої вже працює "Роскосмос"), а також другою чергою космодрому "Східний" вартістю 238 млрд руб., і закінчуючи розвитком туристично-рекреаційного кластера дитячого відпочинку.

У поточний період йдеться не лише про відновлення виробництва в країні, а й про майбутнє, громадський добробут. Зокрема, це проєкти китайсько-монголо-російського економічного коридору, що передбачають об'єднання Шовкового шляху, монгольської ідеї "степового" маршруту й реалізацію РФ трансєвразійського коридору. Причому це не лише транспортна артерія, а проєкт, будівництво якого тісно пов'язано з паралельним розвитком прилеглих територій.

Загалом, зрозуміти, що Росія завершила етап критичного відновлення й тепер набирає потужності, не важко. Це підтверджують масштабні проєкти, які в період виживання зазвичай не розпочинають. Наприклад, уперше за десятиліття на корабельнях закладено сучасні науково-дослідні судна, що мають вивчати шельф і природні багатства Світового океану; одразу в 15 суб'єктах Федерації створено науково-освітні центри,

покликані вперше після розпаду СРСР об'єднати всі рівні освіти, а також можливості наукових організацій, науково-дослідних інститутів і бізнесу, тобто забезпечити перетікання напрацьовань військового потенціалу в цивільне русло, а наукового — у комерційне.

Ці ознаки переконливо свідчать про новий етап розвитку держави, спрямований не на вигоду сьогодення, а на далеку перспективу.

До аналізу оборонної сфери братися й зовсім недоцільно, оскільки занадто величезний для опису нагромаджено потенціал. Проте слід зауважити, що кадри, знання, компетенції та матеріали, які під час розроблення унікальних засобів здобула країна, використовуватимуть також в інтересах цивільних сфер, для розвитку суспільства.

Список великих проєктів, реалізованих державою минулими роками, вже налічує тисячі одиниць. Сотні з них втілять у життя впродовж року, інші вводитимуть в дію до 2030-х рр.

Шкода, що інформування українців у цій сфері ведеться вкрай незадовільно. Зважаючи на це, наше суспільство відкрито для ворожої пропаганди та іноді просто не знає про масштаби досягнень на тлі акцентованих проблем, через що, ймовірно, міфи про російську "дійсність", як і раніше, існують і ширяться світом. Циркулюють вкидання зі списком закритих, а не відкритих виробництв. Вигода про те, що в Росії "нічого не будується", ще знаходить вдячного читача, водночас безсумнівним є факт, що країна невпинно рухається вперед.

Караван російського відродження справді набирає швидкості, про що свідчить нещодавній ультиматум Федерації США та НАТО, який має певне підґрунтя.

У чому воно полягає?

Варто нагадати, що останніми роками стало цілком зрозуміло: епоха однополярного світу минула. Гегемонія США похитнулася, й нині Китайська Народна Республіка (КНР) становить серйозну конкуренцію американській економіці. З появою нових видів зброї Російська Федерація змушує Сполучені Штати замислитися про власну безпеку. Особливу загрозу для Америки становить стратегічне об'єднання Росії та КНР, що рухаються до статусу наддержав. Москва неодноразово загаяла Вашингтон у пат у військовій і геополітичній площинах, а віднедавна до економічного сегмента протистояння долучився й Пекін.

Інакше кажучи, багатополарний світ не просто можливий, а вже стає реальністю сьогодення. І що динамічніший цей процес, то більше

у світі з'являється громадян, які коливаються, хоча раніше були в геополітичному таборі США. Як наслідок, зазнають трансформації навіть звичні речі. Якщо кілька років тому нікому й на думку не спало б, що російські військові об'єкти розміщуватимуть за кордоном, то тепер це очевидний факт.

Поява в Росії перших у світі зразків новітньої стратегічної гіперзвукової зброї, підводних безпілотних апаратів, крилатих ракет з ядерним двигуном змусила Вашингтон вийти з договорів, що зв'язували американських стратегів. Причина була простою: оточити Росію позиційними районами протиракетної оборони (ПРО), разом із концепцією миттєвого обеззбройного удару. Обидві стратегії зазнали поразки. Більше того, Москва раптом вирвалася на кілька кроків уперед. У результаті США, у звичній для себе манері, вирішили розмістити стратегічну зброю на території європейських "союзників" і, вийшовши з Договору про ліквідацію ракет середньої та малої дальності (ДРСМД), зробити з Європейського Союзу (ЄС) живий щит. Ці кроки змусили Кремль замислитися про винесення своєї зброї на периферію, адже, як зазначив у своєму посланні президент В. Путін, у разі агресії Заходу з території Європи відповідь дістануть особисто США. А для цього Москві потрібно розмістити ракети й на зовнішніх рубежах.

Ця стратегія має доволі серйозне підґрунтя. Нещодавно Росія не лише взялася за відновлення старих військових баз, утрачених після розпаду Радянського Союзу, а й намагається домовитися з іншими країнами про відкриття нових. Сьогодні майже всі діючі опорні пункти Росії зосереджено вздовж її кордонів. Це п'ять держав Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ): Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Білорусь і Вірменія, а також три республіки, які підтримує Москва: Південна Осетія, Абхазія та Придністров'я. Не випадково в Казахстані відбулася чергова "революція", придушена військами країн, що входять до ОДКБ. Винятком є тільки Сирійська Арабська Республіка (САР), що стала найважливішим пунктом для російської армії та флоту, винесеним далеко за межі РФ. Саме військові бази в САР повністю убезпечили країну від вірогідної агресії з південного флангу НАТО.

Проте чи досить цього? Велике питання.

З урахуванням сучасних подій у світі багато "радянських" баз можуть з'явитися знову, а присутність Росії пошириться одразу на три континенти.

1. Венесуела. Це одна з перших країн-президентів на розміщення російських ракет. За

останні десятиліття з'ясувалося, що нібито "випадкові" опозиційні рухи, революції та перевороти в Латинській Америці виявилися ретельно спланованими. Події навколо президента Н. Мадуро й американської креатури Х. Гуайдо доволі промовисті. У 2009 р. попередник нинішнього лідера У. Чавес запропонував В. Путіну розмістити у своїй країні військову базу для далекої авіації Росії. І якщо тоді РФ мала певні перешкоди, то тепер ситуація змінилася. Зрозуміли це і в Білому домі. Отже, якщо Москва та Пекін й надалі зможуть стримувати ситуацію в Каракасі від американських дій, вірогідність появи там російських військових об'єктів різко зросте.

2. Нікарагуа. Другою країною Латинської Америки, де РФ може розмістити ракети, є Нікарагуа. Д. Ортега, як ніхто інший, пам'ятає історію відносин його держави та Росії. Саме Москва свого часу допомогла нікарагуанському лідерові утримати країну під контролем, тоді як США, навпаки, усіма силами підтримували військових бунтівників, які намагалися повсюдно створити хаос. Тепер інтереси Китайської Народної Республіки щодо прокладення Нікарагуанського каналу роблять територію цієї держави прямим кандидатом на відкриття російських військових баз. У нинішній ситуації цей крок, очевидно, вкрай вигідний і для РФ.

3. Куба. Волелюбну Кубу утримує від зміни табору лише те, що раніше країна мала сумний досвід зради Радянського Союзу, а крім того, у США немає гідних альтернатив. Тепер же, коли маятник балансу гойднувся, а гегемон продовжує слабшати, військові об'єкти авіації та флоту РФ у перспективі можуть повернутися і в цю державу.

4. Лівія. Опорний пункт Росії в Лівії — уже не просто теорія. Москву давно закликає до цього кроку офіційний представник лівійської національної армії, фельдмаршал Х. Хафтар. Свідченням цьому є й новина про те, що Лівійська народна армія (ЛНА) на чолі зі своїм керманічем нині майже повністю контролює країну, тоді як кілька років тому під орудою ЛНА перебувало лише чверть занедбаних районів. Зрозуміло, Захід не визнає лівійського лідера й називає його креатурою Москви, та які б слова не вживали щодо Х. Хафтара, саме він концентрує у своїх руках реальну владу в Лівії, а отже й можливості для розміщення російської бази.

5. Судан. Президент Судану О. Башир нещодавно особисто обговорював із С. Шойгу та В. Путіним офіційну пропозицію щодо розташування військової бази РФ на березі Червоного моря. Враховуючи таке прозоре послання влади,

Хартум по праву може стати ще однією столицею в черзі претендентів на російську присутність.

6. Центральноафриканська Республіка (ЦАР). Ця країна теж не заперечує проти розміщення російської бази на своїй території. І не випадково західні ЗМІ так завзято обговорюють зростання військової присутності Москви в ЦАР. Враховуючи, як багато інтересів європейських і американських транснаціональних корпорацій там переплетено та наскільки нещадно вони експлуатують народ і ресурси, місце для розташування військових об'єктів РФ не довелося б довго шукати. Особливо після того, як міністр оборони ЦАР і С. Шойгу 2018 р. підписали спільний меморандум про військово-технічну співпрацю.

7. М'янма. Спостерігаючи події, що відбуваються в М'янмі — багатостраждальній країні азійського регіону, слід зауважити, що тут, у колишній Бірмі, уже активно працюють російські військові фахівці. У країні й досі є склади радянської зброї, колишні об'єкти військових баз СРСР, а також експлуатується чимало російської армійської техніки.

8. В'єтнам. Ще 17 травня 2016 р. посол В'єтнаму в Росії Н. Т. Шон заявив, що його країна не заперечує проти повернення Росії колишньої військової бази СРСР в Камрані. Хоча в радянський період її називали скромною аббревіатурою ПМТЗ ВМФ (пункт матеріально-технічного забезпечення військово-морського флоту), насправді це потужна військово-морська інфраструктура, розрахована на контингент, що дає змогу Тихоокеанському флоту контролювати весь Індійський океан і південну частину Тихого.

9. Мексика. "Великий мур" імені Трампа, що його мали звести вздовж усієї території Мексики на кордоні зі США, стрімко прискорив процеси відторгнення Мехіко від Вашингтона. Новий уряд, що прийшов до влади 2018 р., завзято кинувся шукати нові альтернативи. На цьому тлі присутність третіх країн на своїй території підтримує й населення, що важко зрозуміти Білому дому. Показово, але саме Мексика першою серед країн Латинської Америки відмовилася визнавати проамериканського опозиційного "лідера" Венесуели Х. Гуайдо, тоді як раніше завжди слідувала у фарватері Вашингтона.

10. Болівія. Президенти Росії та Болівії давно перебувають у дружніх стосунках, а враховуючи, що країна, як і Венесуела, боліваріанська, то й вона, у разі потреби, погодиться на розміщення авіабази Росії на своїй території.

11. Еквадор. Боліваріанський Еквадор стоїть в одному ряду з Каракасом. Москва розглядає

його як одного з важливих стратегічних партнерів у Латинській Америці, для чого є всі підстави. Еквадор пов'язаний із Росією в багатьох напрямках: від торговельно-економічної сфери, гідро- й електроенергетики, сільського господарства, нафтогазової та атомної галузей до військового простору. На початку 2000-х рр. у спільних документах було зазначено, що співпраця двох країн не має на меті створення військового союзу, проте сьогодні багато чого змінилося. Спостерігаючи за подіями навколо Еквадору, лідери й країни усвідомили, що їм теж може знадобитися термінова допомога, а від США в сучасному світі здатна захистити лише Москва.

12. Гаїті. Місцеве населення Республіки Гаїті від 2018 р. наполегливо звертається до Росії з проханням захистити від американців. Вашингтон усіяло підтримує місцевого маріонеткового диктатора й зазвичай не звертає увагу на його свавілля щодо народу. Необачність такого рішення було продемонстровано Заходу 21 лютого 2019 р. Саме тоді під час масштабних антиурядових протестів із вимогою відставки проамериканського президента Ж. Моїза мітингувальники крокували вулицями, скандуючи гасла, звернені до Росії. Активісти тримали портрети Путіна й спалювали американські прапори. Якщо США не зможе протегувати диктаторові Гаїті й надалі, а нещодавнє захоплення американських приватних військових компаній (ПВК) на місці злочину виявилось невідповідним, питання розміщення на острові російських баз також стане актуальним.

13. Сейшельські острови. Російські військові кораблі регулярно заходять до острівної держави для поповнення запасів. Однак, окрім цього, РФ на Сейшелах шанують за те, що 1981 р. саме Москва зашкодила південноафриканським військовослужбовцям здійснити державний переворот. Отже, в нинішній напруженій ситуації у світі розташування російських військових об'єктів, ймовірно, відбудеться і в Східній Африці.

14. Єгипет. У сусідньому з Лівією Єгипті місцеві військові регулярно проводять спільні з Росією навчання, укладають важливі державні угоди, ведуть об'єднану боротьбу з тероризмом і не припиняють відомчого обміну на рівні спеціальних служб. Ці факти також спонукають до певних роздумів, враховуючи те, що РФ розпочала переговори з Каїром про оренду радянської військової бази в м. Сіді-Баррані ще 2016 р., а для США й досі актуальна ідея нового перевороту [1].

Підсумовуючи, варто зазначити, що сьогодні ситуація у світі є такою, що дедалі більше країн

усвідомлюють справжню роль Москви у збереженні світового балансу. Варто було Росії продемонструвати силу зовні, при цьому використовуючи її на благо, як народилася нова геополітична альтернатива. РФ наочно продемонструвала, що здатна не лише стати стабілізаційним чинником у будь-якій точці світу, а й нівелювати західні проекти хаотизації в певному регіоні. Більше того, Москва тримає своє слово, що в сучасній політиці надзвичайно вагомий аргумент на користь РФ.

Охочі отримати захист від агресивних дій США вже багато років вишиковуються в довгу чергу до Кремля, проте новий етап міжнародних відносин також припускає безпосереднє запрошення Росії до себе в країну.

Чи буде Російська Федерація розміщувати військові об'єкти за кордоном, чи ні, покаже час. Багато в чому це залежить від позиції США, НАТО, ЄС та України. Сьогодні принципово важливо знати, що такі плацдарми існують і потенційно готові прийняти російський захист.

Список використаної літератури

1. Хубиев Р. 14 стран мира могут стать плацдармами для размещения военных баз России / Руслан Хубиев // ИА REGNUM. — Режим доступа: <https://regnum.ru/news/polit/2579274.html>. — Загл. с экрана.

Mykola Senchenko,

Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

The big game: the confrontation between Russia and the United States

The article impartially considers the situation of confrontation between the United States and the Russian Federation. It was stressed that despite the sanctions, Russia's economy is developing quite vigorously, while Ukraine's economy is in crisis. The appearance of the latest hypersonic and other weapons in Russia gives it the opportunity to dictate its terms to the United States and NATO. Given these trends, Ukraine should pay attention to new geopolitical realities and change the tactics of foreign and domestic policy.

Keywords: Russian economy; "color revolution"; Russian military bases; USA; NATO

References

1. Hubiev R. (2019). *14 stran mira mogut stat placdarmami dlya razmesheniya voennyh baz Rossii*. IA REGNUM, [online]. Available at: <https://regnum.ru/news/polit/2579274.html>.

Надійшла до редакції 19 січня 2022 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 028.01/2(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).7-16

Лариса Мильченко,

старший науковий співробітник

відділу моніторингу засобів масової інформації

Книжкової палати України,

e-mail: svirel.34@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5905-077X>

Вторинна неграмотність — наслідок кризи читання

Серед тих світів, які не подаровані людині природою, а створені з матеріалів його власного духу, світ книги — найбільший.

Герман Гессе

Статтю присвячено дослідженню кризи читання й поширенню вторинної неграмотності як її наслідку. Констатовано, що нині викликає значне занепокоєння виразна тенденція останніх років — втрата статусу престижності та виняткової ролі читання в житті суспільства.

Зауважено, що нині кризу читання спостерігаємо в усіх індустріально розвинених країнах, через що серед населення стала стрімко поширюватися вторинна неграмотність. Поява цього феномена призводить до низки негативних соціальних та економічних наслідків.

Розглянуто проблему читання нового покоління як соціальну проблему сучасного суспільства. Наголошено на значенні читання як базової компетентності молоді. Обґрунтовано потребу розроблення та створення спеціальних програм і проєктів для мотивації дитячого читання. Здійснено аналіз досвіду реалізації низки проєктів із підтримки читання в розвинених країнах світу. Зокрема, висвітлено практичні аспекти розв'язання

проблем кризи читання, що полягає в організації різноманітних заходів із популяризації книги й читання; наданні державної та громадської підтримки читанню та книговидавництву; реалізації національних програм та ініціатив у сфері дитячого та сімейного читання.

Упровадження провідного світового досвіду в зазначеній сфері надасть можливість сформувати інноваційні підходи в побудові нової стратегії та програм підтримки читання в Україні.

Ключові слова: вторинна неграмотність; читання; криза читання; підтримка читання; сімейне читання; програма з популяризації читання

Постановка проблеми. Сучасне цивілізоване суспільство дедалі частіше замислюється над тим, чи стає людина в процесі здобуття освіти розумнішою, чи справді підвищує рівень інтелекту й компетенції? Інакше кажучи, чи завжди засвоєні під час навчання знання, уміння, навички приносять людині користь, чи готова вона застосувати їх у конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних завдань? Зокрема, вміння читати — розуміти прочитане, аналізувати, робити висновки, знання математики — рахувати, складати схеми, писати комп'ютерні програми тощо.

Рівень інтелекту людини невинно зростає, проте паралельно зростає й вторинна неграмотність, що супроводжується браком компетентностей і невмінням розв'язувати практичні питання.

Фахівці насамперед пов'язують цей феномен із кризою читання, що нині розпочинається вже з дошкільного періоду розвитку дитини.

Окреслена проблема досі не має однозначних висновків, потребує ґрунтовного вивчення й відповідної реакції з боку суспільства, системи освіти та уряду.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Фахівці різних країн інтерпретують "вторинну неграмотність" по-різному, послуговуючись, відповідно, різними термінами: це і "functional illiteracy" ("функціональна неграмотність"), і "semiliterate" ("напівписьменний"), і "dyslectic", "dyslexic" ("не здатний до читання", "з поганою лексикою") тощо.

Активні наукові дослідження проблеми розпочалися тільки на початку 1980-х рр., хоча поняття вторинної неграмотності введено в науковий обіг у 1960-ті рр., а термін вперше вжито на Всесвітньому конгресі з ліквідації неграмотності, що відбувся 1965 р. у Тегерані.

Дослідники вторинної неграмотності пояснюють цей феномен тим, що, з одного боку, інформаційні потоки постійно зростають, а з іншого — сприйняття й мислення не в змозі з ними впоратися, опрацювати належним чином значний обсяг інформації. Ця властивість корисна для реклами та пропаганди, але шкідлива для навчання та орієнтації людини в соціальному

просторі. Згідно із соціальними дослідженнями, 23 млн американців є вторинно неграмотними, їм важко впоратися з найпростішими завданнями щоденного читання, через що цей показник серед молоді може сягати 40%. У багатьох представників нового покоління не сформовано інтелектуальних навичок, значній кількості бракує спроможності до узагальнення та висновків, лише 20% можуть написати твір із переконливою аргументацією. У Германії 14% дорослого населення становлять малограмотні. У Великій Британії базового рівня англійської мови не можуть досягнути 42% громадян.

За даними ЮНЕСКО, щонайменше 750 млн молодих людей і дорослих не вміють читати та писати, а 250 млн дітей не мають можливості набути базових навичок читання й письма. Ситуацію значно погіршила криза, спричинена пандемією COVID-19. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) оприлюднив звіт, згідно з яким під час пандемії третина дітей у всьому світі, а це 463 млн, не отримали доступу до дистанційного навчання в умовах карантинних обмежень.

На думку дослідників, ця проблема є надскладною через те, що має латентний характер. За кордоном питання вторинної неграмотності активно досліджували Ф. Лаубах, Р. Колвін, П. Фрейре, Г. Джонс, М. Клей, К. Скотт, У. Гір та інші. З освітньої тематики загалом опубліковано багато праць зарубіжних науковців, зокрема А. Кроплі, Р. Дейва, П. Вільямса, Е. Хьюмела, Ф. Кумбса, Д. Свіфта, Д. Дьюї, М. Ноулза, А. Маслоу, К. Роджерса. Поміж вітчизняних виокремимо дослідження Г. Бугаєвської [1], Є. Воронович [2], В. Равилова [7], В. Чудинової [5; 8] та інших. Проблематиці читання й грамотності також присвячено чимало інтернет-ресурсів.

Мета статті — привернути увагу до кризи читання та поширення феномена вторинної неграмотності людей, що призводить до загострення соціальних проблем сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час проблема заохочення нових поколінь до читання є надзвичайно актуальною. Дедалі більше дітей і підлітків прагнуть замість читання пограти в комп'ютерні ігри, подивитися телевизор чи посидіти в інтернеті. Порівнюючи кількість

книг, прочитаних сучасними дітьми, з показниками двадцятирічної давнини, маємо невтішну статистику. Старші покоління приділяли читанню набагато більше часу, адже не мали стільки гаджетів і мультимедійних розваг.

У добу інтенсивного розвитку інформаційних технологій багато аспектів життя відійшли на периферію шкали цінностей. Живе спілкування нині замінюють соціальні мережі, скайп, інтернет та комп'ютерні ігри. Молодь майже не цікавиться творами класиків української літератури — Лесі Українки, Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького та Панаса Мирного. Підлітки дедалі більше прагнуть жити у віртуальному світі. За кілька років в Україні може сформуватися покоління, яке не обізнано не лише з класикою, а й із самотньою національною сучасною літературою. Уже сьогодні соціологи та педагоги з жахом зауважують про низький показник начитаності дітей, послаблення інтересу до книги і, як наслідок, зниження рівня та якості знань. Адже читання — пряме джерело грамотності: що більше людина читає, то досконалішим є її письмове та усне мовлення.

Майже зникло те суспільство, в якому читати було престижно, а не читати — соромно. Сучасні діти, не бентежачись, зізнаються, що не люблять читати. Нині ця форма дозвілля посідає лише четверте-п'яте місце після спілкування в соціальних мережах, перегляду телевізійних розважальних програм, прослуховування музики тощо. За останні десятиліття виросли покоління батьків, які самі не читають або читають на рівні коміксів і кліпової культури.

Побутує стереотип, що значні фінансові інвестиції в освіту на державному рівні покликані підвищувати інтелектуальний потенціал суспільства. На жаль, практика це не підтверджує. Насправді важливими є не обсяг, а якість та актуальність знань. Так, класичну освіту здебільшого спрямовано не на насичення знаннями, а на навчання людини спроможності мислити, формування апарату пізнання. Лише здатний мислити індивід легко опановує будь-які потрібні знання. Для тих, хто не привчений думати, інформація, як і її важливість, не мають значення. Саме тому здобуті в такий спосіб знання незабаром буде втрачено назавжди.

Наведені чинники пояснюють феномен вторинної неграмотності, який немає нічого спільного з традиційною неграмотністю маленьких дітей. За визначенням ЮНЕСКО, цей термін застосовують до особи, яка значною мірою втратила навички читання та письма й не здатна

сприймати короткий і нескладний текст, що стосується повсякденного життя.

Вторинно неграмотна людина вмє читати, але не усвідомлює (чи не хоче цього робити) змісту й значення прочитаного. Вона уникає складних завдань, заздалегідь упевнена в негативному результаті, намагається відмовитися від будь-якого інтелектуального навантаження навіть на побутовому рівні. Зазвичай ці особи не люблять читати, просять пояснити зміст тексту чи завдання, а якщо й вимушені взяти до рук книгу, то відчують внутрішнє напруження.

Вторинна неграмотність нагадує айсберг: видима менша частина перебуває зовні, тоді як більша — прихована. Це явище вивчають науковці та осмислює громадськість багатьох країн світу, фахівці й експерти ініціюють широкі дискусії, шукають нові підходи та методи, розробляють спеціальні програми, аби стимулювати інтерес до книги та читання [1]. Провести всебічний аналіз зазначеного питання надто складно, однак він вкрай необхідний, оскільки наслідки проблеми вже безпосередньо торкнулися й України.

Вторинну неграмотність стали оцінювати як явище, що становить загрозу суспільству. Науковці різних країн, як зазначалося, інтерпретують цей феномен по-різному та наголошують на різних його аспектах. На думку дослідників, вторинно неграмотних можна віднести до осіб, які не зможуть бути корисними суспільству в професійному чи економічному сенсі, адже вони культурно обмежені та відірвані від соціального й інтелектуального спілкування. Незалежно від віку, економічного стану та життєвого досвіду вторинно неграмотну людину можна виявити за певними ознаками: слабкі показники навчання у школі, відсутність бажання читати, негативне ставлення до закладів культури через невміння користуватися ними та страх бути засудженими знавцями тощо. Отже, проблеми, з якими стикаються такі особи, не прагматичного, а культурного й емоційного плану. Близькою до них (або певною мірою збігається) є група "слабкі читачі", які практикують "пасивне читання". До неї входять діти та дорослі, які не люблять читати [1].

Представники цього сегмента читають по-вільно, за складами, постійно повторюють фрази, затинаються на початку слів, а також припускаються морфологічних і синтаксичних помилок та похибок через перестановку букв. Багато з них не розуміють значення слів і речень, а тому ставляться до читання, як до важкої та нудної праці. Інші діти можуть читати цілком

грамотно у фонетичному плані, але слова та образи нічого для них не означають. Діти читають лише тому, що повинні, водночас не замислюються над змістом тексту. Коли дорослі пропонують їм варті уваги чи обов'язкові до прочитання книги, то часто наштовхуються на впертий опір.

На думку фахівців, підлітки, чиї навички читання перебувають на початковому рівні, не завжди можуть, навіть якщо й виникне бажання, читати "хорошу літературу". І лише перед закінченням навчання у школі вони усвідомлюють, що потребують удосконалення читацького вміння. Зазвичай це призводить до низької самооцінки та формування комплексу неповноцінності. Молоді люди входять у реальне життя з напівзнаннями та напіврозумінням, тому почуваються напівздатними до повноцінного виконання практичних завдань. Сьогодні група таких осіб становить доволі значний відсоток навіть у найрозвиненішому цивілізованому суспільстві з багатими культурними традиціями та спадщиною.

Численні дослідники вторинної неграмотності й "слабкого читання" вважають, що коріння та причини розвитку цих явищ лежать у ранньому дитинстві й походять, як зазначалося, не тільки зі шкільного, а й із дошкільного періоду розвитку дитини. І вирішальну роль у цьому питанні відіграє саме сім'я, її соціокультурне середовище та читацька культура батьків.

Фахівці здебільшого вивчають питання поліпшення методів навчання в освітніх закладах, проте окремі науковці стверджують, що основною причиною вторинної неграмотності є недостатній розвиток лінгвістичних можливостей дитини саме в дошкільному віці. Педагоги наголошують на тому, що батьки не мають ані бажання, ані можливостей займатися мовним розвитком дітей, багато хто з них не здатний довести їм цінність книги та читання. Чимало дітлахів зауважують, що батьки так зайняті бізнесом, роботою, переглядом телевізійних передач і спілкуванням у соціальних мережах, що не мають часу розмовляти з ними, а про те, аби разом почитати та обговорити книгу, не йдеться взагалі.

Часто молоді батьки, щоб усамітнитися від дитини хоч на пів години, дають їй гаджет з іграми, не розуміючи, що доступ малюка віком 1—3 роки до інформаційних потоків, які несуть задоволення та релаксацію, призводить до стрімкої деградації та атрофії синтетичних функцій мислення, внаслідок чого мозок втрачає частину когнітивних функцій.

Отже, саме батьки мають опікуватися мовленнєвим розвитком дитини, оскільки суспільство не може взяти відповідальність за виправлення помилок і недбальство в сімейному вихованні. Проте фахівці вважають, що школа та соціум також повинні запобігати ситуації, коли діти закінчують середню школу без відповідних навичок читання та письма.

Науковці не мають однозначної відповіді щодо причин формування вторинної неграмотності. Цей феномен здебільшого пов'язують зі стрімким зростанням кількості інформаційних потоків, починаючи від 1960—1970-х рр., періоду, коли телебачення стало кольоровим та масовим. Через поширення й популярність нового медіаканалу суттєво почав скорочуватися час на читання друкованої літератури.

На думку експертів, діти, народжені після 2000 р., не вміють ані вчитися, ані концентрувати увагу, ані читати. Водночас спостерігається зростання соціальної дезадаптації. Підліткам набагато комфортніше листуватися в соціальних мережах, аніж спілкуватися наживо. В Японії вже сформувалася культура геймерів і хікі, які не полишають власної кімнати. Як не прикро, на Україну також очікує цей невтішний прогноз.

Окрім телебачення, причиною виникнення вторинної неграмотності є комп'ютеризація, цифрові медіа. Використання радіо для сучасних дітей теж пов'язано зі складнощами, адже, щоб сприймати вербальну інформацію, слід напружуватися й концентруватися. Телебачення стало першим джерелом інформації, що не потребує жодних зусиль зі сприйняття та аналізу інформації. Картинки, екшн, часта зміна кадрів і декорацій не дають відірватися та занудьгувати, а дикторський текст скеровує, як і що глядач має думати, які робити висновки — без жодного сумніву й аналізу.

Суспільство й досі не виробило певної інформаційної культури. Навпаки, ситуація погіршується через захоплення інформаційного простору комерційно орієнтованими структурами. Нині виразна тенденція до утворення суспільства споживачів, що продукує невігласів. Отже, вторинно неграмотні люди стають найкращими споживачами сучасної медіапродукції через низький рівень інтелекту й неспроможність до критичного аналізу інформації.

Щоб бути взірцевим споживачем, потрібно мати стерильну свідомість. Адже якщо людина багато читає, має компетенції, високі культурні запита, це завдає серйозної шкоди ВВП країни, оскільки не розвиваються шоубізнес, кіноін-

дустря, а нічні клуби та інші заклади, що торгують алкоголем, не отримують надприбутків. Якщо людина відвідує бібліотеку чи шаховий клуб, вона навряд чи вплине на розвиток економіки, натомість якщо грає в комп'ютерні ігри й розраховується грошима, то стимулює динамічний сегмент хайтеку, а це вже інша річ.

Є безсумнівний зв'язок між суспільством споживання, в якому книга нічого не варта, і тотальною вторинною неграмотністю населення. Лише масовий продукт є рентабельним. Якщо йдеться про культурний продукт, то він має насамперед відповідати масовому смаку. Саме масова культура нині формує суспільну свідомість, опускаючи її що далі, то нижче. Навіть поняття маскультури є синонімом культури невігласів, бо що менше в людини духовних потреб і векторів інтелектуального розвитку, то примітивнішою вона стає, а отже простіше задовольнити її запити дешевим і масовим, тобто рентабельним, продуктом. До того ж суспільством із низьким рівнем інтелекту набагато легше керувати. Якщо в соціумі є потреба формування спільноти невігласів, то всі громадські інституції відповідно на неї реагуватимуть: ЗМІ, медіаіндустрія, система освіти щосили працюватимуть у цьому напрямі.

Не менш важливим є зв'язок вторинної неграмотності з вибором політичної платформи, а також президента й керівної партії. Складність у розумінні, аналізі й оцінюванні інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованих рішень перед скринькою для голосування, на жаль, призводить до катастрофічних наслідків для країни.

Результатом вторинної неграмотності часто стає функціональний розлад мови, коли людина зазнає труднощів зі зв'язним викладом думок, її словниковий запас збіднюється, лексика втрачає виразність і стає примітивною. Батьки, які мають зазначені розлади, не можуть допомогти дитині зі шкільними завданнями чи вичерпно й зрозуміло відповісти на запитання, не спілкуються з вчителями тощо. Зрозуміло, що їхні діти суттєво відстають у розвитку, навіть якщо не мають жодних органічних уражень нервової системи. Це явище набуває масового характеру, наприклад, подекуди школярів не можуть навчити читати навіть до 12 років. Як наслідок, люди з цієї категорії не здатні до письма. Фахівці прогнозують, що невдовзі в нашій країні кількість вторинно неграмотного населення істотно зросте. Підґрунтям для цих висновків слугує сумна статистика: дедалі збільшується кількість студентів, які лише числяться в

зкладах вищої освіти, крім того, поширені практика платного навчання, за якої прохідний бал часто не враховують, хабарі викладачам, виконання контрольних, курсових і дипломних робіт на замовлення — так людина вже має "корочку" про закінчення ЗВО. Якщо не завадити розвитку загрозливих тенденцій в освітній сфері, є ризик, що система псевдонавчання може утвердитися і в українських школах.

Через вторинну неграмотність населення набула популярності утилітарна освіта, розрахована на опанування суто практичних, професійно-технічних умінь. Акцент робиться не на розвиткові творчих здібностей чи пам'яті, а на вихованні акуратності, старанності та навичок рутинної фізичної праці. Людина, навчена в такий спосіб, має атомізовану (мозаїчну) свідомість, їй бракує абстрактного мислення, а також волі, що відкриває широкі можливості для маніпуляцій.

Вітчизняна система освіти поки не дійшла критичного стану, але, якщо судити за сучасними тенденціями, неухильно до нього рухається. У найближчому майбутньому інтерес до книги лише знижуватиметься, оскільки молоде покоління, що сьогодні перебуває в цифровому полоні, особливої любові до читання як форми дозвілля та літератури як форми саморозвитку не виявляє.

На жаль, проблема вторинної неграмотності стрімко набуває поширення й поміж українських дітей і підлітків, про що свідчать результати міжнародного дослідження якості освіти PISA (Programme for International Student Assessment, Програма міжнародного оцінювання учнів). Проєкт, започаткований Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), є одним із найавторитетніших джерел інформації про стан середньої освіти у суспільстві. У дослідженні беруть участь понад 80 країн, урядовці яких довіряють результатам оцінювання та використовують їх для ухвалення обґрунтованих соціально-політичних рішень у галузі освіти.

Україна долучилася до PISA у повному обсязі в циклі 2018 р. Дослідження здійснюють один раз на три роки за трьома напрямками: читання, математика та природничо-наукові дисципліни. У загальному підсумку наша держава посіла 39 місце серед 80 країн світу. Результати українських учнів нижчі за середні в країнах ОЕСР за всіма трьома галузями (середня успішність іноземних учнів із читання складає 488,89 бала). Різниця успішності наших учнів із читання, порівняно із середніми значеннями в країнах ОЕСР, становить 23 бали [9].

За результатами дослідження, 25% українських дітей не досягли базового рівня сформованості читацької грамотності й лише 46,4% учнів продемонстрували її високий рівень.

За допомогою показників оцінювання експерти прогнозують напрями економічного розвитку країни через 10 років. Що більше підлітків у віці 15 років здатні досягти високого рівня компетентності, то більше громадян країни матимуть шанси на успішне майбутнє. Не дивує, що в першу п'ятірку лідерів PISA потрапили такі високорозвинені країни, як Китай, Сінгапур, Естонія, Канада та Фінляндія.

Українські учні частіше, ніж учасники дослідження з країн ОЕСР, а також з Естонії, Угорщини, Словаччини, Польщі, Молдови, зазначають, що читають для власного задоволення. Водночас підлітки з Грузії та Білорусі частіше читають для задоволення, ніж підлітки з України. Важливо зазначити, що результати оцінювання читацької грамотності в Естонії, Угорщині, Польщі й у середньому по країнах ОЕСР вищі, ніж в Україні [9].

Українські діти частіше повідомляли про труднощі, пов'язані із читанням, ніж їхні однолітки з Молдови та Грузії, але рідше, ніж підлітки з Польщі, Білорусі, Естонії та Угорщини.

За власним бажанням кілька разів на місяць художні твори читають лише 35% українських учнів. Ці показники наближені до даних Білорусі — 35% і Молдови — 30%. У середньому по ОЕСР для власного задоволення читають не більше 17% респондентів.

Виявилося, що в Албанії, Китаї, Казахстані та Таїланді підлітки читають значно більше літератури в порівнянні з українськими однолітками. У державах, що залишили Україну позаду, понад 90% дітей і підлітків читають регулярно.

За даними міжнародного дослідження PISA щодо якості читання, серед проблем українських дітей наявні такі: неспроможність здобувати інформацію з різних типів текстів, знаходити в тексті відповідний завданням матеріал, труднощі з виявленням у тексті прихованої чи суперечливої інформації. Проблеми спричиняє перехід від деталей тексту до цілого й навпаки, а також визначення зв'язку прочитаного з наявними знаннями та досвідом. Наші діти також не продемонстрували вміння домислювати текст, ставити запитання й висувати гіпотези.

Згідно з результатами ЗНО, 2021 р. максимальні 200 балів з української мови набрали лише 28 абітурієнтів із майже 70 тис. осіб.

Подолання недоліків читання українських школярів, виведення країни з аутсайдерів цивілізованого світу за якістю читання є невідкладним завданням нашого суспільства.

Понад два десятиліття тому дослідники довели, що саме читання є головним чинником розвитку рівня розумових здібностей та організованої свідомості людини; успіхи читання в дитинстві та підлітковому віці суттєво впливають на якість подальшого життя. Отже, слід якомога раніше долучати дитину до книги — джерела знань, ідей, мудрості та досвіду.

Зниження інтересу до читання — сучасна загальносвітова тенденція, і в багатьох державах відбуваються активні спроби протидіяти цьому процесові, виходячи з розуміння ролі книги для розвитку індивіда, нації, держави, цивілізації. Фахівці шукають нові підходи, методи та засоби, що спонукають дітей і дорослих читати більше. Досвід провідних країн свідчить, що проведено значну роботу з розв'язання проблем кризи читання завдяки різноманітним заходам із його захисту та підтримки, популяризації та стимулювання. Корисні напрацювання у цій сфері, які розглянемо докладніше далі, доцільно вивчати та впроваджувати для заохочення до читання нових поколінь українців.

Велика Британія. Дитяче та сімейне читання у країні підтримує держава. Активно розвиваються заохочувальні програми "Виклик літнього читання", "Книжковий старт", "Спільне читання в сім'ї" та інші, орієнтовані на різноманітні групи населення, серед яких родини з дітьми, діти та підлітки, молодь і дорослі. Мета проектів полягає в розвитку суспільства за сімома напрямками: читання та грамотність; цифрова грамотність; здоров'я і добробут; економічне зростання; культура й творчість; спільноти; навчання [15].

В основі "Книжкового старту" (Bookstart) лежить загальнонаціональна програма, покликана прищепити любов до книг із дитинства. Кожній трирічній дитині дають "портфель книг", аби спонукати батьків читати разом із малюками, залучати їх до процесу читання й відвідування бібліотек як звички на все життя. У межах програми розповсюджують безоплатні комплекти книг для дітей та довідкові матеріали для батьків і вихователів. "Книжковий старт" слугував моделлю для інших країн, які запровадили схожі ініціативи [3].

Багато років працює "Агенція з читання" (The Reading Agency) — провідна благодійна організація Великої Британії, що пропагує роль

читання та публічних бібліотек. На її сайті запропоновано різноманітні ресурси й заходи для розвитку дитячого читання, адресовані і цільовій аудиторії, і фахівцям.

За підтримки "Агенції з читання" вже 20 років діє масштабний проєкт "Виклик літнього читання" (Summer Reading Challenge), мета якого полягає в тому, щоб діти впродовж канікул прочитали шість і більше книг. Підліток може зареєструватися на сайті програми, ознайомитися з думками та відгуками однолітків, вибрати цікаві книги, а також пограти в сюжети, пов'язані з літературними творами. Спеціальна програма "Сортувач книг" (Book Sorter) після того, як школяр відповість на кілька запитань щодо читацьких уподобань, порадить йому твори. На сайті можна знайти нову літературу для читання, а також відгуки й поради однолітків. Учні мають змогу створити профіль і для себе, і для своєї сім'ї, а вчителі з його допомогою можуть ефективніше планувати заняття та заходи. На сайті "Сортувача книг" є можливість організувати читацькі змагання класу чи школи.

Крім того, у Великій Британії працюють клуби Chatterbooks, що допомагають дітям і підліткам набувати навичок читання. Ця найбільша мережа дитячих читацьких груп налічує понад 10 тис. учасників. Гнучку модель Chatterbooks використовують для роботи з дітьми 4—12 років. На кожному занятті юні поціновувачі книг розповідають про літературні вподобання, беруть участь у розважальних заходах і вибирають нову літературу для читання вдома. Такі клуби працюють при бібліотеках і школах, щоб мотивувати до читання у вільний час. Об'єднання підтримують численні партнери: видавці, письменники, художники-ілюстратори та інші [16].

Проєкт Story Sac, що в перекладі з англійської означає "Мішок історій", 1994 р. розробив Х. Гриффітс. Основною метою є одержання задоволення і від книги, і від сумісного читання вголос. Автор вважає, що спочатку потрібно розв'язати питання "Як допомогти дитині стати читачем?", а потім — "Як навчити дитину читати?".

На думку Х. Гриффітса, не діти мають багато читати вголос, а дорослі. Що більше дитина слухає, то швидше в неї формується відповідна навичка та розвивається стимул до самостійного читання. Набір містить гарно ілюстровану дитячу книгу з додатковими матеріалами, яку доповнюють м'які іграшки, реквізити, науково-популярна книга за темою, аудіокасета або компакт-диск, мовна гра та обов'язково шпаргалки для батьків. М'які іграшки Story Sac — це головні

герої художньої книги, а реквізитами слугують предмети побуту чи довкілля, що допомагають пожввити твір, вивчити образи головних героїв, покращують розуміння прочитаного, розвивають лексичний запас. Науково-популярна книга, вкладена в набір для всебічного розвитку навичок читання, відповідає тематиці художньої, доповнює її науково-пізнавальними фактами. Аудіокасета чи компакт-диск містить запис тексту твору, завдяки чому дитина може прослуховувати його кілька разів. Промовляння та багаторазове прослуховування розвиває навички осмисленого мовлення, переказу та розповіді. Мовні ігри, пов'язані зі змістом книги, не лише формують нові вміння й розширюють словниковий запас, а й приносять задоволення. Шпаргалки для батьків надають поради щодо різних питань.

Розробники проєкту "Тридцять хвилин на тиждень" використали синкретичний підхід у роботі з малечею. Один раз на тиждень у бібліотеці для дітей віком 1—5 років працює клуб "Маленький читайка", програма якого передбачає читання вголос, малювання, ігри, а також стосик книг для обов'язкового читання вдома. У кожній дитині є своєрідний щоденник, в який за відвідування клеять яскраві наліпки. За кожні 20 відвідувань маленькі читачі отримують дипломи, якими надзвичайно пишаються й демонструють родичам і знайомим. У три роки дитині урочисто вручають портфель із набором книг і списком рекомендованої літератури.

Основним виконавцем проєктів щодо підтримки читання й книговидання є незалежна благодійна організація "Національний фонд грамотності" (National Literacy Trust). Для досягнення найвищих результатів проєкту працюють у партнерстві з представниками різних спільнот і структур, як-от міністерства культури і освіти, бібліотеки, книжковий бізнес, ЗМІ, молодіжні та благодійні організації, а також зірки спорту й шоубізнесу [24].

У межах дії проєкту "Письменники у школах" автор протягом року працює з учнями різних вікових груп певної школи для прищеплення любові до літературної творчості та читання завдяки розвитку креативних здібностей. Британці не ставлять за мету виявляти таланти, хоча для багатьох дітей це була б гарна нагода розкрити творчий потенціал. Форми роботи використовують різні: від написання коротеньких віршів і розповідей до створення й постановки колективних п'єс.

Для заохочення до читання дітей і молодих людей, які не люблять читати, але обожнюють

футбол, було створено партнерський проєкт Національного фонду грамотності та Прем'єр-ліги "Зірки читання Прем'єр-ліги". Програму впровадили в початковій і середній школах, вона доволі гнучка й допомагає змінити ставлення аудиторії до читання, зацікавити хлопців, які захоплюються футболом, а також заохотити до участі батьків [19].

Проєкт автобусної компанії Arriva North East і Національного фонду грамотності в партнерстві з Радою Міддлсбро започатковано для залучення до читання якнайбільшої кількості людей. Так, пасажиром безоплатно роздають книги для дітей, загалом подаровано 15 тис. видань [20].

Проєкт Spokes має допомогти зорієнтувати батьків в освітньому процесі дітей, надати дорослим уміння та навички, що стануть корисним інструментом для навчання читання. Щотижня впродовж трьох місяців батьки відвідують заняття, на яких педагоги-психологи та спеціалісти демонструють два простих навчальних методи, що спрощують опанування навичок читання. Перший — "Пауза. Підказка. Похвала" — підказує батькам, що робити, якщо дитина не може прочитати слово. Другий — "загальномовний" — рекомендує батькам обговорювати з дітьми прочитані книжки [24].

Для незаможних верств населення створено програму "Упевнений старт", спрямовану на зростання освітнього потенціалу й поліпшення здоров'я [16]. Окрім зазначених, діють спеціальні програми для тинейджерів.

Публічні бібліотеки Великої Британії залишаються фундаментом формування загальнолюдських цінностей, основою культури, освіти, виховання, популяризації книги та читання як основного напрямку інтелектуального розвитку громадян.

Німеччина. Питання про підтримку читання вже багато років посідає в країні особливе місце. Проблеми подолання кризи намагаються розв'язати як на державному рівні, так і за допомогою професійних та громадських організацій.

У ФРН функціонує Німецький фонд читання, що перебуває під орудою президента. Організація проводить цілеспрямовану політику у сфері підтримки читання, покликану залучити до книги всіх охочих, розробляє проєкти, розраховані на різні соціальні й вікові групи. Зокрема, спільно з Федеральним міністерством у справах сім'ї, людей похилого віку, жінок та молоді ініційовано проєкт "Читання — справа сімейна".

Фонд читання також активно співпрацює з книговидавничою та книготоргівельною галуззя-

ми. Спільно з Біржовим союзом і досвідченими книготорговцями було підготовлено практичне керівництво "Як читача перетворити в покупця: заохочення читання в книжковій торгівлі".

Уряд Німеччини сприяв створенню спеціального інтернет-порталу "Читання в Німеччині" (Lesen in Deutschland), на якому розміщено інформацію про проєкти фондів та об'єднань ФРН, що популяризують читання. Особливу увагу приділено дітям, для яких реалізують програми на кшталт Babybooks за участю батьків [8].

У Німеччині відбуваються олімпіади з читання, літературні тури за участю видатних людей, а також ралі книголюбів. Започатковано проєкт Europa — erlesen!, який репрезентує дитячі книги країн — нових членів ЄС.

Як результат особистої зацікавленості в процесі залучення до читання за допомогою нових мультимедійних засобів, а саме інтернету, виник проєкт Antolin, сутність якого полягає у створенні дитячого книжкового порталу, зорієнтованого на інтерактивне сприяння читанню. Діти самостійно вибирають із запропонованих назв книги, які хотіли б прочитати, а потім відповідають на запитання щодо конкретного твору. В такий спосіб розвивають вдумливе читання, що стимулює дитячі критично мислити й глибше розуміти зміст тексту. За допомогою сервісу викладачі можуть відстежувати динаміку розвитку учнів і створювати базу для ефективного навчання читання на уроках.

Діють також популярні програми "Ми читаємо вголос — завжди і всюди", що спрямована на відродження культури родинного читання, й "Клуб читання", в межах якої учасники добровільно проводять заняття з читання в дитячих садочках. Спільно з компанією The Coca-Cola відбулася акція "Візьми собі книгу", під час якої 300 тис. школярів обрали улюблених авторів із сучасної добірки молодіжної літератури.

Німецький громадський фонд Deutschland liest vor заснував проєкт "Синя валізка". Найкращі німецькі бібліотеки, в яких діти читають найбільше, одержують в нагороду приз — синю валізу, наповнену новими виданнями найвідоміших письменників світу.

Маючи на меті підвищення рівня грамотності дітей, німецька фундація читання Stiftung Lesen спільно з корпорацією McDonald's має намір замінити іграшки, що входять до відомої скриньки Happy Meal, книжками. Фундація Stiftung Lesen запевнила, що обрані видання відповідають вимогам дитячих різного віку, до того ж батьки також можуть обрати бажану

книгу поміж літератури найрізноманітніших жанрів. Під час проведення цієї акції в Німеччині 4 млн книжок потрапили до сімей із дітьми віком 5—10 років. Програма розрахована на малечу, яка зростає в сім'ях, де книгам і читанню приділяють замало уваги, й спрямована на те, аби дитина мала змогу набути навичок читання [26].

Для просування читання в гімназіях у навчальному процесі застосовують графічні новели. Проєкт поєднує теорію та практику з інтересами школярів, зокрема автори таких книг вдаються до комічного викладу історії, й через креативні конструкції та комбінації слів і зображень промовляють до тих, хто не надто охоче читає. Так, розробники залучають до читання учнів 8—10-х класів середньої школи й прагнуть, аби втрата інтересу до книги, що часто супроводжує підлітковий вік, не була такою відчутною. Крім цього, ініціатива сприяє популяризації нових форм літератури, які відповідатимуть підлітковим ідеалам чи зацікавленням і нададуть задоволення від читання. Зазначений проєкт нагороджено призом від Stiftung Lesen і Commerzbank-Stiftung [26].

Швейцарія. Громадська бібліотека Public Library Switzerland просуває особливі проєкти, що мають прищепити аудиторії шкільного віку бажання читати. Щомісяця для батьків із дітьми організують зустрічі, на яких наймолодші відвідувачі вперше ознайомлюються з книгою через вірші, пісні та історії, які спеціально адаптують для цієї аудиторії. Крім того, батьки мають нагоду почути вірші свого дитинства, а дітлахи — почитати вголос чи погортати яскраві книжечки з малюнками [34].

Починаючи від 2002 р., кожної зими під гаслом "Відкрий книжкові місця Базеля" діти відвідують бібліотеки Базеля та Ріена, в яких, окрім літератури, їм пропонують цікаві головоломки для розгадування. Літній "Розважальний квиток" (Fun-Pass) мотивує дітей читати по 15 хвилин на день, а ті, хто спілкується з книгою часто, беруть участь у розіграші призів.

Не мо жмо о мнути уваго ю й таку цікавинку. Сорок дев'ять тижнів на рік дорогами міст курсує наповнений книгами та іграшками автобус, що прямує до місцевих бібліотек і центрів, дитячих майданчиків, парків та громадських басейнів. Професійні аніматори з читання влаштовують спеціально розроблені зустрічі з книжками для дітей віком до 12 років. Дошкільнятка, які тільки-но опановують цю навичку, спершу ознайомлюються з віршами та розповідями, відкриваючи для себе багато но-

вого: від ілюстрацій до аудіокниг із захопливими історіями. "Книжкова команда" збирає школярів, аби разом поринути у світ книг. Щороку автобус здійснює 800 поїздок і відвідує 6 тис. дітей [33].

Японія. Національну політику розвитку й підтримки читання спрямовано передусім на залучення до читання молодого покоління та збільшення ролі різних типів бібліотек. Сьогодні це єдина країна у світі, де ухвалено спеціальний закон про підтримку читацької активності дітей, реалізовано масштабні національні програми популяризації читання й бібліотек, що працюють з дитячою аудиторією.

Особливістю державної політики в Японії є системне розв'язання проблеми підтримки нового покоління, оскільки у цій сфері спільно працюють основні соціальні інститути, що опікуються дитячим читанням [4; 14].

Ще 2001 р. було ухвалено "Закон про підтримку читацької діяльності дітей" (Kodomo no Dokusho Katsudo Suishin ni kansuru Horitsu), який має визначити основні принципи просування читацької активності дітей, обов'язки держави й органів місцевого самоврядування, а також регулювати проведення комплексної та системної політики з розвитку й підтримки дитячого читання, що сприятиме повноцінному й багатогранному розвитку юних поколінь.

Окрім того, 2005 р. ухвалено ще один "Закон про підтримку культури читання та письма" (Moji Katsujū Bunka Shinko Ho), який визначив основну концепцію розвитку культури письма й читання та регламентував обов'язки національних і місцевих органів влади. Згідно з цим документом, 27 жовтня, що є першим днем Тижня читання книг, став Днем культури читання та письма [5].

В Японії проведено низку кампаній і акцій щодо популяризації дитячого читання. Наприклад, аби сформувати цю корисну звичку, майже 2 тис. шкіл виділили в розкладі час, упродовж якого учням дозволено читати улюблені книги перед початком уроків. У межах проєкту "Книжковий старт" (Bookstart) молоді батьки отримували книги, щоб дати дітям можливість насолоджуватися друкованим словом у ранньому віці.

Міністерство освіти, культури, спорту, науки і технології запустило мережевий проєкт спільного використання бібліотечних ресурсів (Gakko Toshokan Shigen Kyoyu Network Suishin Jigyō), метою якого є розвиток сумісного використання зібраних шкільних бібліотек через застосування спільної мережі та баз даних, а також розвиток програм навчання для шкільних учителів і бібліотекарів.

План заходів щодо підтримки та просування дитячого читання розробляє Міжнародна бібліотека дитячої літератури, в якій є об'єднаний каталог цифрових архівів дитячої літератури, малюнків та іншої інформації для дітей, сформований на базі фондів кількох бібліотек [4].

Японія приділяє значну увагу розвитку інфраструктури підтримки читання через видання й розповсюдження книг, сприяння публічним, шкільним та іншим видам бібліотек, а також завдяки підвищенню кваліфікації спеціалістів.

Франція. Розв'язання проблеми читання стало пріоритетним завданням Міністерства культури Франції та уряду, що здійснює у цьому напрямі потужну національну політику. Створено Управління у справах книги та читання, що визначає курс розв'язання проблеми з урахуванням усього "шляху книги" — від моменту її створення автором до пропозиції читачам [17].

Проект "Місто — читання" відображає прагнення вирішувати завдання через реалізацію програми, що об'єднує всі структури міста. Спочатку професіонали проводять "діагностування читання", а потім, згідно з рекомендаціями, впроваджують проекти: створення нових бібліотечних філіалів і територій для організації читання, проведення культурно-масових заходів із широким

залученням бібліотек, шкіл, асоціацій, представників приватних видавництв і книгарень.

Одним із найпопулярніших заходів останніх років став конкурс "Виграємо боротьбу за читання", крім того, діє проект "Читання книг на вулиці для тих, хто хоче слухати". Ініціатор руху — М. Роже, який багато років поспіль мандрує населеними пунктами й читає дітям книги вголос. Виступи він облаштовує так, що дійство перетворюється на маленьку виставу. М. Роже також читає книги у медичних закладах, де малюки очікують у черзі біля кабінетів лікарів. На його думку, ніж нудьгувати, ліпше читати цікаві та яскраві книги, аби діти могли не тільки слухати, а й розглядати малюнки [11].

У Парижі вагони метро обклеєно плакатами з уривками творів класичних і сучасних авторів, а отже пасажири можуть долучатися до найкращих взірців літератури, навіть якщо знічев'я розглядають стіни.

Крім того, у Франції дуже популярне "Свято читання", яке відбувається від 1989 р. і охоплює численні заходи для різних груп населення.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 16 січня 2022 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 004.4:025.3/.6](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).16-22

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Леонід Костенко,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник НБУВ,

e-mail: kosten209@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7629-1228>

Вікторія Копанєва,

кандидат історичних наук, директор Наукової бібліотеки НАКККіМ,

e-mail: vkopaneva@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9838-4855>

Розвиток бібліотечно-інформаційних систем в умовах цифрової трансформації України

У статті з'ясовано, що потребує вдосконалення функціональна взаємодія між науково-інформаційними ресурсами України, які характеризуються бібліорізноманіттям і значними обсягами. Як виняток можна навести систему інституційних репозитаріїв і зібрання наукової періодики, які підтримує Видавнича служба "УРАН". Констатовано, що інтероперабельність в них забезпечується завдяки використанню технології ОАІ/РМН. Зауважено, що державний підхід до цифрової трансформації цих ресурсів та організації їх функціональної взаємодії потребує ухвалення відповідної цільової програми. Практичнішим є синергетичний підхід до консолідації українського сегмента наукових знань кооперативними зусиллями зацікавлених інституцій. Це завдання потребує насамперед інтенсифікації діяльності з розроблення та ухвалення

нормативних актів і стандартів, що сприятимуть функціональній трансформації наявних інформаційних систем в інтероперабельні. Обґрунтовано, що цю діяльність доцільно проводити в напрямі створення вітчизняного аналога Books In Print, єдиної точки доступу до інформації про публікації українських науковців у закордонних виданнях, інтегрованого довідково-пошукового апарату зацікавлених інституцій. Зосереджено увагу на потребі внесення в середовище наукових знань первинних дослідницьких даних: результатів експериментів, гідрометеоспостережень, соціологічних обстежень тощо. Залучення цих відомостей є передумовою для перетворення інформаційних установ з інфраструктурних елементів науки й освіти на їх безпосередніх учасників. З'ясовано, що для зменшення інформаційної ентропії, слід залучати когнітивно орієнтовані ресурси, а також технології Semantic Web. Зазначено, що реалізація відповідних заходів сприятиме цифровій трансформації бібліотечної України й формуванню на цій основі вітчизняного сегмента глобального цифрового середовища наукових знань.

Ключові слова: наукові знання; цифрове середовище; інтероперабельність; функціональна взаємодія; технологія ОАІ/РМН

Постановка проблеми. У 2019 р. створено Міністерство цифрової трансформації України, яке, згідно зі статутними положеннями, є "головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікації, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії" [1, с. 4].

Цифрова трансформація — це не лише термін чи псевдонаукова абстракція, а виклик сьогодення, що потребує системного підходу для розв'язання. Попри стрімке зростання кількості публікацій із проблематики цифровізації, слід констатувати недостатню розробленість теоретико-методологічних аспектів її розвитку. Автори пропонованої статті зосередили увагу на стратегії цифрової трансформації науково-інформаційної сфери в інтероперабельне середовище наукових знань (інтероперабельність — здатність територіально розподілених систем до взаємодії на базі уніфікованих інтерфейсів або протоколів) [1, с. 4].

Виразна тенденція до стрімкого зростання вживаності словосполучення "цифрова трансформація". Це свідчення синергії інформаційної діяльності з усіма видами суспільної діяльності, при цьому інформаційна діяльність є її серцевиною, каталізатором соціально-економічного розвитку суспільства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Початок ХХІ ст. характеризується кардинальними

змiнами в науково-інформаційній сфері України та світу. Науковці та практики шукають шляхи розв'язання проблеми функціональної взаємодії бібліотечно-інформаційних структур, зокрема Ф. Андон, А. Антопольський, В. Горвий, І. Давидова, В. Ільганаєва, О. Кобелев, Н. Кушнаренко, О. Новицький, О. Онищенко, Д. Соловяненко, Г. Шемаєва та інші [2—5].

У наш час відбувається стрімке зростання обсягів цифрових ресурсів та урізноманітнення форм їхньої репрезентації (електронні каталоги, реферативні бази даних, інституційні репозитарії, зібрання первинних дослідницьких даних тощо) [4; 6]. Поширюється рух за відкритий доступ до наукових знань [7—9], розвиваються когнітивні підходи до зменшення інформаційної ентропії в процесі наукових комунікацій, орієнтованих на перехід від формалізованої трансляції даних до сприяння у здобутті користувачем нових знань [10—12]. Фахівці розробляють нові форми подання інформаційно-аналітичних продуктів [5], створюють системи оцінювання наукової інформації й дослідницької діяльності [4; 13]. Загалом, пошуки, що відбувалися впродовж останніх десятиліть в інформаційній сфері, створили передумови для її перетворення на систему, що сприятиме науково-технічному прогресу та соціально-економічному розвитку України в умовах цифрової трансформації [1, с. 5].

Не менш радикальні зміни відбувались і в науковій сфері. Разом із термінами "фундаментальна наука" та "прикладна наука" використовують новий — "цифрова наука", що характеризує інноваційні методологію й стан наукових досліджень [4; 13—14]. У його основі — триєдина сутність, що базується на цифровому форматі подання наукового контенту, аналітичному інструментарії для виявлення в ньому латентних закономірностей та сучасних форм взаємодії вчених. Разом із терміном "цифрова наука" набули поширення поняття "цифрова гуманітарна наука" та "цифрова гуманітаристика" [14], що уособлюють бачення традиційної гуманітар-

ної проблематики крізь призму інформаційно-комунікаційних технологій. Головною особливістю гуманітарної науки є те, що її спрямовано на розв'язання проблем, актуальних для конкретної країни [1, с. 5—6].

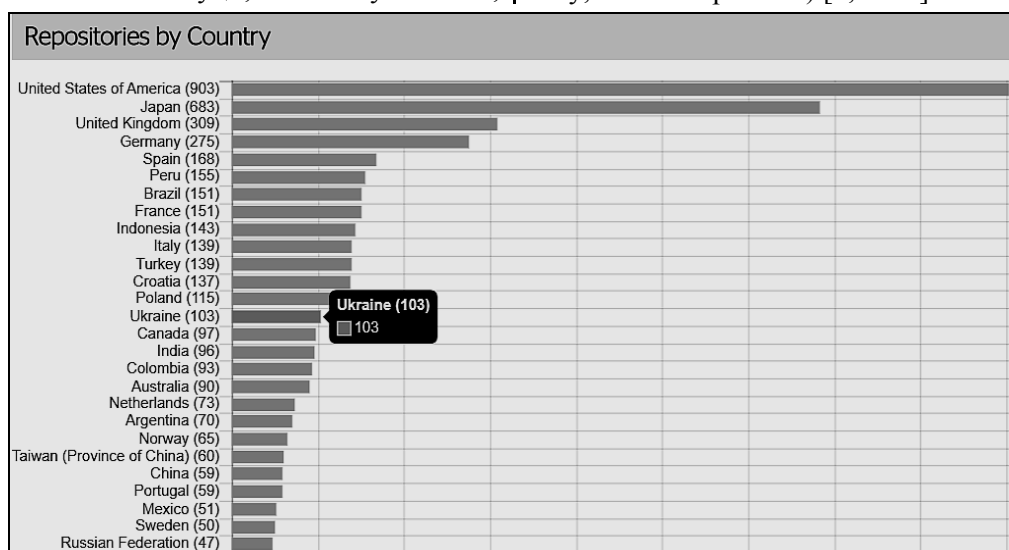
Варто наголосити, що вагоме місце в інтероперабельному сегменті цифрових ресурсів України посідає зібрання наукової періодики, яке підтримує Видавнича служба "УРАН" (Українська науково-освітня телекомунікаційна мережа). Цей ресурс розвивається на засадах партнерства видавців і бібліотек України. Зацікавленість засновників журналів у репрезентації в зазначеному проєкті полягає в багатофункціональності його технологічної платформи, що підтримує міжнародні видавничі стандарти та інтероперабельні протоколи обміну інформацією й забезпечує повний цикл редакційного опрацювання, публікації та супроводження періодичних видань (зокрема, участь у наукометричних ініціативах проєкту). Цю поширену у світі інтероперабельну платформу для підтримки журналів (Open Journal Systems), окрім Видавничої служби "УРАН", використовує значна кількість вітчизняних університетів й академічних інститутів (Національний авіаційний університет, Інститут програмних систем НАН України, Інститут теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України тощо) [1, с. 15—16].

Паралельно із зібраннями періодики формують повнотекстові ресурси — "репозитарії", які уособлюють кардинальну зміну концептуальних засад наукових комунікацій [1, с. 11—12]. Принципова відмінність репозитаріїв від електронних бібліотек полягає в тому, що вони являють собою інтегроване дослідницьке, науково-видавниче та бібліотечно-інформаційне середовище певної інституції, в якому питань,

пов'язаних з авторським правом, не виникає (їх регламентують внутрішні нормативні документи). Контент репозитаріїв характеризується бібліорізноманіттям.

Точкою доступу до ресурсів репозитаріїв українських інституцій і його інтегрувальним елементом є система Simple Search Metadata in Open Ukraine Archives (<https://oai.org.ua/index.php/index>). Її підтримують Інститут програмних систем НАН України, Житомирський державний університет імені Івана Франка та Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Станом на кінець 2021 р. у системі згруповано 74 репозитарії університетів і наукових установ. Варто наголосити, що повні тексти публікацій зберігаються в інституційних репозитаріях, а в точці доступу — лише їхні метадані. Систему слід розглядати як зведений електронний каталог контенту репозитаріїв. Його актуалізація здійснюється щодобово з використанням технології OAI/PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting), що дає змогу автоматизовано збирати метадані цифрових матеріалів (елементи бібліографічних описів книг, статей тощо) для впорядкування та виявлення потрібної користувачам інформації в сімействі депозитаріїв [1, с. 12—13].

Проєкти створення та інтеграції інформаційних ресурсів репозитаріїв інтенсивно розвиваються у світі. Станом на кінець 2021 р. за їх кількістю наша держава входить у першу двадцятку країн. Про це свідчить наведена нижче діагр. 1, згенерована системою OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories), що являє собою глобальний реєстр репозитаріїв відкритого доступу (за підтримки Ноттінгемського університету, Велика Британія) [1, с. 12].

Діагр. 1. Розподіл репозитаріїв за країнами
(джерело: https://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html)

Констатуючи наявність певних успіхів у напрямі цифрової трансформації бібліотечно-інформаційної галузі, слід наголосити на потребі активізації окремих процесів.

Мета статті — визначення концептуальних засад і напрямів цифрової трансформації бібліотечно-інформаційних систем та комунікацій для формування національного сегмента глобального цифрового середовища наукових знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Афоризм видатного мислителя XVII ст. Р. Декарта "уточніть значення слова, і ви звільните світ від половини непорозумінь" сьогодні так само актуальний, як і чотири століття тому. Ураховуючи його загальну значущість, визначимо спочатку суть понять у словосполученні "середовище наукових знань".

Термін "знання" не має однозначного тлумачення, його розглядають як суб'єктивний образ об'єктивної реальності. У певному сенсі близьким до такого трактування є побутове уявлення про знання — те, що в людини в голові. "Наукове знання" — це об'єктивний вид знання, що відповідає вимогам логічної обґрунтованості та відтворюваності пізнавальних результатів [15]. Поняття "середовище" й "простір" часто розглядають як синонімічні. Проте "простір" — одна з фундаментальних категорій філософії, загальна форма буття, що виражає його структурність і взаємодію елементів, а "середовище" — частина простору, що пов'язана з об'єктом дослідження [1, с. 4—5; 16].

Можна стверджувати про наявність у нашій державі суттєвих досягнень у розбудові сімейства інформаційних систем і комунікацій зі значними загальнодержавними цифровими ресурсами [1, с. 70]. Видавнича й бібліотечна галузі, з одного боку, тісно співпрацюють (бібліотеки — споживачі видавничої продукції), а з іншого — між ними немає функціональної взаємодії. Налагодження цього процесу й досягнення якісно нового рівня синергії зазначених сфер — одна з найважливіших проблем, що потребує нагального розв'язання. Фахівці пропонують синергетичний підхід до побудови інтегрованого цифрового простору видавництва і бібліотек. Його першим етапом доцільно обрати започаткування кооперативного формування вітчизняної бази Books In Print із бібліографічною інформацією про видання в друці та їхні цифрові версії (за наявності). Books In Print розглядають як багатофункціональну структуру, що слугуватиме:

- онлайнним посередником у ланцюзі "книговидавці — споживачі";
- інформаційно-комунікаційним ядром інтернет-книгарні;
- інструментом сприяння централізованому комплектуванню бібліотечних фондів і форму-

ванню загальнодержавного репозитарію електронних версій друкованих видань;

— джерелом для організації міжнародного книгообміну [1, с. 35—36].

Поетапна реалізація цих функцій надасть можливість створити сучасну архітектуру єдиного видавничого та бібліотечно-інформаційного середовища України й активізувати розповсюдження друкованих видань та їхніх цифрових версій із дотриманням авторського права. Актуальність реалізації такого проекту зростає в умовах коронавірусних обмежень і масштабного переходу до дистанційних форм діяльності в усіх сферах економіки, освіти й науки [1, с. 35—36].

В Україні використовують бібліотечно-інформаційні системи ALEPH, "ІРБІС", "УФД/Бібліотека", в яких відпрацьовано модулі "Комплектатор", "Каталогізатор", "Книговидача" тощо. Водночас вони не забезпечують функціональної взаємодії, а отже вбачаємо за доцільне розробити інтегрований довідково-пошуковий апарат з єдиною точкою доступу до ресурсів зазначених систем.

Останнім часом особливої актуальності набуває інформація про зростання потоку закордонних публікацій вітчизняних науковців, тому вкрай важливо провести дослідження, щоб започаткувати реферування української наукової екстеріоріки та створити інтегрований ресурс із відомостями про публікації наших дослідників у зарубіжних виданнях [13].

Водночас варто зауважити про потребу кардинального розв'язання проблеми функціональної взаємодії конгломерату інформаційних структур. Це завдання потребуватиме розроблення нового покоління бібліотечно-інформаційних систем, в яких проблему інтероперабельності розглядатимуть як одну з основних уже на етапі проектування.

У цифровому середовищі квантами інформації насамперед є "первинні дослідницькі дані" (Primary Research Data) — упорядковані набори результатів експериментів, гідрометеоспостережень, соціологічних обстежень тощо. Ці дані мають бути вільно доступними для всіх споживачів і придатними для повторного використання без будь-яких обмежень чи контролю з боку публікатора. У фаховій літературі також використовують термін "первинні наукові дані" (Primary Science Data) [1, с. 37; 4].

Прикладами джерела первинних дослідницьких даних є Великий адронний колайдер, що працює в Європейському центрі фізики високих енергій (European Particle Physics Laboratory, CERN) і міжнародний проєкт Слоунівського цифрового огляду неба (Sloan Digital Sky Survey) [1, с. 38—39].

Постає питання про інтероперабельні формати для внесення первинних дослідницьких даних

у бібліотечно-інформаційні системи. Проблему їх визначення ґрунтовно розглянуто в працях Д. Соловяненка [17; 18].

Поширення знань у процесі наукової комунікації супроводжується певними втратами, тобто є ентропійним. Для зменшення інформаційної ентропії слід розробляти проблемно орієнтовані методи та засоби (зокрема, технології Semantic Web), а також формувати додаткові когнітивно орієнтовані ресурси: відомості про авторів наукової інформації, понятійно-категоріальний апарат предметної галузі та інші дані, що становлять основу довідково-бібліографічного апарату бібліотеки. Активізація введення означених ресурсів у структури наукової комунікації сприятиме їх інтелектуалізації та розвитку когнітивістики. Загалом, конвергенція когнітивних та інформаційних технологій — це перспективний напрям переходу від формалізованого передавання даних до сприяння у здобутті користувачем нових знань [4].

Сучасна тенденція розвитку інтернету полягає в переході від документів, що "читаються комп'ютером" (Machine Readable), до документів, "зрозумілих комп'ютеру" (Machine Understandable). Web розробляли як цифрове інформаційне середовище, в якому зможуть ефективно комунікувати та співпрацювати не лише люди, а й комп'ютери. Якісно нова версія всесвітньої павутини — Semantic Web базується на розробленні мов для подання інформації у формі, придатній для машинного опрацювання. Ідею Semantic Web 1998 р. запропонував Т. Бернерс-Лі, який є розробником WWW, URI, HTTP і HTML [1, с. 53].

Традиційний Web базується на мові розмітки документів HTML, тоді як Semantic Web — це перехід на новий рівень подання даних та автоматизованого опрацювання. Зазначена технологія дає змогу комп'ютеру інтерпретувати інформацію, наведену у Web, нарівні з людьми, для чого розроблено графову модель опису ресурсів RDF (Resource Description Framework).

В узагальненій формі Semantic Web (за Т. Бернерс-Лі) — це:

- інтероперабельність даних між програмними додатками;
- набір інтероперабельних стандартів для обміну знаннями;
- архітектура для взаємопов'язаних спільнот і словників [1, с. 53].

Як особистісні знання, так і соціальна інформація характеризують певні можливості суспільства. Якщо до цих категорій долучити ще й засоби передавання знань (через пряме спілку-

вання, систему освіти та підвищення кваліфікації), а також опрацювання, збереження, пошуку й трансляції інформації, то ця сукупність матиме назву "інформаційно-когнітивний потенціал". Він інтегрує всі можливості пізнання та практичну діяльність, що в згорнутій формі сконцентровано в нагромаджених суспільством наукових знаннях і зафіксовано у сховищах інформації [1, с. 54].

Конвергенція когнітивно орієнтованих ресурсів та інформаційних технологій є найважливішим складником науково-технічного поступу, оскільки сприятиме виділенню з інформаційних масивів нових знань. На першому етапі конвергенція може здійснюватися через організацію розвиненої системи гіперпосилань між спорідненими в семантичному плані суб'єктами та об'єктами наукових комунікацій. Надалі слід переходити до технологій Semantic Web.

Зазначені напрями розвитку вітчизняної науково-інформаційної галузі спрямовано на її зближення з дослідницькою та освітньою сферами й формування на цій основі нового конструкту — українського сегмента цифрового середовища наукових знань.

Висновки. Бібліотечній Україні притаманні бібліорізноманіття та значний за обсягом інформаційний ресурс, однак функціональна взаємодія між його складниками (електронними каталогами, зібраннями періодичних видань, репозитаріями тощо) потребує вдосконалення. Як приклади винятків наведемо Національну систему інституційних репозитаріїв і зібрання наукової періодики, котру підтримує Видавнича служба "УРАН". Інтероперабельності цих систем досягають завдяки використанню технології ОАІ/РМН.

Подальшу діяльність із цифрової трансформації бібліотечно-інформаційних систем слід проводити в напрямі створення:

- вітчизняного аналога Books In Print;
- внесення до бібліотечно-інформаційних ресурсів первинних дослідницьких даних, що сприятиме трансформації інформаційних установ з інфраструктурних елементів науки й освіти в їх безпосередніх учасників;
- інтегрованого довідково-пошукового апарату споріднених інституцій, що дає змогу сформувати єдину точку доступу з використанням інтероперабельних протоколів;
- інформаційної бази публікацій українських науковців у закордонних виданнях.

Реалізація зазначених заходів забезпечить успішне входження національного сегмента в глобальне цифрове середовище наукових знань.

Список використаної літератури

1. Сенченко М. І. Середовище наукових знань: стратегія цифрової трансформації / М. І. Сенченко, Л. Й. Костенко, В. О. Копанєва. — Київ : Ліра-К, 2022. — 76 с.
2. Андон Ф. И. SEMANTIC WEB как новая модель информационного пространства Интернет / Ф. И. Андон, И. Ю. Гришанова, В. А. Резниченко // Проблемы програмування. Спец. випуск. — 2008. — № 2—3. — С. 417—430.
3. Антопольский А. Б. Научная информация и цифровое пространство знаний: постановка задачи для России / А. Б. Антопольский // Наука и научная информация. — 2020. — № 3 (1). — С. 8—17. — Режим доступа: <https://doi.org/10.24108/2658-3143-2020-3-1-8-17>. — Загл. с экрана.
4. Копанєва В. О. Бібліотека в середовищі цифрової науки: системно-інтеграційна взаємодія / В. О. Копанєва. — Київ : Ліра-К, 2020. — 322 с.
5. Кобелєв О. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек як соціокомунікаційний феномен / Олексій Кобелєв // Вісник Книжкової палати. — 2009. — № 10. — С. 22—25.
6. Згуровський М. З. Оброблення наукових даних в умовах інформаційного "буму" / М. З. Згуровський, А. І. Петренко // Системні дослідження та інформаційні технології. — 2012. — № 2. — С. 7—25.
7. Афонін О. В. Українська книга в контексті світового книговидання / О. В. Афонін, М. І. Сенченко. — Київ : Книжкова палата України, 2009. — 277 с.
8. Сенченко М. Центр державної бібліографії в цифрову епоху / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2016. — № 4. — С. 3—9.
9. Копанєва В. О. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки / В. О. Копанєва // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. — 2017. — № 2. — С. 35—45.
10. Копанєва В. Розвиток когнітивної концепції наукової комунікації / В. Копанєва // Бібліотечний вісник. — 2017. — № 6. — С. 3—9.
11. Костенко Л. Закономірності соціальних комунікацій / Леонід Костенко // Вісник Книжкової палати. — 2017. — № 11. — С. 11—15.
12. Kostenko L. A Study of Selforganization of Scientific Communications: from Statistical Patterns to Law / L. Kostenko // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. — 2020. — Vol. 1, No. 2 (103). — P. 24—29. DOI: 10.15587/1729-4061.2020.194474.
13. Костенко Л. Цифрова гуманітаристика в бібліотеці: від е-каталогу до наукометрії / Леонід Костенко, Тетяна Симоненко, Олександр Жабін // Бібліотечний вісник. — 2018. — № 4. — С. 3—9.
14. Копанєва В. Становлення цифрової гуманітаристики / Вікторія Копанєва // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 16. — С. 42—45.
15. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. — Київ : Абрис, 2002. — VI, 742 с.
16. Ожерельєва Т. А. Об отношении понятий информационное пространство, информационное поле, информационная среда и семантическое окружение / Т. А. Ожерельєва // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. — 2014. — № 2 (10). — С. 21—24.
17. Соловяненко Д. Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина третя. Роль академічних бібліотек у конструюванні інтегрованих інформаційних е-середовищ / Д. Соловяненко // Бібліотечний вісник. — 2010. — № 6. — С. 3—17. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2010_6_1. — Назва з екрана.
18. Соловяненко Д. Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина четверта. Сучасний рівень дискурсу академічного бібліотекознавства та поступ е-науки / Д. Соловяненко // Бібліотечний вісник. — 2011. — № 1. — С. 8—24. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2011_1_2. — Назва з екрана.

Mykola Senchenko,

Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

Leonid Kostenko,

PhD of Technical Sciences, Senior Researcher of the VNLU

Victoria Kopaniєva,

PhD of Historical Sciences, Director of the Scientific Library of NACAM

***The development of the library and information systems
in the conditions of digital transformation of Ukraine***

The scientific and information resources of Ukraine are characterised by biblio-diversity and considerable amount. However, the functional interaction between them is at the insufficient level. As the exemption, we can say about the system of institutional repositories and the collection of scientific periodicals, maintained by the Publishing Service "URAN". It is stated that their interoperability is ensured by the OAI/PMH technology. It is noted that the state

approach to the digital transformation of these resources and the organisation of their functional interaction need the adoption of an appropriate target program. The realistic and possible way of this process is the synergetic approach to the consolidation of the Ukrainian segment of scientific knowledge by all stakeholders' cooperative efforts. First of all, this approach requires the intensification of work on the preparation and adoption of regulations and standards that will contribute to the functional transformation of existing information systems into interoperable ones. The further development of works in this direction by creating a domestic analogue of "Books in Print" is determined. The latter one is a single way to access to information about publications of Ukrainian scientists in foreign magazines and the integrated information and search apparatus of the stakeholders. The necessity of the primary research data inclusion to the scientific knowledge environment is pointed out. These data involve the results of the results of experiments, hydro-meteorological observations, sociological surveys, etc. Their using is the prerequisite for the transformation of information institutions from the science and education infrastructural elements into their participants. It is found out that to reduce information entropy we should to involve cognitive-oriented resources, as well as Semantic Web technology. It is remarked that the implementation of the appropriate measures will contribute to the digital transformation of library Ukraine and the formation of the Ukrainian segment of the scientific knowledge global digital environment on this basis.

Keywords: scientific knowledge; digital environment; interoperability; functional cooperation; OAI/PMH technology

References

1. Senchenko M. I., Kostenko L. J. & Kopanyeva V. O. (2022). *Seredovishe naukovih znan: strategiya cifrovoyi transformaciyi*. Kyiv: Lira-K.
2. Andon F. I., Grishanova I. Yu. & Reznichenko V. A. (2008). SEMANTIC WEB kak novaya model informacionnogo prostranstva Internet. *Problemi programuvannya*, 2—3, pp. 417—430.
3. Antopolskij A. B. (2020). Nauchnaya informaciya i cifrovoe prostranstvo znanij: postanovka zadachi dlya Rossii. *Nauka i nauchnaya informaciya*, 3 (1), pp. 8—17, [online]. Available at: <https://doi.org/10.24108/2658-3143-2020-3-1-8-17>.
4. Kopanyeva V. O. (2020). *Biblioteka v seredovishi cifrovoyi nauki: sistemno-integracijna vzayemodiya*. Kyiv: Lira-K.
5. Kobyelyev O. (2009). Informacijno-analitichna diyalnist bibliotek yak sociokomunikacijnij fenomen. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 10, pp. 22—25.
6. Zgurovskij M. Z. & Petrenko A. I. (2012). Obroblennya naukovih danih v umovah informacijnogo "bumu". *Sistemni doslidzhennya ta informacijni tehnologii*, 2, pp. 7—25.
7. Afonin O. V. & Senchenko M. I. (2009). *Ukrayinska kniga v konteksti svitovogo knigovidannya*. Kyiv: Knizhкова palata Ukrayini.
8. Senchenko M. (2016). Centr derzhavnoyi bibliografiji v cifrovu epohu. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 4, pp. 3—9.
9. Kopanyeva V. O. (2017). Naukova komunikaciya: vid vidkritogo dostupu do vidkritoyi nauki. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya*, 2, pp. 35—45.
10. Kopanyeva V. (2017). Rozvitok kognitivnoyi koncepciyi naukovoyi komunikaciyi. *Bibliotechnij visnik*, 6, pp. 3—9.
11. Kostenko L. (2017). Zakonomirnosti socialnih komunikacij. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 11, pp. 11—15.
12. Kostenko L. (2020). A Study of Selforganization of Scientific Communications: from Statistical Patterns to Law. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, Vol. 1, No. 2 (103), pp. 24—29. DOI: 10.15587/1729-4061.2020.194474.
13. Kostenko L., Simonenko T. & Zhabin O. (2018). Cifrova gumanitaristika v biblioteci: vid e-katalogu do nauko-metriyi. *Bibliotechnij visnik*, 4, pp. 3—9.
14. Kopanyeva V. (2018). Stanovlennya cifrovoyi gumanitaristiki. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 16, pp. 42—45.
15. Shinkaruk V. I. [golova redkol. ta in.]. (2002). *Filosofskij enciklopedichnij slovník*, VI. Kyiv: Abris.
16. Ozhereleva T. A. (2014). Ob otnoshenii ponyatij informacionnoe prostranstvo, informacionnoe pole, informacionnaya sreda i semanticheskoe okruzhenie. *Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamentalnyh issledovanij*, 2 (10), pp. 21—24.
17. Solovyanenko D. (2010). Akademichni biblioteki u novomu sociotekhnichnomu vimiri: Chastina tretya. Rol akademichnih bibliotek u konstruyuvanni integrovanih informacijnih e-seredovish. *Bibliotechnij visnik*, 6, pp. 3—17, [online]. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2010_6_1.
18. Solovyanenko D. (2011). Akademichni biblioteki u novomu sociotekhnichnomu vimiri: Chastina chetverta. Suchasnij riven diskursu akademichnogo bibliotekoznavstva ta postup e-nauki. *Bibliotechnij visnik*, 1, pp. 8—24, [online]. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2011_1_2.

Надійшла до редакції 5 січня 2022 року

УДК 327.5(477:(1-622НАТО))(048.8)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).23-28

Михайло Онищук,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу ЗМІ Книжкової палати України,
e-mail: zmi@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-002-1340-1538>

Лариса Татарінова,
старший науковий співробітник
відділу моніторингу ЗМІ Книжкової палати України,
e-mail: larysa@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-002-7950-7773>

Україна — НАТО: підсумки 2021 року (огляд матеріалів українських і зарубіжних ЗМІ з питань євроатлантичної інтеграції України)

У статті проаналізовано публікації друкованих та електронних українських і зарубіжних засобів масової інформації з проблем вступу України до Північноатлантичного альянсу, висвітлено позиції керівництва США та НАТО, а також Російської Федерації щодо стратегічного курсу євроатлантичної інтеграції нашої держави.

Здійснено аналіз контенту й спрямованості окремих вітчизняних мас-медіа щодо діяльності органів влади України в контексті її євроатлантичних прагнень, з'ясовано особливості підтримки нашої держави з боку лідерів провідних країн Альянсу. Проаналізовано позицію Російської Федерації щодо готовності здійснити збройну агресію проти України, якщо вона вступить до НАТО.

Ключові слова: моніторинг ЗМІ; мас-медіа; Північноатлантичний альянс; протидія військовій агресії; стандарти НАТО; гарантії безпеки; принципи колективної оборони; зовнішня воєнна агресія; опозиційні ЗМІ

Постановка проблеми. Стратегічний курс нашої держави на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору закріплено Конституцією України. Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392, євроатлантичну інтеграцію визначено одним із пріоритетів національних інтересів держави та забезпечення національної безпеки. Водночас, як засвідчує аналіз закордонних і вітчизняних ЗМІ, Російська Федерація після анексії Криму й розгортання бойових дій на Донбасі зосередила на кордоні з Україною ударне угруповання військ і погрожує застосувати силу в разі вступу нашої країни до НАТО.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми євроатлантичної інтеграції України знайшли активне відображення у вітчизняних і зарубіжних мас-медіа 2021 р. Преса опублікувала Указ Президента України "Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна — НАТО на 2021 рік" від 11.05.2021 № 189/2021, Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року, затверджену Указом Президента України від 11.09.2021 № 348/2021, інші документи та матеріали відповідних міністерств і відомств із

зазначених питань. Цю тематику постійно висвітлювали на сторінках "Європейської правди", "Голосу України", "Урядового кур'єра", "beTrue Media" та багатьох інших друкованих і електронних видань в Україні та поза її межами. Автори публікацій порушували такі проблеми: "Реформування сектору безпеки та оборони в контексті державного співробітництва з НАТО" (М. Орел, О. Клочко), "Вплив російської збройної агресії на активізацію співпраці НАТО й України (С. Попко)", "У Брюсселі Україна заручилася підтримкою НАТО та США" (В. Власенко) тощо.

Водночас діяльність вітчизняних та іноземних ЗМІ щодо висвітлення проблем євроатлантичної інтеграції України 2021 р., на наш погляд, потребує більш комплексного й ґрунтовного аналізу.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі порівняльного аналізу діяльності ЗМІ продемонструвати зусилля лідерів провідних країн НАТО з підтримки євроатлантичних прагнень нашої держави, з одного боку, й деструктивну позицію російських і проросійських ЗМІ в Україні — з іншого, а також розглянути аспекти протистояння провладних та опозиційних мас-медіа в питаннях вступу нашої країни до Євроатлантичного альянсу. Сьогодні також над-

звичайно важливо окреслити основні наративи для громадян України та світової спільноти щодо сучасних викликів і загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг вітчизняних і закордонних ЗМІ свідчить про надзвичайно високу активність у висвітленні зовнішньополітичних і суспільно-економічних проблем в Україні й навколо неї. На тлі можливої широкомасштабної агресії РФ, підготовка до якої, за даними розвідок України, США, ФРН та інших країн, мала перманентний характер упродовж 2021 р., провідні світові мас-медіа повідомляють про конкретні заходи керівництва Сполучених Штатів, НАТО та ЄС, спрямовані на протидію планам Кремля, публікують заяви своїх лідерів щодо ситуації на Сході нашої держави [1].

Потужними сигналами підтримки України в умовах загрози російської агресії, як наголошують численні ЗМІ, стали перемовини президентів США та РФ, США й України, засідання найвищого політичного органу НАТО, що відбулося в Ризі 30 листопада — 1 грудня 2021 р., візит глави ЦРУ в Москву, зустріч держсекретаря Сполучених Штатів Е. Блінкена з міністром закордонних справ Російської Федерації С. Лавровим у Стокгольмі, візит глави Пентагону до Києва в жовтні 2021 р., звернення Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга безпосередньо до Росії щодо ситуації навколо України тощо.

Ці проблеми віддзеркалено у вітчизняних мас-медіа, як-от "Укрінформ", "Європейська правда", "UA.NEWS", "АрміяInform", "Українські національні новини" (УНН), "Цензор.Нет", "Голос України", "Урядовий кур'єр", "День", "Радіо Свобода", "РБК-Україна", "Наука і оборона", "Економіка України", "Економічний вісник Донбасу", "beTrue Media", "Юридичний вісник України", програмах телеканалів "Інтер", "UA: ПЕРШИЙ", "UA.TV", "УНІАН" та багатьох інших [1—11].

Доволі активно коментували події, пов'язані із ситуацією в Україні та поза її межами, впливові закордонні видання The Washington Post, Bloomberg, Financial Times, The New York Times, The Daily Beast, The Guardian, The Times, Die Welt, Der Spiegel, Bild, Gazeta Wyborcza та інші.

Позбавлення Альянсом акредитації військових російських дипломатів у штаб-квартирі в Брюсселі, а також припинення діяльності представництва Росії в НАТО й військової місії НАТО в Москві свідчать про небувале до цього часу загострення відносин між Російською Федерацією та Організацією Північноатлантичного договору. Вітчизняні та закордонні мас-медіа

активно коментують заяву Генсека Альянсу Є. Столтенберга про те, що "відносини між НАТО і Росією нині перебувають на найгіршому рівні з моменту завершення холодної війни. І причини цього — поведінка Росії" [2; 3; 5].

Аналіз змісту й тональності мас-медіа свідчить, що наприкінці 2021 р. різко загострилося протистояння між проросійськими й українськими ЗМІ, що працюють у межах чинного законодавства та принципів журналістської етики. Дедалі очевиднішим стає факт, що входження України в НАТО слід розглядати набагато ширше, ніж виконання нашою державою умов і стандартів Альянсу. На передній план, з одного боку, виступають спроби Росії звинуватити нашу країну в ескалації напруги та протидіяти її вступу до НАТО, а з іншого — зусилля США та їхніх союзників по Організації Північноатлантичного договору спрямовано на те, аби попередити РФ щодо можливих наслідків збройної агресії проти України.

Як повідомила радіостанція "Голос Америки", міністр закордонних справ ФРН Х. Маас заявив, що Росія своїми діями посилила й без того складну ситуацію та "більше не прагне до діалогу". Ресурс "Ліга.net" у цьому зв'язку наголосив, що, на думку німецького дипломата, ухвалене Росією рішення "погіршує ситуацію, яка і без того була складною". Інформаційне агентство "РБК-Україна" сповістило про заяву Генсека НАТО Є. Столтенберга на пресконференції після засідання політичного органу НАТО в Ризі 1 грудня 2021 р. За його словами, Україна може розраховувати на підтримку з боку союзників Альянсу, але не на гарантії безпеки та принцип колективної оборони.

Інформаційні агентства "BBC Україна" й "Укрінформ", інтернет-видання "Детектор медіа", "Інформаційний спротив", "Європейська правда" та багато інших наголошують, що РФ, під виглядом підготовки до зовнішньої воєнної агресії, різноманітними формами та способами намагається дестабілізувати суспільно-політичну ситуацію всередині нашої держави. Це особливо виразно виявилось під час і після проведення пресмарафону Президента України В. Зеленського 26 жовтня 2021 р. Представники ЗМІ, як-от "Цензор.Нет", "Українська правда", "Радіо Свобода", "Свобода слова Савіка Шустера", "Україна", "Україна 24", оголосили, по суті, інформаційну війну чинній владі. До них активно приєдналися блогери Д. Гордон, О. Єлісевич, Karabas Chanal, А. Шарій, Ю. Бутусов, О. Гончаренко ("Європейська солідарність"), Б. Береза та багато інших.

На українську аудиторію працюють, за даними медіаагенції "beTrue Media", понад 420 суспільно-політичних YouTube-каналів. Аналітики ініціативи "Як не стати овочем" разом із зазначеним ресурсом дійшли висновку, що новини з YouTube сьогодні споживає кожен четвертий українець і для значної кількості користувачів відеохостинг замінив телебачення. Наслідком такого зміщення інформаційного поля є позиція багатьох українців, для яких "не все так однозначно" в питаннях війни, вакцинації, ставлення до НАТО, можливої російської агресії, що стає нормою мислення й поведінки.

Попередній аналіз результатів проведеного дослідження свідчить також і про те, що український сегмент YouTube 2021 р. розпочав упевнено та методично витіснити проросійську мережу каналів, сформовану після початку російсько-української війни. Упродовж останніх трьох місяців кількість переглядів досліджуваної групи українських YouTube-каналів на 30% перевищує показники групи проросійських каналів, хоча ще рік тому останні лідирували [6].

Зміст передач опозиційних ЗМІ дедалі більше нагадує кримінальну хроніку, адже в них висвітлюють здебільшого негативні явища чи події. Багато провідних телевізійних каналів, зокрема "Україна", "Україна 24", "Інтер", "1+1", "5 канал", "ICTV", "СТБ" та багато інших, фокусують увагу глядача на резонансних подіях, ДТП, убивствах, звалтуваннях та суспільних негараздах. Особливу увагу зосереджено на соціальних проблемах, як-от подорожчання електроенергії, харчових продуктів, житлово-комунальних послуг, зростання рівня корупції серед членів партії "Слуга народу". Непрофесіоналізм, порушення журналістської етики, "джинсу" на замовлення тощо спрямовано на формування негативного сприйняття дій влади. Водночас медіа замовчують позитивні зрушення в економіці, в рамках програми "Велике будівництво", обходять увагою факти, що свідчать про просування нашої держави вперед.

Тональність і змістове наповнення вітчизняних і зарубіжних ЗМІ, особливо у IV кварталі 2021 р., можна умовно поділити на два періоди: перший — до перемовин президента Д. Байдена та В. Путіна, другий — після цього віртуального саміту.

За повідомленням ВВС, тема можливого російського вторгнення на територію України з'явилася в американських ЗМІ в жовтні 2021 р., Відтоді, з посиланнями на джерела в американ-

ських розвідувальних органах, численні видання розпочали писати про агресивні плани Кремля. Спочатку про пересування російських військ до кордону з Україною сповістила газета The Washington Post. За кілька днів супутникові фото передислокації військових формувань опублікували Politico, Bloomberg та інші видання. ЗМІ Росії й України розпочали реагувати на ці повідомлення лише тоді, коли 2 листопада до Москви вилетів директор ЦРУ В. Бернс [7—10].

Якщо до перемовин президентів Америки та РФ більшість ЗМІ, особливо вітчизняних, наголошували на тому, що тільки США можуть зупинити В. Путіна в його агресії щодо України, то після онлайн-саміту стало очевидно, що Сполучені Штати не застосовуватимуть силу на території України, а обмежаться жорсткими економічними та іншими санкціями. Хоча до широкої громадськості не було доведено деталей домовленостей на найвищому рівні, зрозуміло, що обидві сторони залишилися на своїх позиціях. В. Путін вимагає письмових гарантій щодо непросування Альянсу на Схід, а США вважає, що вступ України до НАТО — це справа України й НАТО, а не Росії.

Привертає увагу той факт, як повідомляє Департамент оборони США, що після перемовин президента США з В. Путіним і В. Зеленським ситуація біля кордонів України не змінюється, Білий дім і надалі спостерігає скупчення російських військовослужбовців. "Американська влада має інформацію про підготовку ймовірного вторгнення до України з боку Росії", — заявив пресекретар американського військового відомства Д. Кірбі.

Новий наратив Кремля, з подання В. Путіна, полягає в тому, що Україна створює загрозу для Росії. Зі свого боку, в НАТО не стали зволікати з відповіддю й чітко дали зрозуміти російському президентові, що не він вирішуватиме долю нашої держави.

У цих умовах високопосадовці ЄС і НАТО продовжують заявляти про підтримку України, проводять зустрічі й консультації щодо поточної ситуації. "24 канал" та багато інших ЗМІ повідомляли про те, що глави зовнішньополітичних відомств ЄС зібрались у британському Ліверпулі, аби обговорити підготовку Росії до можливої агресії та свої заходи протидії. Глава європейської дипломатії Ж. Борель заявив, що Кремль заплатить високу ціну в разі повномасштабного вторгнення. За його словами, ЄС і "Велика сімка" нині працюють над стримуванням російської агресії. Керівник європейської дипломатії запев-

нив, що застосування сили проти України матиме серйозні наслідки. Особливо для Росії.

Оглядач видання *The New York Times* М. Кроулі назвав саміт від 7 грудня "найбільшим на сьогодні зовнішньополітичним тестом Байдена, який матиме наслідки для стабільності Європи, правдоподібності погроз з боку США і майбутнього країни, яку Штати роками захищають від путінської агресії". На думку оглядача, одним із головних наслідків зустрічі є не поступливість президента Росії, який звинуватив Захід у нарощуванні військових потужностей в Україні та біля її кордонів. Крім того, він зауважив, що "доля України все ще висить на волосині", адже "відеозустріч президентів не вирішила кризу на українських кордонах. Ані Кремль, ані Білий дім не повідомили про суттєвий прогрес у цьому питанні" [11].

Світові ЗМІ, зокрема *The Guardian*, *The Times*, "Радіо Свобода", а також пресслужба Білого дому, наголошують на заявах Кремля, що Україна нібито винна в "демонтажі" Мінських угод і що Росія очікує від США письмових гарантій нерозширення НАТО на Схід. РФ вимагає не лише припинити подальше розширення Альянсу, а й намагається перешкодити вступу до нього України, висуває вимогу скорочення Організації Північноатлантичного договору, виходу з неї всіх держав Центральної та Східної Європи до рубежів 1997 р.

Висновки. Аналіз сутності та змісту діяльності вітчизняних і зарубіжних ЗМІ свідчить про те, що наприкінці 2021 р. сформувалися дві основні тенденції: з одного боку, більшість мас-медіа провідних країн світу, зокрема й України, спрямовують зусилля на демонстрацію деструктивної позиції Росії щодо вступу нашої країни до НАТО, висвітлення аспектів підготовки до можливої агресії, а з іншого — у вітчизняному інформаційному просторі активізувалися російські та проросійські ЗМІ, що провідють вступу України до Альянсу та обґрунтовують можливість збройного вторгнення РФ.

Прогностичний аналіз можливого подальшого розвитку ситуації в нашій державі та навколо неї засвідчує сталу тенденцію до загострення відносин між Росією та США як основних політичних гравців, а також до ускладнення внутрішньополітичної й соціально-економічної ситуації в Україні, що стала заручником глобального цивілізаційного протистояння.

У складних зовнішніх воєнно-політичних і внутрішніх соціально-економічних умовах до-

цільно окреслити наративи для громадян нашої держави й світової спільноти щодо сучасних викликів і загроз. Основні тези та аргументи, на наш погляд, такі:

— Україна має прадавню історію, й ніхто не може її переписувати та підлаштовувати під власні інтереси. Так сталося, що на сучасному етапі цивілізаційного розвитку наша країна зробила свій вибір — це шлях європейської, євроатлантичної інтеграції. Стратегічний курс держави на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору закріплено Конституцією України. Це свідомий вибір нашого народу, його воля та право;

— Росія, яка оголосила себе правонаступницею Радянського Союзу, вважає, що може й надалі здійснювати контроль над його колишніми територіями: Північним Кавказом, Білоруссю, Придністров'ям, Кримом та українським Донбасом. Такою позицією вона дедалі більше дискредитує себе в очах світової спільноти;

— російська та проросійська пропаганда в Україні виправдовує анексію Криму й війну на Донбасі винятково через свої імперські амбіції, всупереч нормам міжнародного права. Усім відома позиція РФ усередині 1990-х рр. щодо подій в Югославії, особливо в Сербії та Косово. Сьогодні вона діаметрально протилежна;

— образ ворога в Радянському Союзі, а також і в Росії, завжди був і залишається фундаментом ідеологічної концепції "оточеної фортеці". Нині цю модель активно експлуатує російська пропаганда на тлі віртуальної переваги РФ над США та НАТО у військовій сфері. Кремль безпідставно вважає, що може диктувати Україні, як та має вчиняти і як повинна убезпечити Москву від загрози НАТО. Попри те, що цей наратив позитивно сприймає російська еліта, таке мислення в сучасних умовах може привести до непередбачуваних наслідків;

— упродовж 30 років незалежності в Україні утвердилася специфічна парадигма державно-олігархічної влади. Її сутність полягає в тому, що опозиція застосовує протиправні, не сумісні з журналістською етикою форми та способи критики дій влади і під прикриттям свободи слова й демократії безпідставно може звинувачувати її у всіх проблемах і негараздах та не нести за це відповідальності. Політтехнологи (ведучі телебачення, блогери, політики, журналісти), яких щедро спонсорують олігархи, в умовах надзвичайного стану формують у суспільстві "плюралізм думок" для збереження контролю еліти над

державною владою. Питання демонтажу державно-олігархічної структури влади має бути зрозумілим і здобути підтримку суспільства.

Реалізація стратегічного курсу євроатлантичної інтеграції передбачає здійснення комплекс-

них глибинних перетворень, спрямованих на зміцнення безпеки та добробуту українського народу, а також на досягнення нашою державою критеріїв членства в Організації Північноатлантичного договору.

Список використаних джерел

1. *Военных не будет, последствия будут*: Байден попытался одновременно напугать и успокоить Путина // 24 канал. — Режим доступа: https://24tv.ua/ru/voennyh-ne-budet-posledstviya-budut-bajden-popytalsja-novosti-rossija_n1817683. — Загл. с экрана.
2. *Генсек НАТО вновь обратился к России из-за Украины* // Хвиля. — Режим доступа: <https://hvylyya.net/news/242467-gensek-nato-vnov-obratilsya-k-rossii-iz-za-ukrainy>. — Загл. с экрана.
3. *Генсек НАТО призвал Россию к деэскалации ситуации у границ с Украиной* // Hub's. — Режим доступа: <https://hubs.ua/news/gensek-nato-prizval-rossiyu-k-deescalatsii-situatsii-u-granits-s-ukrainoj-258617.html>. — Загл. с экрана.
4. *Немецкие СМИ показали возможные сценарии и последствия вторжения РФ в Украину* // UA.NEWS. — Режим доступа: <https://ua.news.ua/nemetskie-smi-pokazali-vozmozhnye-stsenarii-i-posledstviya-vtorzheniya-rf-v-ukrainu/>. — Загл. с экрана.
5. *Столтенберг об отношениях НАТО с РФ: Худшие со времен холодной войны по вине Москвы* // Ліга. Новини. — Режим доступа: <https://news.liga.net/ua/world/news/stoltenberg-ob-otnosheniyah-nato-s-rf-hudshie-so-vremen-holodnoy-voyny-po-vine-moskvy>. — Загл. с экрана.
6. *Мороз О.* Ренессанс українського YouTube. Как заканчивается эпоха пророссийских каналов в Украине. Исследование / Оксана Мороз // Украинская правда. — Режим доступа: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/11/24/7314996/>. — Загл. с экрана.
7. *Глава ЦРУ в Москве: не допустить удара по Украине?* // Радіо Свобода. — Режим доступа: <https://www.radiosvoboda.org/a/burns-in-russia/31553088.html>. — Загл. с экрана.
8. *Росія концентрує свої війська на кордоні з Україною* — The Washington Post // Mil.in.ua. Мілітарний. — Режим доступа: <https://mil.in.ua/uk/news/rosiya-kontsentruye-svoyi-vijska-na-kordoni-z-ukrainoyu-the-washington-post/>. — Назва з екрана.
9. *Канал CNN повідомив деталі візиту директора ЦРУ до Москви* // Радіо Свобода. — Режим доступа: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-cnn-vizyt-bernsa-do-moskvy/31548815.html>. — Назва з екрана.
10. *"Якщо не існує справжньої кризи, яка підходить їхнім потребам, вони її створять"* — речник Пентагону про дії Росії // VOA. — Режим доступа: <https://ukrainian.voanews.com/a/6397316.html>. — Назва з екрана.
11. *Павлюк О.* "Доля України все ще висить на волосині". Що світові ЗМІ пишуть про саміт Байдена і Путіна / Олег Павлюк // Суспільне. Новини. — Режим доступа: <https://suspilne.media/187543-dola-ukraini-vse-se-visit-na-volosini-so-svitovi-zmi-pisut-pro-samit-bajdena-i-putina/>. — Назва з екрана.

Mykhaylo Onyshchuk,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the Media Monitoring Department of the Book Chamber of Ukraine

Larysa Tatarinova,

Senior Research of the Media Monitoring Department

of the Book Chamber of Ukraine

Ukraine — NATO: results of 2021

(review of Ukrainian and foreign media materials on Ukraine's Euro-Atlantic integration)

The article analyzes the publications Ukrainian and foreign media on Ukraine's accession to The North Atlantic Treaty Organization also called the North Atlantic Alliance, the positions of the US, NATO, and Russian Federation leaders relatively to strategic course of Euro-Atlantic integration of our country.

The aspirations of our state and the support of Ukraine by the leaders of the Allied countries cover the content of the publications of some Ukrainian mass media on the activities of the Ukrainian authorities on the issue of Euro-Atlantic orientation. The article shows position of the Russian Federation, its readiness to carry out armed aggression against Ukraine if our country joins NATO.

Keywords: *media monitoring; mass media; North Atlantic Alliance; counteraction to military aggression; Alliance standards; security guarantees; principles of collective defense; external military aggression; opposition media*

References

1. *Voennyh ne budet, posledstviya budut: Bajden popytalsya odnovremenko napugat i uspokoit Putina.* (2021). 24 канал, [online]. Available at: https://24tv.ua/ru/voennyh-ne-budet-posledstviya-budut-bajden-popytalsja-novosti-rossija_n1817683.
2. *Gensek NATO vnov obratilsya k Rossii iz-za Ukrainy.* (2021). Hvylyya, [online]. Available at: <https://hvylyya.net/news/242467-gensek-nato-vnov-obratilsya-k-rossii-iz-za-ukrainy>.

3. *Gensek NATO prizval Rossiyu k deeskalacii situacii u granic s Ukrainoj.* (2021). Hub's, [online]. Available at: <https://hubs.ua/news/gensek-nato-prizval-rossiyu-k-deeskalatsii-situatsii-u-granits-s-ukrainoj-258617.html>.
4. *Nemeckie SMI pokazali vozmozhnye scenarii i posledstviya vtorzheniya RF v Ukrainu.* (2021). UA.NEWS, [online]. Available at: <https://ua.news.ua/nemetskie-smi-pokazali-vozmozhnye-stsenarii-i-posledstviya-vtorzheniya-rf-v-ukrainu/>.
5. *Stoltenberg ob otnosheniyah NATO s RF: Hudshie so vremen holodnoj vojny po vine Moskvu.* (2021). Liga. Novini, [online]. Available at: <https://news.liga.net/ua/world/news/stoltenberg-ob-otnosheniyah-nato-s-rf-hudshie-so-vremen-holodnoj-voyny-po-vine-moskvy>.
6. Moroz O. (2021). *Renessans ukrainskogo YouTube. Kak zakanchivaetsya epoha prorossijskih kanalov v Ukraine. Issledovanie.* Ukrainskaya pravda, [online]. Available at: <https://www.prawda.com.ua/articles/2021/11/24/7314996/>.
7. *Glava CRU v Moskve: ne dopustit udara po Ukraine?* (2021). Radio Svoboda, [online]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/urns-in-russia/31553088.html>.
8. *Rosiya koncentruye svoji vijska na kordoni z Ukrayinoyu — The Washington Post.* (2021). Mil.in.ua. Militarnej, [online]. Available at: <https://mil.in.ua/uk/news/rosiya-kontsentruye-svoji-vijska-na-kordoni-z-ukrayinoyu-the-washington-post/>.
9. *Kanal CNN povidomiv detali vizitu direktora CRU do Moskvi.* (2021). Radio Svoboda, [online]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-cnn-vizyt-bernsa-do-moskvy/31548815.html>.
10. *"Yaksho ne isnuye spravzhnoyi krizi, yaka pidhodit yihnim potrebam, voni yi stvoryat" — rechnik Pentagonu pro diyi Rosiyi.* (2021). VOA, [online]. Available at: <https://ukrainian.voanews.com/a/6397316.html>.
11. Pavlyuk O. (2021). *"Dolya Ukrayini vse she visit na volosini". Sho svitovi ZMI pishut pro samit Bajdena i Putina.* Suspilne. Novini, [online]. Available at: <https://suspilne.media/187543-dola-ukraini-vse-se-visit-na-volosini-so-svitovi-zmi-pisut-pro-samit-bajdena-i-putina/>.

Надійшла до редакції 14 січня 2022 року

УДК 811.161.2'24'26'27.2(477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).28-32

Ірина Коханова,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи ХДАК,
e-mail: i-kohanova@ukr.net

Тетяна Сафонова,

кандидат наук з соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри інформаційної, бібліотечної
та архівної справи ХДАК,
e-mail: frau.safon@ukr.net

Амбівалентне ставлення до мови як наслідок неофіційного білінгвізму в Україні

У статті розглянуто ситуацію неофіційного білінгвізму в Україні, а також інші чинники, що спричиняють амбівалентне ставлення до національної мови. Проаналізовано вплив радянського минулого на формування суспільної поведінки в мовному контексті, окремі аспекти перебігу війни з Росією, чинне законодавство, що посилює статус української мови як національної. Доведено факт виникнення в масовій свідомості громадян перекрученого розуміння понять "мовна норма", "національна мова", "рідна мова", "мова, зручна для спілкування".

Окреслено результати анкетного опитування здобувачів освіти та викладачів Харківської державної академії культури, Харківського вищого коледжу мистецтв, абонентів публічних бібліотек Новобаварського та Індустріального районів м. Харкова. Наведено показники, що підтверджують амбівалентне ставлення українських громадян до рідної мови.

Наголошено, що провідними напрямками сучасної соціолінгвістики стають питання мовної політики, мовної ситуації, мовної варіативності. Розглянуто мовну спільноту України та соціально-комунікативну систему держави. Актуалізовано вивчення соціолектів як групових мовних особливостей різних соціальних груп і множини запозичень, що деструктивно впливають на літературну українську мову й усвідомлення громадянами сутності національної мови.

Окреслено мовну ситуацію з українськими білінгвами, які мають радянське минуле та пам'ятають російську як мову навчання у школі та ЗВО, але, враховуючи вимоги сьогодення, застосовують у соціальній комунікації диглосію. Це соціолінгвістичний феномен, що передбачає свідомий вибір певної мови спілкування залежно від ситуації й наразі є поширеним явищем у вітчизняному комунікативному середовищі. Законодавча

база з питань національної мовної політики в Україні не спроможна видалити з масової свідомості громадян перекручених уявлень про рідну мову. Відповідно порушується логічний ланцюг: в Україні національна мова — українська, для наших громадян вона є рідною, а отже має бути зручною для спілкування.

Ключові слова: амбівалентність; білінгвізм; диглосія; комунікативне середовище; мовна ситуація; мовна норма; мовна варіативність; рідна мова; національна самоідентифікація; національна свідомість

Постановка проблеми. Наукова спільнота дедалі частіше обговорює специфічну мовну ситуацію, пов'язану з амбівалентним ставленням до української мови. Йдеться про суб'єктів соціальної комунікації в державі, які є білінгвами. Більшість носіїв мови вільно розмовляють українською та російською, застосовуючи мовну варіативність відповідно до комунікативної ситуації. Проте неофіційний білінгвізм впливає на національну свідомість, спричиняє плутанину в поняттях "державна мова", "рідна мова" та суміжних до них. У запропонованому дослідженні окреслимо соціолінгвістичні аспекти впливу білінгвізму на масову свідомість громадян і підтвердимо означені факти емпіричними даними.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Одним з актуальних аспектів сучасної соціолінгвістики й теорії соціальних комунікацій стало вивчення проблем національної мовної ситуації та мовної політики. Незаперечним є той факт, що світові глобалізаційні процеси впливають на мовне буття нашого народу, вносять певні корективи/зміни в лінгвістичні практики сучасного українського етносоціуму [5, с. 125].

Слід зазначити, що змінилися наукові парадигми у вивченні питань щодо української мови. Прибічники теорії соціальних комунікацій розглядають її як інструмент міжособистісної та документної взаємодії в державі. Соціолінгвісти змінили вектор досліджень і вивчають українську мову не з позиції, якою вона мусить бути, а якою вона є насправді [5, с. 126]. Науковці аналізують особливості мовних практик у регіонах України, а також мовну ситуацію в контексті протистояння з Росією, намагаються довести, що є певний мовний стандарт. Водночас учені визнають той факт, що в українській мові наявно чимало запозичень, набув поширення суржик, значній частині населення зручніше розмовляти російською, і все це впливає на свідомість громадян. Серед авторів, які досліджують визначену проблематику, виокремимо І. Брагу, С. Боголюбова, Є. Степанова, Л. Масенко, Г. Мацюк, К. Городенську, О. Руду, Т. Фудерера та інших.

Мета статті — проаналізувати вплив неофіційного білінгвізму та інших чинників на масову

свідомість українців і з'ясувати причини виникнення амбівалентного ставлення до національної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктами сучасних наукових студій стають не лише мовні та літературні норми, а й діалекти, соціолект, мовна політика, мовна ситуація, білінгвізм і диглосія. Два останні поняття є соціолінгвістичними феноменами в українському суспільстві, однак їх слід чітко розмежовувати: білінгвізм — це здатність розмовляти двома мовами, тоді як диглосія — це свідомий вибір мовцем однієї з двох мов залежно від ситуації за шкалою "високе-низьке" [1].

Громадяни України в повсякденному житті звикли послуговуватися двома мовами — українською та російською. За часів СРСР перевагу віддавали російській, а українську вважали "сільською", "мужичою", мовою нижчого прошарку. Нині ситуація протилежна. Українська мова стала офіційно визнаною, державною, обов'язковою для вжитку в професійній царині, сфері обслуговування, діловодстві. Водночас у масовій свідомості громадян простежуємо амбівалентне ставлення до національної мови.

Амбівалентність у психології — це подвійне ставлення до предмета чи людини, що суперечить одне одному, подвійне почуття або переживання. Об'єкт викликає дві цілковито протилежні емоції. Уперше термін "амбівалентність" застосував швейцарський психіатр Е. Блейер на початку ХХ ст.; цей феномен також досліджували К. Юнг, З. Фрейд та інші.

На думку З. Фрейда, амбівалентність — протилежні спонукання, що одночасно існують у свідомості та підсвідомості. Учений стверджував, що за наявною заборонаю приховано бажання, тобто те, що категорично заборонено, зазвичай дуже цікавить і вабить людей [3, с. 32—33].

Щоб усвідомити сучасні тенденції та погляди українських громадян і підтвердити їх амбівалентне ставлення до мови, було проведено анкетування студентської молоді й викладачів Харківської державної академії культури й Харківського вищого коледжу мистецтв, а також абонентів публічних бібліотек Новобаварського та Індустріального районів м. Харкова (загалом опитано 200 осіб).

Серед запитань виокремимо такі: "Що для Вас є рідна мова?", "Яка мова для Вас є рідною?", "Чи спілкуєтеся Ви у побуті українською?", "Яка мова навчання була у Вас у школі?", "Чи відчуваєте Ви певні незручності в сприйнятті україномовного контенту на телебаченні, в мережі Інтернет?", "Чи не виникають у вас мовні бар'єри у процесі комунікації з мовцями, що послугуються виключно українською?"

78% опитаних рідною вважають мову, офіційно визнану в державі, 3% відповіли, що рідна — це мова пращурів, а 19% рідною вважають ту мову, якою зручно спілкуватися. При цьому вибір щодо рідної мови серед української та російської респонденти зробили по 56 і 44% відповідно. 95% учасників анкетування вважають рідну мову ознакою національної самоідентифікації. Логічно, що це має бути українська, однак, за результатами дослідження, 72% у побуті спілкуються переважно російською. При цьому 93% опитаних не відчувають дискомфорту під час вивчення та споглядання україномовного контенту. У 64% анкетованих українська була мовою навчання в загальноосвітній школі, 66% не вважають її мовним бар'єром для сприйняття навчального матеріалу у ЗВО.

Отже, виразні певні розбіжності: з одного боку, респонденти вважають українську мову рідною, потрібною, офіційною, її розуміють та нею в певних випадках послуговуються, з іншого — продовжують активно використовувати в побуті російську. Цей факт ілюструє феномен диглосії — двомовності зі свідомим вибором мовців, та амбівалентне ставлення до національної мови [2].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови також наведено визначення поняття "амбівалентність". Її розглядають як характерну рису масової свідомості, що передбачає одночасну наявність двох почуттів, двох суперечливих ставлень до одного об'єкта, процесу, явища [1, с. 34]. Громадяни наголошують, що в Україні національна мова — українська, проте одночасно відчувають зручність комунікації російською.

Плутанина в поняттях, неправильне розуміння сутності національної мови пов'язані з різними чинниками. По-перше, відбувся перехід від єдності "радянський народ" до сукупності мікроспільнот у межах українського соціуму з різними соціокультурними, мовними, професійними, релігійними орієнтирами; змінилися параметри суспільного буття [6]. По-друге, на масову свідо-

мість українських громадян суттєво впливає війна з Росією, виразними стали дух патріотизму та шанобливе ставлення до рідної мови. По-третє, нині сформовано сталу законодавчу базу, що посилює статус національної мови та виключає білінгвізм.

Слід зазначити, що 2017 р. науковці Інституту української мови НАНУ спільно з колегами з Гіссенського інституту славістичних студій (Німеччина) провели соціолінгвістичне дослідження та ініціювали опитування українського населення, щоб з'ясувати ставлення до рідної мови. Результати засвідчили високі показники позитивних відповідей на низку запитань щодо державної мови [4]. Розглянемо окремі з них.

Із запитанням "Чи згодні Ви з твердженням, що українська мова є одним з атрибутів державності України?" погодилися 79,7% респондентів. На запитання "Чи обов'язково громадянам України володіти українською мовою?" ствердно відповіли 90,1% опитаних, натомість обов'язкове знання російської підтримали значно менше респондентів — 33,2%, що на 1% нижче за групу тих, хто вважає обов'язковим знання англійської.

Знижуються, хоча й залишаються доволі високими для української, показники рідної мови. Зокрема, українську вважають рідною 64,1% опитаних, російську — 17,1%, українську та російську однаковою мірою — 17,4%, іншу — 0,8%.

У відповідях на запитання "Якою мовою Ви спілкуєтесь у повсякденному житті?" частка української мови суттєво знижується, охоплюючи менш як половину респондентів. Варіанти відповідей "тільки українською" та "в більшості випадків українською" сумарно становлять 46,9%, аналогічні показники використання російської мови сумарно становлять 31,8%, відповідь "рівною мірою українською і російською мовами" обрали 20,8% респондентів.

Як бачимо, кількість російськомовних громадян на 14,7% перевищує частку тих, хто вважає російську рідною. Це означає, що в повсякденному спілкуванні група російськомовних громадян збільшується й завдяки тим, хто називає рідною українську.

Серед наших громадян побутує думка, що головне — знати й розуміти українську мову, а говорити нею зовсім не обов'язково. Значна частина населення відмовляється поділяти мовну спільноту на україномовних і російськомовних, вважаючи за головне позитивні риси людської особистості, а не мовну практику та комунікативні здібності [4].

Постколоніальна мовна ситуація призвела до того, що в суспільстві порушено рівновагу між розумінням мови як символу ідентичності, з одного боку, та засобу спілкування, з іншого. Варто зосередити увагу на тому, як вибір мови спілкування в білінгвальному середовищі роз'єднує соціум. Конкуренція двох мов в одному національному просторі неминуче призводить до розколу суспільства на мовному ґрунті, реальність чого так наполегливо намагаються заперечити передусім носії російської мови [4].

На думку Л. Масенко, головним чинником збереження й розвитку мови є застосування її в щоденній комунікації. Часто вживані поняття "живе слово", "жива мова" стосуються саме мови повсякденного спілкування, що забезпечує її рух, генезу, поповнення словникового складу, формування спільних сенсів, спільної громадської думки. Обмеження мововжитку лише писемними формами прирікає мову на змертвіння [4].

Вагомий внесок у вивчення громадської думки щодо питань мовної політики робить проєкт Kantar TNS Online Track [5]. Ініціатива, започаткована 2014 р., репрезентує ставлення до національної мови міського населення України у віці 18—55 років, яке користується інтернетом. Дослідження доводить, що 63% респондентів вважають рідною мовою українську, хоча майже всі мовці є білінгвами. Крім рідної, 70% також знають англійську, 63% — російську, 24% — польську.

Знання української та російської мов виявилось рівномірним, обидві мови дають змогу здійснювати соціальну комунікацію в різних ситуаціях і напрямках. Знання обох мов громадяни оцінюють на рівні вище середнього.

Удома та в родинному колі приблизно однакова частина респондентів зазвичай спілкуються російською та українською мовами (по 49%). Українська домінує у сфері формального спілкування — у навчальних закладах (53%), тоді як російська переважає в неформальному — із друзями й знайомими (52%) та в інтернеті (56%).

Очікувано, що українську мову частіше вживають на Заході та в Центрі, а також у малих населених пунктах, водночас російська більш поширена на Сході, Півдні та у великих містах. Найпопулярнішою серед молоді виявилася українська мова.

95% респондентів вважають, що в загальноосвітніх школах, окрім української, слід вивчати англійську, друге місце посідають російська (31%) і німецька (24%), третє — польська та французька (по 11%).

За результатами дослідження Kantar визначено, що за останні п'ять років відбулося суттєве посилення підтримки статусу української як єдиної державної й офіційної мови. Навесні 2014 р. таку динаміку демонструвала третина респондентів — 34%, 2021 р. — 65%. Суттєво зменшилася частка тих, хто вважають, що й українська, й російська мови мають бути державними в Україні — 18%, 15% позитивно ставляться до надання російській мові офіційного статусу в окремих регіонах України.

Простежуємо регіональні відмінності у відповідях. Найактивнішу підтримку статусу української мови як єдиної державної продовжує демонструвати Західний регіон — 87%. Прихильників проголошення в Україні двох державних мов, як і раніше, зосереджено на Півдні та Сході — 34 і 27% відповідно [5].

Висновки. Мову рідного народу важливо розглядати не лише як засіб національної ідентифікації, а і як інструмент постійної комунікації мовної спільноти держави. Щоденне використання більшістю громадян нашої держави української мови як основної є запорукою того, що вона не стане мовою національних меншин. На думку закордонних соціолінгвістів, мовне питання в Україні схоже з ситуацією в Білорусі та Ірландії. Такий стан справ потребує від влади виважених дій щодо мовної політики та нівелювання амбівалентного ставлення до української мови в масовій свідомості громадян.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо аналіз соціально-комунікативної системи українського суспільства.

Список використаних літератури і джерел

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови: 250000 слів / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.
2. *Госовська М.* Всі плутають диглосію з білінгвізмом. У чому різниця? / М. Госовська. — Режим доступу: www.bbc.com/ukrainian/blogs-49849244. — Назва з екрана.
3. *Кухарук Н.* Теоретичний аналіз проблеми амбівалентності в психологічних дослідженнях / Н. Кухарук // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 12: Психологічні науки. — Київ, 2021. — Вип. 14. — С. 31—39.

4. Масенко Л. Мовна ситуація України в соціолінгвістичних вимірах. Війна з Росією вплинула на багатьох / Л. Масенко. — Режим доступу: radiosvoboda.org/a/30586236.html. — Назва з екрана.
5. Дослідження: мовна ситуація в Україні // Kantar. — Режим доступу: <https://tns-ua.com/news/doslidzhennya-movna-situatsiya-v-ukrayini>. — Назва з екрана.
6. Руда О. Г. Соціолінгвістика: вчора, сьогодні, завтра / О. Г. Руда // Українська мова. — 2010. — № 3. — С. 25—129.

Iryna Kokhanova,

*PhD of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Information,
Library and Archival Affairs of the KhSAC*

Tetiana Safonova,

*PhD of Social Communications,
Senior Lecturer of the Department of Information,
Library and Archival Affairs of the KhSAC*

Ambivalent attitude towards language as a consequence of unofficial bilingualism in Ukraine

The language situation of informal bilingualism in Ukraine is considered, as well as other factors that cause an ambivalent attitude towards the national language. The influence of citizens' memories of the Soviet past, the course of the war with Russia, the current legislation that strengthens the status of the Ukrainian language as a national language is analyzed. The fact of distorted understanding of the concepts of language norm, national language, native language, language convenient for communication is proved in the mass consciousness of citizens.

The results of the questionnaire survey of students and teachers of the Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv Higher College of Arts, subscribers of public libraries of Novobavarsky and Industrial districts of Kharkiv are outlined. Percentages are given. That confirms the ambivalent attitude of Ukrainian citizens to their native language.

It is emphasized that the leading areas of modern sociolinguistics are issues of language policy, language situation, language variability.

The language community in Ukraine and the social and communicative system in the country are deeply studied. The study of sociolects as group language features of different social groups and many borrowings that have a destructive effect on the literary Ukrainian language and citizens' awareness of the essence of the national language is being updated.

The language situation with Ukrainian bilinguals, who have a Soviet past and remember the Russian language of instruction at school and university, is outlined, but given the requirements of today, diglossia is used in social communication. Diglossia is considered as a sociolinguistic phenomenon that involves the conscious choice of a language depending on the language situation.

It is a common phenomenon in the Ukrainian communicative environment. The legislative framework on national language policy in Ukraine is not able to remove from the mass consciousness of citizens distorted ideas about their native language. Consequently, the logical chain is broken that in Ukraine the national language is Ukrainian, that it is native to Ukraine citizen and should be convenient for communication.

Keywords: *bilingualism; diglossia; communication environment; language situation; language norm; language variability; native language; national self-identification; national consciousness*

References

1. Busel V. T. [uklad. ta holov. red.]. (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 sliv*. Kyiv ; Irpin: Perun.
2. Hosovska M. (2019). *Vsi plutaiut dyhlosiiu z bilinhvizmom. U chomu riznytsia?*, [online]. Available at: www.bbc.com/ukrainian/blogs-49849244.
3. Kukharuk N. (2021). Teoretychnyi analiz problemy ambivalentnosti v psykhologichnykh doslidzhennia. *Naukoviy chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Ser.12: Psykhologichni nauky*. Kyiv, 14, pp. 31—39.
4. Masenko L. (2020). *Movna sytuatsiia Ukrainy v sotsiolinhvistychnykh vymirakh. Viina z Rosiieiu vplynula na bahatokh*, [online]. Available at: radiosvoboda.org/a/30586236.html.
5. *Doslidzhennia: movna sytuatsiia v Ukraini*. (2021). Kantar, [online]. Available at: <https://tns-ua.com/news/doslidzhennya-movna-situatsiya-v-ukrayini>.
6. Ruda O. H. (2010). *Sotsiolinhvistyka: vchora, sohodni, zavtra. Ukrainska mova*, 3, pp. 25—129.

Надійшла до редакції 10 січня 2022 року

УДК: 021.1-028.27:94(477-87=161.2):316.642.3](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).33-42

Вікторія Ковпак,*доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
факультету журналістики Запорізького національного університету,
e-mail: Kovpak.viki@ukr.net*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9461-0536>

Документальні ресурси електронної бібліотеки в стратегічному документно-комунікаційному процесі формування когнітивно-інформаційного суспільства

У статті розглянуто документи, спогади, листи як інтелектуальний / соціетальний капітал світового українства політичної (повоєнної) української еміграції, що становлять перспективний напрям інформаційно-аналітичної діяльності сучасних державних управлінь, політологів, дипломатів, істориків, фахівців інформаційно-комунікаційної сфери, митців і, загалом, усіх зацікавлених у державотворчому процесі, реалізації стратегічних комунікацій. Наголошено на розумінні документів як прецедентних текстів доби, що містять програмовий, смисловий ресурс для формування громадянського суспільства, "успішного кейсу" творення держави в умовах абсолютної самоорганізації тощо. Серед прикладів якісної інформаційно-аналітичної діяльності в документно-комунікаційному процесі формування інформаційного простору сучасної України згадано проекти Українського інституту національної пам'яті, більшість з яких спрямовано на розвінчання історичних, ідеологічних, політичних міфів на основі інформаційно-аналітичного опрацювання прецедентних текстів документних ресурсів, що лягло в основу трансформації політики пам'яті в державі.

Висвітлено потужний документний ресурс за маркером "документи" в електронній бібліотеці "Діаспоріана" (<https://diasporiana.org.ua/>), проаналізовано можливість виокремлення доступних прецедентних текстів документних комунікацій через тематичні підбірки як вид аналітичних документів електронної бібліотеки — інформаційного посередника, що зберігає й надає доступ до цифрових документів, формує бібліографічний огляд та огляд стану питання. Завважено на тому, що аналіз кейсів документів ком'юніті української еміграції антирадянського дискурсу сприяв розвитку сучасного законодавчого процесу декомунізації, дерадянзації (не тільки смислових кейсів, акумульованих у документній комунікації світового українства, а й традиції діловодства, зафіксованої в різноманітних організаційних документах з'їздів, конференцій тощо).

Проаналізовані фрагменти документальних ресурсів електронної бібліотеки "Діаспоріана" є невід'ємною ланкою стратегічного документно-комунікаційного процесу формування когнітивно-інформаційного суспільства. Упровадження цього потужного інтелектуального капіталу в інформаційно-аналітичну діяльність сприяє його перетворенню на інформаційний ресурс сучасного суспільства, що формує документно-інформаційну супермагістраль для поєднання документальних ресурсів українців на материковій країні та за кордоном.

Ключові слова: електронна бібліотека; документно-комунікаційний процес; стратегічні комунікації; документні ресурси; когнітивно-інформаційне суспільство; інформаційно-аналітична діяльність; комунікат; ком'юніті української еміграції

Постановка проблеми. Формування єдиного сучасного когнітивно-інформаційного суспільства потребує врахування смислового наповнення інформаційних ресурсів світового українства від першої хвилі еміграції до сьогодення, сконцентрованих у національно-політичних і суспільно-громадських організаціях; науково-освітніх, академічних, молодіжних, релігійних, культурних, видавничих та інформаційних організаціях. І. Ключковська та Н. Гумницька в розвідці "Українська діаспора в об'єктиві сучасності — національно-політичний та духовно-культурний феномен (перша — третя хвилі еміграції)" наголосили на тягlostі й безперервності інфор-

маційно-комунікаційної діяльності української еміграції: "Якщо центром інтелектуальної і творчої думки у міжвоєнний період стає українська діаспора Чехословаччини, то у післявоєнний час естафета переходить до української діаспори Австрії й Німеччини, а у повоєнний час — до української діаспори США, Канади, Франції" [1], що, зрештою, сприяло "1) здійсненню давньої мрії української еміграції — проголошенню у 1991 році незалежної соборної держави Україна; 2) створенню глобального українського простору — входженню українців у світове співтовариство шляхом створення інтелектуального, духовно-культурного продукту у країнах проживання" [1].

Саме тому і в умовах Революції гідності, і в сучасній ситуації російської територіальної та інформаційної інтервенції Світовий конгрес українців, українська діаспора переконують світову громадськість у тому, що українське питання має глобально-цивілізаційний аспект і впливає на стримання поступу російської агресії на Захід Європи (до прикладу, проєкт "Захист патріотів", співпраця із закордонними аналітичними центрами, лобювання законопроектів про підтримку України, грантова підтримка різноманітних ініціатив тощо).

Відповідно, документи, спогади, листи як інтелектуальний / соціетальний (психосоціальний = цінності + ідеали + менталітет тощо) капітал світового українства, особливо політичної (повоєнної) української еміграції, становлять перспективний напрям інформаційно-аналітичної діяльності сучасних державних управлінців, політологів, дипломатів, істориків, фахівців інформаційно-комунікаційної сфери, митців та усіх зацікавлених у державотворчому процесі, реалізації стратегічних комунікацій (відповідно до ч. 16 ст. 4 розділу 1 Воєнної доктрини України, "стратегічні комунікації" — скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави — публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави [2]), оскільки становлять прецедентні тексти доби, що містять програмовий, смисловий ресурс для формування громадянського суспільства, "успішний кейс" творення держави в умовах абсолютної самоорганізації тощо. Варто зауважити, що в цьому контексті послуговуємося тлумаченням прецедентних текстів А. Чантурії: "Перш ніж стати знанням для будь-якого члена суспільства та транслюватися в культурному просторі, прецедентні тексти виникають у результаті трансмутаційних процесів як нова інформація, що потім засвоюється суспільством залежно від того значення, якого цей текст набуває в комунікативному просторі певної культури" [цит. за 3, с. 88—89].

Поняття "інформаційно-аналітична діяльність (ІАД)" розуміємо як "специфічний різновид інтелектуальної, розумової діяльності людини, в процесі якої внаслідок певного алгоритму послідовних дій з пошуку, накопичення, зберігання, обробки, аналізу первинної інформації утворюється нова, вторинна аналітична інформація у формі аналітичної довідки, звіту, огляду, прогнозу тощо" [4, с. 14], цілі якої можуть бути стратегічними й

тактичними: "стратегічні — на основі концепцій, методів, засобів зібрати, накопичити, обробити, проаналізувати такий обсяг необхідної і достатньої інформації, щоб надати споживачеві (замовнику) якомога більш якісний і повний інформаційний продукт" [4, с. 30]. Власне, прикладом якісної інформаційно-аналітичної діяльності в документно-комунікаційному процесі формування інформаційного простору сучасної України є проєкти Інституту національної пам'яті, більшість з яких спрямовано на розвінчання історичних, ідеологічних і політичних міфів на основі інформаційно-аналітичного опрацювання прецедентних текстів документних ресурсів, що лягло в основу трансформації політики пам'яті в державі. Наприклад, за загальною редакцією О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова Український інститут національної пам'яті (www.memo.gov.ua), громадський проєкт "ЛікБез. Історичний фронт", Центр досліджень визвольного руху, Електронний архів визвольного руху спільними зусиллями в науково-популярному форматі на основі тривалих досліджень та опрацювання розсекречених документів розкодували 15 міфів про Другу світову війну. Деконструкція міфів із центральним концептом "УПА", зокрема міфи 29—34, відповідно за назвами: "«Справжніми» партизанами були тільки радянські партизани" (Ігор Бігун), "УПА — «гітлерівські посіпаки» і проти нацистів не воювали" (Ігор Бігун), "УПА жодного ешелону не пустила під укіс" (Ігор Бігун); "Бандера особисто очолював УПА" (Ігор Бігун); "УПА боролася за моноетнічну державу" (Володимир В'ятрович), "Шарль де Голль мріяв командувати УПА, а Че Гевара захоплювався стійкістю українських повстанців" (Ігор Бігун) [5], спиралася на "Літопис Української повстанської армії" (півсотні томів) [6—12], виданий у Канаді. Серію започаткували колишні вояки УПА, які у 1947—1949 рр. перебували в Західній Європі, а потім перебрались у США та Канаду й поставили за мету розповісти світові правду про УПА мовою документів, "часто підпільних, які вдалося доставити з України на Захід, є й німецькі, польські, радянські документи, а також підпільний архів, знайдений на Тернопільщині в селі Озерне" [13] (інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС—МВС, МДБ—КДБ, 1943—1959 рр.; звіти; протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА, 1945—1954 рр. та інші), свідчень, споминів, офіційних публікацій тощо.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Документ як складник системи комунікацій аналізували Г. Воробйов, С. Кулешов, Г. Швецова-Водка. Потужний документний ресурс за маркером "документи" знаходимо, зокрема, в електронній бібліотеці "Діаспоріана" (<https://diasporiana.org.ua/>) (категорії бібліотеки: Українська, Дитяча література, Драма, Ідеологія, Історія, Літературознавство, Мемуари, Мистецтво, Мовознавство, Періодика, Поезія, Політологія, Проза, Релігія, Словники, Довідники, Фольклор, Miscellaneous). Тож, аби реалізувати мету статті — проаналізувати документальні ресурси електронної бібліотеки в стратегічному документно-комунікаційному процесі формування когнітивно-інформаційного суспільства, — за пошуковим маркером "документи" на прикладі зазначеного ресурсу виокремимо матеріали, які репрезентують саме документні комунікації, що в результаті інформаційно-аналітичного опрацювання розкодовують міфи, стереотипи, відновлюють тяглість національного гранд-нарративу, який, зі свого боку, становить основу сучасного демократичного громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з даними Аналітичної доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році", "за соціологічними опитуваннями у 2014 році 61% жителів Донбасу зазначили, що жалкують про розпад СРСР. Саме вони становлять соціальну базу... підтримки проросійських терористів самопроголошених республік у так званих ДНР та ЛНР... У самопроголошених республіках хочуть реставрувати СРСР, тут відбувається тотальна комунізація та мілітаризація всіх сфер життя. Це проявляється у відродженні культу особи Сталіна, парадів, «патріотичних конкурсів», уроків політінформації, створенні аналогів піонерських загонів та ін." [14, с. 185]. Тому цивілізаційно перспективною стала потреба формування смислового простору, засадничих міфологем, ідеологем, символів української ідентичності з європейськими цінностями, збалансування інтересів держави та громадянського суспільства (діалог, узгодження, демократія), "в основі якого лежить принципова відмова від репресій як базового принципу соціальної організації, від злочинної системи, де людина була лише гвинтиком державної машини" [14, с. 187].

Як наслідок, переосмислення історичних кейсів, спростування історичних фейків, деконструкції міфів, що фундаментально змінили опцію

сприйняття сучасного соціокомунікаційного простору громадянським суспільством, 2015 р. призвело до легітимізації процесів дерадіянізації та декомунізації через низку ухвалених у квітні того самого року законів України: "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" від 09.04.2015 № 317-VIII; "Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917—1991 років" від 09.04.2015 № 316-VIII; "Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939—1945 років" від 09.04.2015 № 315-VIII; "Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті" від 09.04.2015 № 314-VIII. Ці документи засуджують комуністичний режим, забороняють радянську символіку, відкривають архіви спецслужб періоду СРСР і визнають борцями за незалежність України УПА й інші організації [14, с. 185], що було визначено стратегічним напрямом розвитку нашої держави.

У межах реалізації зазначеного курсу відбувається виокремлення доступних прецедентних текстів документних комунікацій через тематичні підбірки як вид аналітичних документів ("це синтезована сукупність первинних документів, частин тексту, рефератів, анотацій, рисунків, схем, діаграм тощо, підібраних з певного питання (проблеми)" [15, с. 42] електронної бібліотеки "Діаспоріана" як інформаційного посередника, що зберігає й надає доступ до електронних документів, дає змогу сформувати бібліографічний огляд як "впорядковану сукупність бібліографічних описів джерел інформації; анотації, що розкривають їхній зміст... [аби. — Авт.] допомогти фахівцям орієнтуватися в документному потоці та вибирати найцікавіші джерела для вивчення..." [16, с. 10] і огляд стану питання ("містить інформацію із документів-першоджерел про результати досліджень, стан і шляхи розвитку певної галузі науки, техніки та виробництва... розрізняють реферативні та аналітичні огляди" [16, с. 10]).

У контексті створення стратегічного державотворчого нарративу з візіями декомунізації, дерадіянізації важливим є огляд видання "Документи українського патріотичного руху 1980 р.", що за запитом читачів "Вісника репресій в Україні" публікувало матеріали українського самвидаву. У першому додатку оприлюднено чотири документи Українського патріотичного руху. Упорядники пояснили анонімність опублікованих матеріалів, адже "практика судових і

позасудових розправ останнього часу (зокрема, безпрецедентні засуди Юрія Бадзя та членів Української гельсінської групи Миколи Горбала, Василя Стуса, В'ячеслава Чорновола та ін.) переконують у тому, що не варто називати прізвища людей, об'єднаних в Українському патріотичному русі. Проте важливість і актуальність цих документів незаперечна" [17].

Перший документ "Деколонізація СРСР — єдиний гарант миру в усьому світі" (січень, 1980) наголошує на деміфогізувальних концептах СРСР як "колиски братніх народів": голод 1933 року, репресії сталінських і постсталінських часів, примусове переселення українців у райони Сибіру та Далекого Сходу, розгром українського національно-визвольного руху в Західній Україні в 1940—1950 рр. Знаходимо маркери сучасної пресової інтерпретації Росії: "СРСР перетворився на військово-поліційну державу з широкими імперіалістичними намірами. На задоволення радянського експансіонізму й підтримку поліційного клімату всередині країни і так званої соціалістичної співдружності йде добра третина, а то й половина загальносоюзного бюджету" [17]. Закордонне представництво Української гельсінської групи зауважувало про відповідальність радянських комуністів за "всі криваві лиходійства, що відбуваються в таких країнах, як В'єтнам і Кампучія, Куба й Китай, Албанія й Афганістан, Чехословаччина чи Східна Німеччина. Антилюдяна практика архіпелагу ГУЛАГу розповсюджується на весь світ, не лишаючи нам, українцям, жодних надій на майбутнє. СРСР перетворився на жандарма, який погрожує всій планеті війною й насильством" [17]. Тому основним меседжем офіційної заяви Українського патріотичного руху, жертв політичних репресій в Україні до урядів усіх країн світу та ООН було бажання вийти зі складу СРСР, вивести наш народ "з комуністичної неволі", упередивши "національну загибель".

Другий документ "Голос з України" викристалізовує проблему розвитку головного воєнно-поліцейського комплексу СРСР, "відгодованого за рахунок нещадної державної експлуатації трударів", у таких явищах: "події в Афганістані, провокаційна гра на ірано-американському конфлікті, дикунська розправа з дисидентами... Давній міт про прогресивність радянської моделі соціалізму розвіяно. Росія 20 сторіччя, повторюючи лінію свого історичного розвитку минулого сторіччя, вступила в епоху Победоносцева. Настав час Олександра III і підлого Судейкіна" [17]. Автори наголошують, що політ-

в'язнів тримають "за колючим дротом" як "золотий запас душ", котрий вони "пустять у торговельний обіг" у переговорах із Заходом. Отже, українські дисиденти зверталися до всіх Гельсінських груп країни з пропозиціями "провести загальносоюзну політичну голодівку протесту проти політичних репресій у день відкриття московської Олімпіади" [17].

У документі "До арешту В'ячеслава Чорновола", наголошуючи на безглузді звинувачення, патріоти зверталися до закордонних українських організацій, наполягаючи на потребі загального спротиву і в культурній, і в інших площинах, — організації бойкоту будь-яким колективам, делегаціям і представникам УРСР, які приїжджали за кордон. І завершувався перший документальний додаток зверненням про підтримку заклик "Міжнародної амністії" на захист репресованого донецького шахтаря В. Клебанова, засновника Союзу міжпрофесійних об'єднань трудящих у СРСР, про важливість створення незалежних профспілок, дотримання трудового законодавства.

Шістдесят три результати на "Діаспоріані" (станом на 25 травня 2021 р.) за маркером "документи" є красномовним історичним першоджерелом, що слугує фактичним матеріалом для розвитку критичного мислення сучасних українців. По між них є видані Л. Чикаленко м за дорученням Головної еміграційної ради в Парижі в липні 1931 р. документи: 9 листів і показів "збігців" із Соловецького концентраційного табору до Фінляндії, фінанси від продажу яких призначалися їм на допомогу. Цікавим фактом є увага упорядника до захисту персональних даних авторів опублікованих документів, адже, навіть отримавши від них згоду на оприлюднення, Л. Чикаленко усвідомлював небезпеку для родин кореспондентів-засланців на північних каторжних роботах, тому залишив тільки відомості про вік авторів, їхнє соціальне становище, особливості діалектного мовлення, також прізвища всіх радянських урядовців і розстріляних каторжників. Це дає змогу зосередити увагу на унікальних деталях, як-то опис втечі в документі № 1; опис так званої "сікірки" на Соловках у документі № 6 — "будинка кари, крові та смерти"; узагальнення в документі № 5 про те, як "український селянин з Правобережжя усвідомив собі «московське соціалістичне будівництво» з його божевільними помилками, особливо в національній політиці, і з його свідомою брехнею та люттю, як упляноване сучасною владою вигублення всіх тих народів, що виявили свою

волю до окремого державного існування" [18]. Оригінали документів було передано до музею при Українській бібліотеці імені Симона Петлюри в Парижі.

У збірці "Голоси звідтіля. Документи і матеріали про становище політв'язнів у радянських концтаборах" репрезентовано 15 документів, що походять із Пермських і Мордовських концентраційних таборів СРСР. За винятком однієї довідки, авторами є політичні в'язні СРСР, переважно українці, які писали звернення й заяви до радянських судових і державних органів, Комітету оборони прав людини та ООН. У матеріалах висвітлено проблематику грубого насильства, порушення прав людини — дискримінаційні практики та водночас виявлено "моральну поставу" ув'язнених, їхні візії боротьби. Чотири документи датовано 1973 р., один — 1975 р., інші — 1974 р.; за межі СРСР вони потрапили завдяки пресовій службі Закордонного представництва Української головної визвольної ради (УГВР), що здійснювала переклад українською мовою та розповсюджувала еміграційними українськими пресовими платформами.

Наприклад, З. Антонюк у заяві до ЦК КПРС скаржився на вияви "великодержавного шовінізму", українофобії, утискання національних прав, гарантованих Конституцією СРСР, зокрема примушування листуватися з дружиною російською мовою [19].

Майже на 20 років раніше від часу виходу зазначеної збірки Головна управа Спілки визволення України (СВУ) в Німеччині та Крайова управа СВУ в Канаді опублікували працю О. Калиника українською мовою "Що несе з собою комунізм? (Документи про російсько-комуністичний терор в Україні)" [20], яка має вагомий історико-документальний значення. "Вона не є оповіданням про методи російсько-большевицького імперіалізму в Україні, не є споминами очевидця подій, — вона є значно цінніша, вона побудована на документах, взятих з архіву одного з районів України" [20, с. 11], а це означає, що матеріали максимально позбавлено суб'єктивізму автора.

Автентичні документи, надруковані в зазначеній книжці, розкривають політику й методи праці радянської влади в Україні та є фактичними доказами злочинів російсько-комуністичної окупаційної влади в нашій державі. Як наголошує автор передмови В. Плющ, радянські можновладці пильно стерегли свої архіви, тому друк книги як документального історичного матеріалу було спеціально рекомендовано Голов-

ній управі Спілки визволення України з боку представництва Української вільної академії наук в Німеччині [20].

В електронній бібліотеці знаходимо й інформаційно-аналітичний огляд феномену "український комунізм", зокрема у виданні "Документи українського комунізму". Видавництво уточнює, що ці матеріали надруковано під суворою забороною в УРСР; документи пересічних громадян, членів КПУ варто аналізувати з позиції історичної перспективи: від першого — уривка з книги В. Шахрая 1918 р. до останнього — статті М. Волобуєва 1928 р. — фактично десятиліття короткої історії українського комунізму, "безжалісно знищеного теж комунізмом, але принесеним в Україну з Росії, коли останній акт цієї історії відбувся п'ятьма роками пізніше — самогубство українських комуністів — М. Хвильового, М. Скрипника" [21]. Власне, авторами цих матеріалів і є ті українські комуністи, які сподівалися побудувати в Україні комунізм у союзі з Росією й заплатили за ці "ілюзії" життям, залишивши по собі лише опубліковані документи. Цивілізаційний висновок цієї збірки — меседж про те, що місія комуністичної партії (КПРС) полягає не в побудові нового ладу, а в збереженні "єдиної неділимої" Росії: "І найяскравішим доказом цього є те, що російські комуністи для досягнення цієї мети розстріляли навіть своїх політичних однодумців — українських комуністів за те, що вони були «сепаратистами»" [21, с. 3].

Упорядники видавництва наголошують, що цінність цих документів у тому, що вони викривають імперіалістичну лінію КПРС та її філії в Україні — КПУ, спрямовану на поневолення неросійських народів, зокрема українського, й збереження будь-якої ціною лінії, замаскованої інтернаціоналізмом і рівноправністю народів СРСР. Цікаво, що так звана реабілітація українських діячів оминула українських комуністів / націонал-комуністів. Показовість реабілітації М. Скрипника до його 90-річчя полягає в тому, що жоден із його творів, в якому трактувалося національне питання, не було надруковано, аби назавжди "поховати документи українського націоналізму в архівах КГБ" [21, с. 4].

У збірнику також наведено меморандум Української комуністичної партії (УКП) (складений у період найбільшого розквіту — влітку 1920 р.) другому конгресові Комінтерну (1920), в якому стисло переказано історію УКП, викладено концепцію національного питання, котру Сталін згодом окреслив як національний шовінізм. Основні твердження УКПістів у національному

питанні зводилися до двох тез: "1) кожна комуністична революція мусить спиратися тільки на внутрішні сили нації, а не бути принесеною ззовні на багнетах; 2) комуністична революція поневолених націй може бути органічною й плідною тільки тоді, коли вона завершує національно-визвольну демократичну революцію та є її продовженням, а не запереченням" [21, с. 4].

Документно-комунікаційний процес дає змогу простежити еволюцію інтелектуальних дискусій на шляху до демократизації.

У 1970 р. видавництво "Українські вісті" видало збірник матеріалів самвидаву часів СРСР під назвою "Програмові документи Демократичного руху в Радянському Союзі", в який входили ідейно спрямовані матеріали, зокрема "Програма Демократичного руху Радянського Союзу, складена демократами Росії, України і Прибалтики".

Серед ресурсів "Діаспоріани" знаходимо другий випуск під тією самою назвою, який також складається з документів радянського самвидаву, що мають програмовий характер та певною мірою торкаються процесів демократизації у СРСР. Найпомітнішим серед цих матеріалів є "Меморандум демократів до Верховної Ради" як пряме продовження "Програми Демократичного руху". У документі подано фахову критику всіх статей Конституції СРСР і, як засвідчують автори збірника, він "укладений так, що представляє собою фактично виклад конкретної конституційної програми підписаного під ним середовища; цілком слушно вказується на незаконне захоплення влади в СРСР керівництвом КППС та на його неконституційну діяльність" [22, с. 4].

Упорядники від видавництва стверджують, що "з огляду на гостроту критики радянської системи та характеристику КППС як узурпаторської партії в «Меморандумі», від нього, як документу, мовляв, антирадянського й антикомуністичного, змушені були відмовитися речники «легальної» опозиції в СРСР та в Україні" [22, с. 4]. Цікаво, що на еміграції програмові позиції середовища, що в Союзі називало себе "Демократичний рух Радянського Союзу" (ДРПС), зустріли неприхильне ставлення з двох протилежних боків: російські великодержавно-націоналістичні середовища вважали програму ДРПС "антиросійською й розчленительською", а українські консервативно-націоналістичні кола (зокрема, ОУН-бандерівці) — "великодержавно-федералістичною". Саме тому цей документ має особливу цінність у контексті інформаційно-аналітичного опрацювання документних комунікацій в іс-

торичній тягlostі. Зокрема, як наголошує редакційний колектив, заслуговує на увагу національно-політична частина документа ("Розділ II. Державний устрій"), що спростовує вигадки як про "антиросійський", так і про "великодержавний" характер ДРПС.

Другим важливим документом у збірнику є передрук двох чисел самвидавного програмового журналу "Сіяч", котрий видавала група з однойменною назвою. Часопис розробляв питання альтернативи радянському режимові та ставив за мету створення в СРСР партії науково-демократичного соціалізму на власній радянській базі, а також доводив можливість і потребу цілеспрямованої політичної, не режимної, діяльності в Радянському Союзі.

Прецедентні тексти є значущими не лише завдяки смисловим кейсам, акумульованим у документній комунікації світового українства, а й завдяки своїм традиціям діловодства. Так, наприклад, актуалізацію наукового поступу української спільноти за кордоном ще в довоєнний період зафіксовано в організаційних документах I та II Українських наукових з'їздів у Празі [23].

Обрана Українським академічним комітетом Організаційна комісія зі скликання Українського наукового з'їзду в Празі за головування академіка І. Горбачевського мала репрезентувати цей форум як поважний вияв і маніфестацію українського наукового життя. Розгляньмо на цьому прикладі термінологічне забезпечення документування окресленого періоду.

Так, комунікат (документне повідомлення) висвітлював організаційну схему заходу (секції (історично-філологічна, правничо-економічна, природничо-медична, технічно-математична) та підсекції) для понад 100 українських наукових працівників, багатьох вітчизняних академічних установ та організацій, зокрема: підсумування та огляд наукової праці української еміграції поточного десятиліття; формування бібліографії наукових публікацій світового українства спеціально організованою Виставочно-бібліографічною комісією; влаштування у Празі книжкової "вистави" наукових матеріалів, охоплюючи праці українців іноземними мовами, створення окремих вітрин поодиноких українських видавництв за кордоном.

У статуті II Українського наукового з'їзду, скликаного за ініціативою Українського академічного комітету (20—24 березня 1932 р.), було чітко окреслено завдання заходу: 1) обговорювати та розв'язувати наукові питання з огляду на інтереси української науки; 2) підбивати під-

сумки наукової праці української еміграції (через виклади, виставки, бібліографічні видання тощо); 3) окреслювати наукові завдання та плани їх здійснення; 4) поглиблювати співпрацю між українськими науковими діячами.

Цікаво, що підготовчий етап роботи Організаційної комісії, очолюваної С. Смаль-Стоцьким, реалізовували на основі так званого регуляміну ("регламент, розпорядок, приписи") [24]. Для адміністрування технічних питань було створено з'їздовий секретаріат. Права членів з'їзду, надання членських квитків, регламент доповідей і дискусій, обрання президії зборів та візування протоколів, розпоряджень і резолюцій — основні позиції, визначені у статуті.

Висновки. Проаналізований фрагмент документальних ресурсів електронної бібліотеки "Діаспоріана" є невід'ємною ланкою стратегічного документно-комунікаційного процесу формування когнітивно-інформаційного суспільства, адже електронна бібліотека інтелектуальної спадщини світового українства становить потужну базу знань, розвинену систему збереження смислів, ідей, теорій, концепцій державотворення. Огляд та імплементація цих документів в інформаційно-аналітичну діяльність сприяють їх перетворенню на інформаційний ресурс суспільства, що забезпечує інформаційні потреби зацікавлених осіб чи груп споживачів інформації,

формуючи документно-інформаційну супермагістраль для поєднання документальних ресурсів українців на материковій країні та за кордоном. Такий інтелектуальний капітал лягає в основу управлінської інформації, а саме "інформації стратегічного планування, що дозволяє вищому керівництву приймати рішення із встановлення довготермінових цілей, накопичення ресурсів для досягнення цих цілей і формулювати політику їх досягнення" [4, с. 197].

Як ми переконалися, зазначений кейс документів ком'юніті української еміграції антирадянського дискурсу сприяв законодавчому процесу декомунізації, дерадянзації, проте "зберігаються неформалізовані процедури прийняття державних рішень, слабким є їх науково-аналітичне забезпечення. Не створено ефективну систему зв'язку державних органів влади з громадськістю, донині держава не стала конкурентоспроможним суб'єктом інформаційних відносин. А відтак не завжди адекватною залишається реакція інформаційних служб органів державної влади і управління на складні політичні процеси як в Україні, так і за її межами" [4, с. 197].

Водночас саме документні комунікації історико-політичного дискурсу мають прагматичний потенціал у стратегічних комунікаціях для формування важелів збереження національної безпеки¹.

Список використаних літератури та джерел

1. Ключковська І. Українська діаспора в об'єктиві сучасності — національно-політичний та духовно-культурний феномен (перша — третя хвилі еміграції) (2010) / І. Ключковська, Н. Гумницька // МІОК. — Режим доступу: <https://miok.lviv.ua/?p=379>. — Назва з екрана.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" : указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 // Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>. — Назва з екрана.
3. Ковпак В. Смысловая матрица национальной информационно-коммуникационной деятельности послевоенной украинской эмиграции : монографія / В. Ковпак. — Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. — 380 с.
4. Варенко В. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. / В. Варенко. — Київ : Університет "Україна", 2014. — 417 с.
5. Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. — Харків : Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2016. — 272 с.
6. Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто : Літопис УПА, 1990. — Т. 18: Група УПА "Говерля". — Кн. 1: Звіти та офіційні публікації. — 336 с.
7. Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто : Літопис УПА, 1992. — Т. 19: Карпатська група УПА "Говерля". — Кн. 2: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. — 357 с.
8. Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто—Львів : Літопис УПА, 1995. — Т. 28: Марія Савчин. "Тисяча доріг". Спомини. — 600 с.
9. Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто—Львів : Літопис УПА, 2000. — Т. 31: УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ "Розточчя", 1943—1947. — 326 с.

¹Матеріали статті підготовлено в межах держбюджетної НДР за шифром 1/21 за номером держреєстрації 0121U107470 "Стратегічні комунікації як інструмент реалізації національних інтересів держави: український та зарубіжний досвід" Запорізького національного університету.

10. *Літопис* Української Повстанської Армії. — Торонто—Львів, 2007. — Т. 45. Генерал Роман Шухевич — "Тарас Чупринка" — Головний Командир УПА. — 560 с.
11. *Літопис* УПА. Нова серія / Упорядники: В. Лозицький, І. Павленко, А. Кентій. — Київ—Торонто : Літопис УПА, 2002. — Том 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля. Інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС—МВС, МДБ—КДБ. 1943—1959. Документи і матеріали. — Кн. 1: 1943—1945. — 598 с.
12. *Літопис* УПА. Нова серія / Упорядники: В. Лозицький, С. Власенко, С. Кокін. — Том 15: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1945—1954. — Кн. 2. — Київ—Торонто : Літопис УПА, 2011. — 840 с.
13. *Терещук Г.* Про ОУН-УПА мовою документів (2012) / Галина Терещук // Радіо Свобода. — Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/24509973.html>. — Назва з екрана.
14. *Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році"*. — Київ : НІСД, 2016. — 688 с. — Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-10/poslanya_new-cc2e3.pdf. — Назва з екрана.
15. *Методичні вказівки щодо підготовки до семінарських занять і самостійної роботи з навчальної дисципліни "Інформаційно-аналітична діяльність" для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" / Укл. О. Тур.* — Кременчук, 2020. — 66 с. — Режим доступу: http://document.kdu.edu.ua/metod/2020_2162.pdf. — Назва з екрана.
16. *Яценко О.* Укладання оглядових документів : практичний посібник / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського / О. Яценко. — Київ : Нілан-ЛТД, 2011. — 84 с.
17. *Документи українського патріотичного руху 1980 р. : додаток до "Вісника репресій в Україні" / Закордонне представництво Української гельсінської групи.* — Випуск 7. — [Б. м.], 1980. — 14 с. — Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/16018-dokumenty-ukrayinskogo-patriotichnogo-ruhu-1980-r/>. — Назва з екрана.
18. *Соловецька каторга (документи) / Ред. Левко Чикаленко.* — Варшава : 3 фондів Центрального державного архіву зарубіжної україніки, 1931. — 72 с. — Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/11710-solovetska-katorga-dokumenty/>. — Назва з екрана.
19. *Голоси* звітлія : док. і матеріали про становище політв'язнів у радян. концтаборах / вступ. ст. від вид-ва. — [Б. м.] : Сучасність, 1975. — 78 с. — (Суспільно-політична бібліотека ; ч. 22 (41). Документи. ч. 12). — Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/10171-golosi-zvidtilya-dokumenty-i-materiyali-pro-stanovishhe-ukrayinskih-politv-yazniv-u-radyanskih-kontstaborah/>. — Назва з екрана.
20. *Калиник О.* Що несе з собою комунізм?: документи про російсько-комуністичний терор в Україні / Олекса Калиник. — Мюнхен—Торонто : Спілка Визволення України, 1953. — 140 с. — Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/2203-kalnik-o-shho-nese-z-soboyu-komunizm-dokumenty-pro-rosiysko-komunistichniy-teror-v-ukrayini/>. — Назва з екрана.
21. *Документи українського комунізму.* — Нью-Йорк : Пролог, 1962. — 233 с. — (Суспільно-політична бібліотека ; ч. 13). — Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/2378-dokumenty-ukrayinskogo-komunizmu/>. — Назва з екрана.
22. *Програмові документи демократичного руху в СРСР.* — Новий Ульм : Українські Вісті, 1976. — Вип. 2. — 161 с. — Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/1725-programovi-dokumenty-demokratichnogo-ruhu-v-srsr-vip-2/>. — Назва з екрана.
23. *Організаційні документи I та II Українських Наукових З'їздів у Празі.* — Прага, 1926—1931. — 10 с. — Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/18595-organizatsiyini-dokumenty-i-ta-ii-ukrayinskih-naukovih-z-yizdiv-u-prazi/>. — Назва з екрана.
24. *Укр. літ. мова* на Буковині. Регулямін // Словопедія. — Режим доступу: <http://surl.li/tvxx>. — Назва з екрана.

Viktoriia Kovpak,

*Doctor of Social Communications, Associate Professor,
Professor of the Department of Social Communications and Information Activities
of the Faculty of Journalism of Zaporizhzhia National University*

Documentary resources of the electronic library in the strategic document-communication process of formation of the cognitive-information society

The article investigates documents, memoirs, letters as intellectual / social capital of world Ukrainians of political (post-war) Ukrainian emigration, which are promising areas for information and analytical activities of modern government officials, political scientists, diplomats, historians, information and communication specialists, artists and, in general, all those interested in the state-building process, the implementation of strategic communications. Emphasis is placed on understanding them as precedent texts of the epoch, which contain programmatic, semantic resources for the formation of civil society, the "successful case" of the creation of the state in conditions of absolute self-organization, and so on. Among the examples of high-quality information-analytical activity in the documentary-

communication process of forming the information space of modern Ukraine are the projects of the Institute of National Memory, most of which are aimed at debunking historical, ideological, political myths. the basis for the transformation of memory policy in the state.

The powerful document resource on the marker "documents" in the electronic library "Diasporiana" (<https://diasporiana.org.ua/>) is highlighted, the possibility of isolating available precedent texts of documentary communications through thematic selections as a type of analytical documents of the electronic library as an information intermediary is analyzed. stores and provides access to electronic documents, bibliographic review and review of the status of the issue. It is noted that the analyzed cases of documents of the Ukrainian emigration community of anti-Soviet discourse contributed to the modern legislative process of decommunization and de-Sovietization. Not only the semantic cases accumulated in the documentary communication of the world Ukrainians, but also the traditions of office work, recorded in various organizational documents of congresses, conferences, etc.

The analyzed fragments of documentary resources of the electronic library "Diasporiana" are an integral part of the strategic document-communication process of cognitive-information society, and the implementation of their powerful intellectual capital in information-analytical activities contribute to their transformation into an information resource of modern society to combine the documentary resources of Ukrainians in mainland Ukraine and abroad.

Keywords: electronic library; document-communication process; strategic communications; document resources; cognitive-information society; information-analytical activity; communication; community of Ukrainian emigration

References

1. Klyuchkovska I. & Gumnicka N. (2010). *Ukrayinska diaspora v ob'yektivni suchasnosti — nacionalno-politichnij ta duhovno-kulturnij fenomen (persha — tretya hvili emigraciji)*. MIOK, [online]. Available at: <https://miok.lviv.ua/?p=379>.
2. *Pro rishennya Radi nacionalnoyi bezpeki i oboroni Ukrayini vid 2 veresnya 2015 roku "Pro novu redakciyu Voyennoyi doktrini Ukrayini" : ukaz Prezidenta Ukrayini vid 24.09.2015 № 555/2015*. (2015). Verhovna Rada Ukrayini, [online]. Available at: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.
3. Kovpak V. (2016). *Smislova matricya nacionalnoyi informacijno-komunikacijnoyi diyalnosti pislyavoyennoyi ukrayinskoyi emigraciji*. Zaporizhzhya: Klasichnij privatnij universitet.
4. Varenko V. (2014). *Informacijno-analitichna diyalnist*. Kyiv: Universitet "Ukrayina".
5. Zinchenko O., V'yatrovich V. & Majorov M. [za zag. red.]. *Vijna i mif. Nevidoma Druga svitova*. Harkiv: Knizhkovij klub "Klub simejnogo dozvillya".
6. *Litopis Ukrayinskoyi Povstanskoyi Armiyi. T. 18. Karpatska grupa UPA "Goverlyta". Kniga persha: dokumenti, zviti ta oficijni publikaciyi*. (1990). Toronto: Litopis UPA.
7. *Litopis Ukrayinskoyi Povstanskoyi Armiyi. T. 19. Karpatska grupa UPA "Goverlyta". Kniga druga: spomini, statti ta vidannya istorichno-memuarnogo harakteru*. (1992). Toronto: Litopis UPA.
8. *Litopis Ukrayinskoyi Povstanskoyi Armiyi. T. 28. Mariya Savchin. "Tisyacha dorig"*. Spomini. (1995). Toronto—Lviv: Litopis UPA.
9. *Litopis Ukrayinskoyi Povstanskoyi Armiyi. T. 31. UPA na Lvivshini i Yaroslavshini. Spogadi i dokumenti voyakiv UPA TV "Roztochchya", 1943—1947*. (2000). Toronto—Lviv: Litopis UPA.
10. *Litopis Ukrayinskoyi Povstanskoyi Armiyi. T. 45. General Roman Shuhevich — "Taras Chuprinka" — Golovnij Komandir UPA*. (2007). Toronto—Lviv: Litopis UPA.
11. Lozickij V., Pavlenko I. & Kentij A. [uporyad.]. (2002). *Litopis UPA. Nova seriya. Tom 4: Borotba proti UPA i nacionalistichnogo pidpillya. Informacijni dokumenti CK KP(b)U, obkomiv partiyi, NKVS—MVS, MDB—KDB. 1943—1959. Dokumenti i materialy. Kniga persha: 1943—1945*. Kyiv—Toronto: Litopis UPA.
12. Lozickij V., Vlasenko S. & Kokin S. [uporyad.]. (2011). *Litopis UPA. Nova seriya. Tom 15: Borotba proti povstanskogo ruhu i nacionalistichnogo pidpillya: protokoli dopitiv zareshтованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1945—1954. Kniga 2*. Kyiv—Toronto: Litopis UPA.
13. Tereshuk G. (2012). *Pro OUN-UPA movoyu dokumentiv*. Radio Svoboda, [online]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/24509973.html>.
14. *Analitichna dopovid do Shorichnogo Poslannya Prezidenta Ukrayini do Verhovnoyi Radi Ukrayini "Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovishe Ukrayini v 2016 roci"*. (2016). Kyiv: NISD, [online]. Available at: https://miss.gov.ua/sites/default/files/2016-10/poslanya_new-cc2e3.pdf.
15. Tur O. [ukl.]. (2020). *Metodichni vkazivki shodo pidgotovki do seminariskih zanyat i samostijnoyi roboti z navchalnoyi disciplini "Informacijno-analitichna diyalnist" dlya studentiv dennoyi ta zaochnoyi form navchannya zi specialnosti 029 "Informacijna, bibliotekna ta arhivna sprava"*. Kremenchuk, [online]. Available at: http://document.kdu.edu.ua/metod/2020_2162.pdf.

16. Yacenko O. (2011). *Ukladannya oglyadovih dokumentiv*. Kyiv: Nilan-LTD.
17. *Dokumenti ukrayinskogo patriotichnogo ruhu 1980 r. : dodatok do "Visnika represij v Ukrayini"*. (1980). Vip. 7, [online]. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/16018-dokumenti-ukrayinskogo-patriotichnogo-ruhu-1980-r/>.
18. Chikalenko L. [red.]. (1931). *Solovecka katorga (dokumenti)*. Varshava: Z fondiv Centralnogo derzhavnogo arhivu zarubizhnoyi ukrayiniki, [online]. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/11710-solovetska-katorga-dokumenti/>.
19. *Golosi zvidtilya : dok. i materialy pro stanovishe politv'yazniv u radyan. konctaborah / vstup. st. vid vid-va.* (1975). [B. m.]: Suchasnist. Suspilno-politichna biblioteka ; ch. 22 (41). Dokumenti. ch. 12, [online]. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/10171-golosi-zvidtilya-dokumenti-i-materiyali-pro-stanovishe-ukrayinskih-politv-yazniv-u-radyanskih-kontstaborah/>.
20. Kalinik O. (1953). *Sho nese z soboyu komunizm?: dokumenti pro rosijsko-komunistichnij teror v Ukrayini*. Myunhen—Toronto: Spilka Vizvolennya Ukrayini, [online]. Available at: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/2203-kalinik-o-shho-nese-z-soboyu-komunizm-dokumenti-pro-rosijsko-komunistichnij-teror-v-ukrayini/>.
21. *Dokumenti ukrayinskogo komunizmu.* (1962). Nyu-Jork : Prolog. Suspilno-politichna biblioteka ; ch. 13, [online]. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/2378-dokumenti-ukrayinskogo-komunizmu/>.
22. *Programovi dokumenti demokratichnogo ruhu v SRSR.* (1976). Novij Ulm: Ukrayinski Visti. Vip. 2, [online]. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/1725-programovi-dokumenti-demokratichnogo-ruhu-v-srsr-vip-2/>.
23. *Organizacijni dokumenti I ta II Ukrayinskih Naukovih Z'yizdiv u Prazi.* (1926—1931). Praga, [online]. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/18595-organizatsiyni-dokumenti-i-ta-ii-ukrayinskih-naukovih-z-yizdiv-u-prazi/>.
24. *Ukr. lit. mova na Bukovini. Regulyamin.* (2022). Slovpediya, [online]. Available at: <http://surl.li/tvxy>.

Надійшла до редакції 17 січня 2022 року

УДК 026:63:024/025]:303.71(477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).42-47

Оксана Капралюк,

кандидат сільськогосподарських наук,
завідувач відділу науково-методичної роботи та реферування
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН,
e-mail: Oksanakapr@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2034-8958>

Інформаційні ресурси мережі аграрних бібліотек як складник вітчизняного інформаційного простору: формування, використання, доступ

У статті проаналізовано аспекти діяльності мережі аграрних бібліотек. Наведено основні статистичні показники щодо фондів книгозбірень та їхньої структури; кількості обслужених користувачів, виданих документів, надходжень видань за рік, проведених інформаційно-масових заходів; обсягів і наповнення електронного каталогу; електронних ресурсів; інформаційно-бібліографічної діяльності (підготовка та видання ретроспективних, галузевих, біо- та бібліографічних покажчиків, бібліографічних списків літератури), науково-дослідної та видавничої діяльності, матеріально-технічної бази, кадрового потенціалу.

З'ясовано, що 2020 р. аграрні книгозбірні виконали інформаційні запити 420 тис. користувачів; обслуговування здійснювали 509 фахівців. Обсяг електронного каталогу становив понад 3 млн бібліографічних записів, кількість звернень до нього перевищила 2,5 млн. Організовано 1064 віртуальні виставки, зафіксовано 4699 переглядів літератури, підготовлено та видано 171 науково-допоміжний покажчик, 1812 бібліографічних списків і 164 наукові праці, переважно тези. Фахівці аграрних бібліотек для здійснення діяльності мали в розпорядженні 954 комп'ютери. Визначено, що у структурі кадрів переважали працівники з вищою освітою.

Схарактеризовано проблеми функціонування книгозбірень і надано пропозиції щодо його вдосконалення, зокрема: бібліотечні фахівці мають активніше проводити науково-дослідну роботу; періодично вивчати запити користувачів за допомогою опитувань онлайн та безпосередньо в бібліотеках; вивчати досвід провідних книгозбірень України та світу; переводити основний фонд друкованих видань у відкритий доступ; використовувати можливості інтернету, зокібна соціальних мереж, для ведення сторінки бібліотечної установи та популяризації її діяльності.

Ключові слова: мережа аграрних бібліотек; статистичні показники; діяльність аграрних книгозбірень; інформаційний потенціал

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс України є одним із життєво важливих секторів економіки. Нині галузь розвивається відносно високими темпами, проте залишаються невирішеними проблеми, пов'язані з потребою модернізації агропромислового комплексу України та впровадження інновацій тощо [1]. Очевидно, що ефективний розвиток агропромислового комплексу України можна забезпечити лише на основі активної інноваційної діяльності, а отже вагомим значення набуває інформаційне забезпечення цього процесу [2].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання інформаційного забезпечення агропромислового комплексу України розглянуто у працях вітчизняних дослідників. Зокрема, у статтях В. Товмаченка, В. Лазаревої, Г. Щиголь [3, с. 4—41, 41—90, 91—111] наведено дані щодо діяльності бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО) I—IV р. а. МОН і науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України (НДУ НААН). Проте порушену проблематику науковці висвітлювали в розрізі окремих бібліотечних установ, а саме ЗВО I—IV р. а., науково-дослідних інститутів (НДІ) НААН і дослідних станцій (ДС) НААН, тобто бракує цілісних і систематизованих відомостей щодо інформаційних ресурсів, котрі формують і пропонують користувачам галузеві бібліотеки.

Мета статті — дослідити інформаційні ресурси мережі аграрних бібліотек як складника вітчизняного інформаційного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мережа аграрних бібліотек є невіддільним елементом системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності агропромислового комплексу України. Одним із головних напрямів роботи книгозбірень є формування галузевого документно-інформаційного ресурсу. Зауважимо, що загальний фонд мережі аграрних бібліотек на початок 2021 р. становив майже 15 млн видань. Упродовж звітного періоду книгозбірні виконали запити близько 420 тис. користувачів, яким було видано понад 8,03 млн од. видань.

Нині гостро стоїть проблема поповнення фонду науковою літературою, охоплюючи цифрові повнотекстові колекції, адже обсяги надходження документів щороку скорочуються [4]. За даними звітів бібліотек, порівняно з позаминулим роком ці показники зменшилися на 35% і перебували в межах 60 тис. видань. Частка

електронних видань у ЗВО III—IV р. а. МОН дорівнювала приблизно 1%, книг — 78%, періодичних видань — 14%; ЗВО I—II р. а. МОН відповідно — 0,5, 92 і 6%, а НДУ НААН — 0,4, 45 і 45%.

Електронні каталоги (ЕК) є важливим інформаційним продуктом бібліотек та основою бібліографічного обслуговування, а розміщення цих ресурсів в інтернеті дає змогу якнайповніше розкрити зміст бібліотечних фондів широкому колу користувачів [5]. Електронний каталог як бібліографічна база даних належить до вторинного виду інформаційних ресурсів [6]. Обсяг ЕК мережі аграрних бібліотек за 2020 р. збільшився на 2,4%, порівняно з 2019 р., і становив майже 3 млн бібліографічних записів, із них позаминулого року було введено 150 023. Кількість звернень до ЕК за звітний період зросла на 236%, порівняно з 2019 р., і дорівнювала 2 582 695 разів, що було пов'язано зі зростанням популярності електронних ресурсів бібліотек в умовах пандемії, адже їх зручно використовувати дистанційно для підготовки списків джерел чи рекомендаційної літератури до наукових праць та освітніх програм [6].

Сучасна тенденція діяльності бібліотек полягає в оновленні традиційних технологій комплектування фондів: фахівці дедалі більше уваги приділяють електронним повнотекстовим виданням та організації доступу до них [7]. Проте, на жаль, маємо констатувати, що кількість повнотекстових баз даних в аграрних бібліотеках становить лише 54 (придбаних, передплачених). Найактивнішими в цьому напрямі є Херсонський державний аграрно-економічний університет та Білоцерківський національний аграрний університет. Загальна кількість власних баз даних аграрних бібліотек становить приблизно 180.

Значущим елементом інформаційного забезпечення є бібліографія. Укладання науково-допоміжних і рекомендаційних показників становить пріоритетний напрям науково-бібліографічної діяльності мережі аграрних бібліотек. Слід зазначити, що установи мають якісну ресурсну базу й чітко організований довідково-бібліографічний апарат для створення бібліографічних показників, а саме: електронний каталог, власні й придбані електронні бази даних, традиційний (картковий) каталог, а також доступ до наукових і освітніх інтернет-ресурсів [8]. Зокрема, впродовж 2020 р. фахівці книгозбірень мережі підготували 171 науково-допоміжний показник і

1812 бібліографічних списків літератури. Найактивніше в цьому напрямі працювали бібліотеки Миколаївського національного аграрного університету, Таврійського агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, Національного університету біоресурсів і природокористування України, а також Подільського державного аграрно-технічного університету.

Бібліотеки мережі популяризують наукову та інформаційно-аналітичну продукцію через проведення книжкових виставок, переглядів літератури, яких упродовж звітної періоду було організовано 4699. Зазначимо, що через епідеміологічну ситуацію в Україні активізовано роботу з організації віртуальних виставок, кількість яких позаминулого року становила 1064 проти 464 2019 р.

Оскільки якість та ефективність бібліотечної роботи насамперед залежить від фахівців, вагоме значення має освічений, сумлінний і високопрофесійний колектив. Упродовж звітної періоду обслуговування читачів здійснювали 509 працівників, водночас у більшості бібліотек НДУ НААН співробітники працювали на неповну ставку.

У структурі кадрів бібліотек переважали фахівці з вищою освітою — 77%, серед них: із вищою фаховою — 32%, середньою спеціальною фаховою — 17%, загальною середньою — 5%. За даними надісланих звітів, 2020 р. 4 бібліотечні працівники продовжували підвищувати фаховий рівень в аспірантурі та докторантурі.

Науково-дослідна робота є вагомим складником діяльності окремих бібліотек [9]. Кількість наукових тем, які у звітному році розробляли в книгозбірнях самостійно чи у складі наукових досліджень установи, становила 17. Окрім того, співробітники бібліотек підготували й видали 164 наукові праці, переважно тези, із них 116 побачили світ зусиллями фахівців книгозбірень ЗВО III—IV р. а. МОН. Працівники галузевих бібліотек постійно підвищують професійний рівень, організовують семінари, конференції тощо, загалом за 2020 р. було проведено 171 захід.

Важливе місце в системі підвищення професійного рівня співробітників мережі сільськогосподарських бібліотек посідають курси підвищення кваліфікації, які 2002 р. організувала Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН разом з Інститутом післядипломної освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України. Курси мають

системний характер, їх щороку відвідують десятки бібліотекарів книгозбірень ЗВО I—IV р. а. МОН та НДУ НААН. Через епідеміологічну ситуацію Національна наукова сільськогосподарська бібліотека (ННСГБ) НААН упродовж 11—22 жовтня 2021 р. провела курси у режимі онлайн на платформі Cisco Webex. Слухачами стали працівники книгозбірень аграрних ЗВО МОН (41 особа), НДУ НААН (7) та ННСГБ НААН (2), які після закінчення курсів отримали свідоцтва встановленого зразка.

Проведення ННСГБ НААН щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та спеціалістів "Історія освіти, науки і техніки в Україні" є значущим складником системи підвищення фахового рівня працівників мережі наукових сільськогосподарських бібліотек, що сприяє зростанню професійної майстерності.

Значну роль у підвищенні кваліфікації бібліотечних фахівців відіграють головні бібліотеки територіальних об'єднань. Співробітники мають змогу обмінятися досвідом із колегами завдяки участі в презентаціях, конференціях, семінарах територіального об'єднання.

Матеріально-технічне забезпечення бібліотек значною мірою впливає на їхню діяльність та якість послуг. Зауважимо, що для виконання робочих завдань фахівці аграрних бібліотек мали в розпорядженні 954 комп'ютери та 131 сканер. З них книгозбірні ЗВО III—IV р. а. МОН — 534 комп'ютери, книгозбірні ЗВО I—II р. а. МОН — 368, НДІ НААН — 38, ДС НААН — 14.

Упродовж 2020 р. нагальною проблемою залишилося недофінансування діяльності книгозбірень. Складна ситуація із матеріальним забезпеченням позначилася на низькому рівні комп'ютеризації та використання сучасних ІКТ у бібліотеках, різкому скороченні інформаційного потенціалу, невідповідності між інформаційними запитами та їх виконанням [14; 15].

Висновки. Попри часткові позитивні результати, здобуті аграрними бібліотеками впродовж звітної періоду, варто зупинитися на проблемах, що потребують розв'язання, а саме:

— бібліотекарі, як фахівці в галузі інформації, забезпечують супроводження наукових досліджень, тому доцільно активізувати наукову роботу безпосередньо бібліотечних працівників, а також співпрацю книгозбірень у цьому напрямі, оскільки виконання завдань науково-дослідної роботи сприяє професійному зростанню кадрів [10; 11];

— доцільно періодично вивчати запити користувачів за допомогою онлайн-опитувань і безпосередньо в бібліотеках, а також через статистичні звернення до видань [12];

— вивчати й упроваджувати корисний досвід провідних бібліотек України та світу через стажування, обмін напрацюваннями, проведення онлайн-конференцій і віртуальних екскурсій [12; 13];

— скорочення запитів і відповідно зниження ролі друкованих видань, у поєднанні із завданням

збільшення їх обертаності, є основою для переведення основного фонду друкованих видань у відкритий доступ, а отже варто активніше проводити роботу з оцифрування й надання доступу до повнотекстових видань. У закритому доступі доцільно залишити лише рідкісні та цінні видання [13];

— використовувати можливості інтернету, зокрема соціальних мереж, для ведення сторінки бібліотеки, популяризації її діяльності та репрезентації фондів, що дасть змогу значно розширити аудиторію.

Список використаних літератури та джерел

1. *Инновации в сельском хозяйстве и занятость в аграрном секторе: в поиске баланса.* — Режим доступа: <https://tass.ru/pmef-2017/articles/4273445> (дата обращения 10.01.2022). — Загл. с экрана.
2. *Ашабоков Б. А.* О некоторых направлениях инновационного развития региональной экономической системы / Б. А. Ашабоков, Ф. Ж. Борова. — Режим доступа: <https://www.kbgau.ru/nauka/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8B%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B9/%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%203.pdf> (дата обращения 10.04.2022). — Загл. с экрана.
3. *Бюлетень* Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН / ННСГБ НААН ; редкол: В. А. Вергунов (гол. ред.), Л. М. Татарчук, Г. С. Щиголь (відп. секретар) [та ін.]. — 2020. — Вип. 1. — 157 с. — Режим доступу: http://dnsgb.com.ua/files/Buletten-2020_1.pdf (дата звернення 10.01.2022). — Назва з екрана.
4. *Поперечна Л. А.* Стратегія управління інформаційними ресурсами бібліотек ВНЗ (за результатами аналізу діяльності бібліотек ВНЗ III—IV р. а. педагогічного та інженерно-педагогічного профілю у 2007—2009 рр.) / Л. А. Поперечна. — Режим доступу: <http://eprints.rclis.org/24747/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0.pdf> (дата звернення 10.01.2022). — Назва з екрана.
5. *Кириленко О.* Електронні каталоги обласних універсальних наукових бібліотек : аналіз структури та лінгвістичного забезпечення / О. Кириленко, О. Яценко // *Бібліотечна планета.* — 2018. — № 2. — С. 12—17.
6. *Робота* бібліотеки в умовах карантину. — Режим доступу: <https://kpi.ua/2020-kr14-2> (дата звернення 15.11.2021). — Назва з екрана.
7. *Юрченко Я. Г.* Формирование электронных ресурсов как стратегия развития библиотеки / Я. Г. Юрченко — Режим доступу: <http://old.kemrsl.ru/documents/founds/vip3/vip3.6.htm> (дата обращения 10.01.2022). — Назва з екрана.
8. *Лебедюк О. О.* Створення бібліографічних покажчиків — складова наукової інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки вищого навчального закладу / О. О. Лебедюк // *Бібліотека. Наука. Комунікації : тези Міжнар. наук. конф.* — Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/534> (дата звернення 10.01.2022). — Назва з екрана.
9. *Данилова Л. Ю.* Развитие кадрового потенциала библиотек дальневосточного федерального округа (на примере общедоступных публичных библиотек) / Д. Ю. Данилова // *Кадровый потенциал библиотек : сб. науч. тр.* — Новосибирск, 2006. — С. 16—32. — Режим доступа: http://www.spsl.nsc.ru/fulltext/GPNTB/046_gpntb.pdf (дата обращения 10.01.2022). — Загл. с экрана.
10. *Использование* научных исследований для продвижения грамотности и чтения в библиотеках: руководство для библиотечекарей // ИФЛА. Профессиональные доклады. — 2011. — № 128. — 35 с. — Режим доступа: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/128.pdf> (дата обращения 10.01.2022). — Загл. с экрана.
11. *Електронні* інформаційні ресурси бібліотек України: за результатами дослідження. — Режим доступу: https://www.irf.ua/files/ukt/activities_gip_345_ua_res_desc.pdf (дата звернення 10.01.2022). — Назва з екрана.
12. *Виртуальная* экскурсия по библиотеке: идеи по созданию. — Режим доступа: <https://lala.lanbook.com/virtualnaya-ekskursiya-po-biblioteke-idei-po-sozdaniyu> (дата обращения 10.01.2022). — Загл. с экрана.
13. *Информационные* технологии в библиотеках : дайджест-конспект / Новосибир. гос. обл. науч. б-ка ; сост. И. М. Хвостенко ; ред. Н. П. Носова ; отв. за вып. В. Г. Деев. Новосибирск : Изд-во НГОНБ, 2015. — 90 с.

14. *Короткий звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову діяльність у 2017 р.* — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4014> (дата звернення 10.01.2022). — Назва з екрана.
15. *Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи* : монографія / за заг. ред. проф. Ф. Г. Ващука. — Ужгород, 2011. — 560 с. — Режим доступу: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3717>. (дата звернення 10.01.2022). — Назва з екрана.

Oksana Kapralyuk,

PhD of Agricultural Sciences,

Head of the Department of Scientific and Methodical

Works and Abstracts

National Scientific

Agricultural Library of NAAS

Information resources of the network of agrarian libraries as a composition of the domestic information space: formation, use, access

The article analyzes the activities of the network of agricultural libraries. The main statistical indicators are given, namely: library stock, its structure; the number of serviced users, issued documents, receipts of publications for the year, held informational mass events; volume and content of the electronic catalog; electronic resources; information and bibliographic activity (preparation and publication of retrospective, industry, bio- and bibliographic indexes, bibliographic lists of literature), research and publishing activities, material and technical base, human resources. It was noted that agricultural libraries in 2020 satisfied the requests of 420 000 users. Readers were served by 509 specialists. The volume of the electronic catalog amounted to more than 3 million bibliographic records, the number of calls to the EC exceeded 2 500 000. Organized virtual exhibitions amounted to 1 064, literature views were 4 699, scientific works were prepared and published, mainly abstracts. Agrarian library specialists had 954 computers at their disposal. It was found that specialists with higher education prevailed in the structure of the library staff. The problems faced by libraries in their activities are characterized and suggestions for improving their work are provided, in particular: conduct more active research work by library specialists, periodically study user requests using online surveys and directly in libraries, study the experience of the country's leading libraries and abroad, transferring the main fund of printed publications to open access, using the possibilities of the Internet, including social networks, to maintain the library page and popularize their activities.

Keywords: *network of agricultural libraries; statistical indicators; library activities; information potential*

References

1. *Innovatsii v selskom hozyaystve i zanyatost v agrarnom sektore: v poiske balansu.* (2022), [online]. Available at: <https://tass.ru/pmef-2017/articles/4273445> [Accessed: 10.01.2022].
2. Ashabokov B. A. & Berova F. Zh. (2022). *O nekotorykh napravleniyah innovatsionnogo razvitiya regio-nalnoy ekonomicheskoy sistemyi*, [online]. Available at: <https://www.kbgau.ru/nauka/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8B%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B9/%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%203.pdf> [Accessed: 10.04.2022].
3. *Biuletен Natsionalnoi naukovoї silskohospodarskoi biblioteki NAAN* (2022), [online]. Available at: http://dnsgb.com.ua/files/Buletен-2020_1.pdf [Accessed: 10.01.2022].
4. Poperechna L. A. (2022). *Stratehiia upravlinnia informatsiinykh resursamy bibliotek VNZ (za rezultatsamy analizu diialnosti bibliotek VNZ III—IV r. a. pedahohichnoho ta inzhenerno-pedahohichnoho profilu u 2007—2009 rr.)*, [online]. Available at: <http://eprints.rclis.org/247471/%D0%9F%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0.pdf> [Accessed: 10.01.2022].
5. Kyrylenko O. & Yatsenko O. (2018). Elektronni katalogy oblasnykh universalnykh naukovykh bibliotek: analiz struktury ta linhvistychnoho zabezpechennia. *Bibliotechna planeta*, 2, pp. 12—17.
6. *Robota biblioteki v umovakh karantynu.* (2021), [online]. Available at: <https://kpi.ua/2020-kp14-2> [Accessed: 15.11.2021].
7. Iurchenko Ya. H. (2022). *Formirovanie elektornnykh resursov kak strategiya razvitiya biblioteki*, [online]. Available at: <http://old.kemrsl.ru/documents/founds/vip3/vip3.6.htm> [Accessed: 10.01.2022].
8. Lebediuk O. O. (2022). *Stvorennia bibliohrafichnykh pokazhchykiv — skladova naukovoї informatsiino-bibliohrafichnoi diialnosti biblioteki vyshchoho navchalnoho zakladu*, [online]. Available at: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/534> [Accessed: 10.01.2022].

9. Danilova L. Yu. (2006). Razvitie kadrovogo potentsiala bibliotek dalnevostochnogo federalnogo okruga (na primere obschedostupnykh publichnykh bibliotek). *Kadrovyy potencial bibliotek*, pp. 16—32, [online]. Available at: http://www.spsl.nsc.ru/fulltext/GPNTB/046_gpntb.pdf [Accessed: 10.01.2022].
10. Ispolzovanie nauchnykh issledovaniy dlya prodvizheniya gramotnosti i chteniya v bibliotekah: rukovodstvo dlya bibliotekarey. (2022). *IFLA. Profesionalnii doklady*, 128, p. 35, [online]. Available at: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/128.pdf> [Accessed: 10.01.2022].
11. *Elektronni informatsiini resursy bibliotek Ukrainy: za rezul'tatamy doslidzhennia*. (2022), [online]. Available at: https://www.irf.ua/files/ukr/activities_rip_345_ua_res_desc.pdf [Accessed: 10.01.2022].
12. *Virtualnaya ekskursiya po biblioteke: idei po sozdaniyu*. (2022), [online]. Available at: <https://lala.lanbook.com/virtualnaya-ekskursiya-po-biblioteke-idei-po-sozdaniyu> [Accessed: 10.01.2022].
13. *Informatsionnyie tehnologii v bibliotekah: daydzhest-konspekt*. (2015). Novosibirsk: Izd-vo NGONB.
14. *Korotkyi zvit Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho pro naukovu diialnist u 2017 r.* (2022), [online]. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/node/4014> [Accessed: 10.01.2022].
15. *Intehratsiia v yevropeyskyi osvittii prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy: monohrafiia*. (2022), [online]. Available at: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3717> [Accessed: 10.01.2022].

Надійшла до редакції 12 січня 2021 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 378.22.091.2:[025+004](44)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.1(306).47-52

Анатолій Гуменчук,

*кандидат історичних наук, доцент,
заступник директора Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин та соціальних наук ПрАТ
"Міжрегіональна Академія управління персоналом",
e-mail: tora@ua.fm
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8931-7474>*

Французька модель вищої бібліотечно-інформаційної освіти: когнітивні та організаційні особливості

Висвітлено історію виникнення та сучасний стан функціонування системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти Франції. Присвячено увагу її місцю у світовій системі підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів, визначено особливості когнітивного та організаційного складників. Зауважено, що для французької моделі вищої інформаційної освіти традиційною є підготовка фахівців для бібліотек, архівів і центрів документації в межах однієї спеціальності. Розглянуто специфіку ступеневої підготовки бібліотекаря-документаліста у французьких університетах, схарактеризовано профілі їхніх магістерських програм. Проаналізовано сучасні вектори підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців у найавторитетнішому спеціалізованому закладі вищої освіти Франції — Вищій національній школі бібліотекознавства та інформаційних наук, яка пропонує програми подвійних дипломів, зорієнтовані на кон'юнктурні спеціалізації, що мають попит на інформаційному ринку країни. Визначено особливості когнітивного складника магістерських освітніх програм, схарактеризовано ключові компетентності, яких набувають здобувачі освіти. Наголошено на перспективних для України інноваціях французької моделі підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців, які варто реалізувати в межах єдиної інтегрованої спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Ключові слова: *вища бібліотечно-інформаційна освіта; Франція; магістерські освітні програми; модель інтегрованої підготовки "бібліотекар-архівіст-документаліст"*

Постановка проблеми. Євроінтеграційні тренди розвитку вищої освіти України потребують вивчення та впровадження найкращих здобутків європейського досвіду підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців. Однією з провідних світових моделей вищої бібліотечно-інформаційної освіти є французька, що розпочала еволюцію на початку XIX ст. і відтоді демонструє сталий розвиток відповідно до модернізаційних змін європейських освітніх практик і вимог ринку праці. Ця тенденція зумовлює доцільність визначення основних

етапів еволюції та напрямів трансформації французької моделі підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців, виявлення інноваційних підходів європейських колег до підвищення якості й конкурентоспроможності підготовки кадрів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. За результатом аналізу публікацій із проблематики дослідження варто зауважити, що, попри оригінальність французької бібліотечно-знавчої школи, її майже не досліджували українські науковці. Поглибленому вивченню системи підготовки бібліотечних фахівців вищої кваліфікації у Франції присвячено дисертаційне дослідження А. Царьової [9], за результатами якого видано навчальний посібник, що висвітлює специфічні особливості різних рівнів вищої бібліотечної освіти цієї провідної європейської країни [8]. Окремі аспекти формування когнітивного та організаційного складників французької системи підготовки бібліотечних кадрів висвітлено у працях Т. Лиховид [3; 4] та А. Соляник [6; 7]. У контексті інтернаціоналізації вищої бібліотечно-інформаційної освіти досвід європейських країн, зокрема й Франції, розглядали Ю. Бабушкіна та І. Парамонова [2]. Суттєвим внеском у дослідження впливу французької моделі вищої бібліотечно-інформаційної освіти на розбудову системи підготовки бібліотекарів-документалістів у франкомовних країнах Африки є дисертаційна розвідка А. М. Абтакабо [1]. Цінним фактографічним джерелом, що висвітлює профілі освітніх програм підготовки бакалаврів і магістрів у різних видах закладів вищої освіти Франції, є підготовлений за ініціативою ІФЛА всесвітній довідник із бібліотечної, архівної та інформаційної освіти [14], а також контент офіційного сайту Вищої національної школи бібліотечознавства та інформаційних наук [13] та інтернет-ресурсів [10—12]. Брак ґрунтовних досліджень, присвячених сучасному стану та перспективам розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти Франції в умовах цифровізації глобального комунікаційного простору зумовлює актуальність розвідок з окресленої проблематики.

Мета статті — визначення особливостей когнітивного та організаційного складників французької моделі вищої бібліотечно-інформаційної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Французька модель вищої бібліотечної освіти є однією з найстаріших та найавторитетніших у

світі. Вона зародилася під впливом розвитку високої культури формування та зберігання національного документального надбання країни. Фонди Національної бібліотеки Франції — однієї з найстаріших у світі — було сформовано з колекцій книг і рукописів королівської родини Карла V (1364—1380), які він ще в XIV ст. об'єднав у доступну для науковців книгозбірню. У 1537 р. король Франції Франциск I спеціальним указом запровадив обов'язковий примірник усіх видань, що друкувалися на території країни й мали надходити для поповнення фонду Королівської бібліотеки. У 1792 р. вищий орган законодавчої влади Франції надав їй статус національної. Стрімке збільшення в країні кількості бібліотек та архівів упродовж XVIII ст. потребувало кваліфікованих кадрів. Першу спеціалізовану школу підготовки фахівців для книжкової та архівної галузі було відкрито в Парижі 1821 р. Нині це Національна школа досліджень стародавніх рукописів, що пропонує трирічну аспірантську освітньо-наукову програму для підготовки архіваріусів-палеографів, надаючи диплом докторського ступеня в галузі академічних бібліотек та архівів.

У 1822 р. у структурі Державного архіву Турина було відкрито школу архівних і палеографічних досліджень, що готувала фахівців для забезпечення збереженості унікальних фондів стародавніх рукописів, зосереджених в архівах і бібліотеках країни. Одну з найстаріших у Франції класичних шкіл бібліотечознавства та документації було відкрито 1935 р. при Паризькому католицькому інституті. Нині в ньому діє дворічна освітня програма підготовки дипломованих фахівців, які можуть працювати в усіх типах бібліотек і центрах документації. Вступити на цю програму можуть абітурієнти, які мають ступінь бакалавра й готові вивчати навчальні дисципліни "Інформаційні системи", "Документальний аналіз", "Індексування та бібліографування", "Адміністрування бібліотек та центрів документації", "Системи автоматизації документаційних процесів" [14].

Традиція підготовки фахівців для бібліотек, архівів і центрів документації в межах однієї спеціальності склалася у Франції під впливом ідей і діяльності П. Отле та А. Лафонтена, які для посилення співпраці між усіма видами документаційних установ 1895 р. заснували в Брюсселі Міжнародний бібліографічний інститут (від 1938 р. і понині — Міжнародна федерація з документації), ініціювали проведення 1937 р. у

Парижі Міжнародного конгресу з документації й докладали чимало зусиль для оптимізації технологій опрацювання інформації в різних видах споріднених документно-комунікаційних систем [5]. Інтеграційна модель вищої бібліотечно-інформаційної освіти, що "на вході" передбачає опанування студентами базових знань про генетичну й технологічну спорідненість функціонування базових складників системи документальних комунікацій (видавництв, бібліотек, архівів, музеїв, інформаційних центрів), а "на виході" — здобуття певної спеціалізації на останньому курсі навчання, виявилася гнучкішою та економічно ефективнішою. Згодом ця модель стала основою для розбудови системи підготовки бібліотекарів-архівістів-документалістів у 16 франкомовних країнах Африки (Бенін, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габон, Заїр, Камерун, Конго, Кот-д'Івуар, Мадагаскар, Малі, Нігер, Руанда, Сенегал, Того, Центральноафриканська Республіка, Чад). Так, у 1960-х рр. у Сенегалі було відкрито перший у країнах Африки спеціалізований заклад вищої освіти — Дакарську школу бібліотекознавства, архівознавства та документалістики, в якій на єдиній когнітивній базі готують фахівців для бібліотечних, архівних і документаційних служб. Науковці доводять, що й понині ця модель є найдоцільнішою для африканських країн, де систему вищої університетської освіти недостатньо розвинено, а кадри для документно-комунікаційних установ готують на курсах при національних бібліотеках та архівах із наданням сертифікату або на основі дистанційних програм, що їх пропонують європейські чи американські університети [1].

Національно традиційною залишається ця модель вищої бібліотечно-інформаційної освіти й для Франції: нині з 45 університетів країни, що готують інформаційних фахівців, більшість пропонують інтегровані за змістом освітні програми. Зокрема, серед численних магістерських програм популярними є "Бібліотечна справа, документація та цифрові архіви", "Комунікаційне посередництво та документальна пам'ять", "Бібліотека, книжкова торгівля та видавнича справа", "Документні ресурси та бази даних", "Управління та опрацювання інформації", "Інформаційні та комунікаційні дослідження", "Технології інформаційних систем", "ЗМІ та економічна комунікація", "ЗМІ та медіатехнології", "Стратегічне опрацювання інформації щодо технологій та інновацій", "Цифрові комунікації та управління проектами" тощо.

Французька система вищої освіти має складну та багаторівневу організаційну структуру: ступінь бакалавра — це початковий ступінь вищої освіти, який здобувачі опановують після загальнонаукового навчання в коледжі і який є обов'язковою умовою для здобуття повної вищої освіти. Диплом про вищу освіту на базі бакалавріату французькі студенти отримують в університетах через два роки навчання, ступінь ліценціата — після ще одного додаткового року навчання; ступінь магістра — ще через рік навчання; диплом про поглиблену вищу освіту, що надає право написання та захисту докторської дисертації, — після п'яти років університетського навчання [8; 9]. Бібліотекарів-документалістів готують не лише в спеціалізованих закладах вищої освіти на кшталт Національного інституту документаційних технологій, а й на кафедрах інформаційних і комунікаційних досліджень гуманітарних факультетів класичних університетів (Університет Сорбонни, Університет Поля Валері та інші), у галузевих інститутах (технологічному, економічному, політичних досліджень та інших). Гнучка система вищої освіти дає змогу студентам реалізувати індивідуальну траєкторію навчання й чергувати його з практичною діяльністю після здобуття певного освітнього рівня.

Одним із провідних спеціалізованих закладів вищої освіти Франції є Вища національна школа бібліотекознавства та інформаційних наук (ENSSIB), заснована 1963 р. у Віллербанні неподалік від Ліона. Цей державний заклад готує майбутніх керівників у галузі управління інформацією, цифрового архівування й видавничої діяльності, бібліотек і документації. За два роки навчання студенти мають можливість здобути подвійний магістерський ступінь: магістра в галузі інформаційних і бібліотечних наук та магістра в галузі цифрових гуманітарних наук. На першому році навчання здобувачі освіти формують міцну теоретичну базу у сфері бібліотекознавства, інформації та документації, а на другому — поглиблюють фахову спеціалізацію, обираючи навчання за однією з чотирьох освітніх магістерських програм: "Цифрові архіви", "Науково-технічна інформація", "Політика бібліотек та управлінська документація", "Цифрові публікації".

Наскрізні дисциплінарні знання та навички, що їх повинен мати будь-який фахівець у галузі документальних комунікацій, незалежно від того, бібліотекар він, архівіст чи документаліст, сту-

денти здобувають у результаті опанування навчальних дисциплін "Документування культури", "Інформаційно-комунікаційні технології: виклики практикам", "Моделювання та епістемологія інформації", "Від інформаційного дослідження до документального продукту", "Управління проектами", "Англійська мова".

Опанування освітньої програми "Цифрові архіви" передбачає набуття навичок визначення цінності архівних документів, управління їхнім життєвим циклом, розроблення та реалізацію проектів упровадження в організаціях систем електронного архівування. Диплом магістра з цієї спеціалізації дає випускникам змогу обіймати посади менеджера у сфері документації, менеджера проектів електронного архівування, консультанта з управління документами, їх дематеріалізації та архівування. Навчання на означеній освітній програмі передбачає, крім опанування теоретичних дисциплін "Цифрові архіви", "Зберігання цифрової інформації", "Управління записами", "Архівування висхідних цифрових даних для історичного надбання та досліджень", написання магістерської дисертації, а також реалізацію проекту з управління цифровим архівуванням, що відбувається під час стажування на робочому місці.

Освітню програму "Науково-технічна інформація" спрямовано на підготовку фахівців, здатних до пілотування та запровадження систем управління, опрацювання й використання професійної інформації незалежно від сфери діяльності установи. Випускники цієї освітньої програми обіймають посади інформаційного менеджера, консультанта в галузі систем менеджменту документів і даних, менеджера з бізнес-документів, документаліста, фахівця з технічного захисту інформації. Серед навчальних дисциплін обов'язковими для опанування є "Менеджмент документальних та інформаційних систем", "Методи та інструменти опрацювання даних", "Комунікації та документація компанії", "Соціологія організації та інформаційно-комп'ютерні технології", а також виробнича практика чи професійне стажування й написання магістерської дисертації.

Діяльність сучасної документаційної служби чи бібліотеки потребує кваліфікованих менеджерів, які прогнозують і підтримують зміни через управління сервісами та зважену комунікативну політику. На формування означених компетентностей у здобувачів магістерського ступеня спрямовано освітню програму "Політика

бібліотеки та управлінська документація". Її випускники працюють на посадах бібліотекаря та документаліста, керівника документаційної служби, менеджера документних ресурсів, менеджера з просування та документаційного посередництва, керівника проекту електронної бібліотеки. Базові дисциплінарні знання й навички студенти набувають під час вивчення навчальних дисциплін "Керівництво послугами", "Розроблення та впровадження документаційної політики", "Управління сервісами та змінами", "Управління електронною бібліотекою або цифровим проектом". Другий семестр навчання повністю присвячено професійному стажуванню та написанню магістерської дисертації.

Еволюція цифрової видавничої індустрії генерує попит на керівників цифрових видавництв. Місія освітньої програми "Цифрові публікації" — озброїти майбутніх професіоналів навичками розроблення редакційної стратегії та створення цифрових редакційних продуктів, реалізації творчого й технологічного ланцюга електронної книги у видавничому, літературному та академічному секторах. Такі фахівці зазвичай обіймають посади менеджера цифрового видавничого проекту, менеджера з виробництва електронних книг, менеджера цифрових колекцій, менеджера мультимедійного контенту, аналітика зі стратегій цифрового редагування. Відповідні компетентності у студентів формують під час вивчення дисциплін "Редакційні стратегії та практика сучасних професіоналів", "Цифрові видавничі технології", "Редакційний дизайн: дизайн-проект", "Історія видавничої та книготорговельної діяльності", "Міжнародна співпраця". У другому семестрі навчання передбачені професійне стажування чи виробнича практика у видавництві та написання магістерської дисертації.

Слід наголосити, що освітню політику Вищої національної школи бібліотекознавства та інформаційних наук спрямовано на поглиблену професійну інтеграцію здобувачів освіти, яку реалізують не лише через можливість працювати один день на тиждень у певній документно-комунікаційній установі за профілем навчання (видавництві, архіві, бібліотеці, документаційній службі), а й через тривале (від 4 до 6 місяців) стажування студентів в університетських бібліотеках Брюсселя, Женеви, Болоньї, Мілана, Барселони, спеціалізованих центрах документації Лондона та Женеви, бізнес-структурах будь-якого спрямування, що працюють в Європі,

Японії, США та Канаді. Набуття професійного досвіду й налагодження різновекторних фахових зв'язків під час навчання суттєво підвищують можливості працевлаштування випускників, 90% яких зазвичай знаходять роботу одразу після отримання магістерського диплома.

Висновки. Досвід упровадження програм подвійних дипломів із кон'юнктурними профілізаціями, обов'язкова участь під час навчання в управлінні командними проектами, реалізація

реальних дипломних проєктів, виконаних на замовлення роботодавців чи спонсорів, міжнародна мобільність студентів, поглиблена практична підготовка та можливість дуальної освіти на рівні магістратури є корисними та перспективними інноваціями для запозичення українською системою підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців вищої кваліфікації, яка нині відбувається в межах єдиної інтегрованої спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Список використаних літератури та джерел

1. *Абтакабо А. М.* Система подготовки библиотекарей-архивистов во франкоязычных странах Африки: история и перспективы развития : дис. ... канд. пед. наук / Ахмат Махамат Абтакабо ; Московский государственный университет культуры и искусств. — Москва, 2001. — 220 с.
2. *Бабушкина Ю. В.* Интернационализация профессионального образования в библиотечно-информационной сфере / Ю. В. Бабушкина, И. Е. Парамонова // Научные и технические библиотеки. — 2019. — № 8. — С. 112—120.
3. *Лиховид Т. Ф.* Библиотечно-информационное образование в европейских странах: традиции и новации / Т. Ф. Лиховид // Культура: управление, экономика, право. — 2009. — № 3. — С. 12—14.
4. *Лиховид Т. Ф.* К 25-летию Европейского бюро библиотечных, информационных и документационных ассоциаций / Т. Ф. Лиховид // Румянцевские чтения — 2017. Ч. I : материалы междунар. науч.-практ. конф. (18—19 апр. 2017) : [в 3 ч.]. — Москва : Пашков дом, 2017. — С. 340—344.
5. *Отле П.* Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики / П. Отле. — Москва : ФАИР-ПРЕСС : Пашков Дом, 2004. — 348 с.
6. *Соляник А. А.* Євроінтеграційні тренди модернізації інформаційної освіти в Україні / А. А. Соляник // Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: стратегічні орієнтири : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. / Укр. бібл. асоц. — Київ : УБА, 2018. — С. 5—9.
7. *Соляник А. А.* Культуроцентрическая модель модернизации высшего библиотечно-информационного образования / А. А. Соляник // Вісник ХДАК : збірник наукових праць. — Харків, 2013. — Вип. 40. — С. 31—40.
8. *Царева А. В.* Библиотечно-информационное образование во Франции : научно-методическое пособие / А. В. Царева. — Москва : Либерия-Бибинформ, 2007. — 180 с.
9. *Царева А. В.* Подготовка библиотечно-информационных специалистов в системе высшего образования Франции : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Царева Александра Владимировна ; Самарская государственная академия культуры и искусств. — Самара, 2005. — 24 с.
10. *Building Strong Library and Information Science Education (BSLISE) Working Group, IFLA.* — Mode of access: <https://bslise.org/>. — Title from the screen.
11. *Building Strong LIS Education: A Call to Global and Local Action : An IFLA BSLISE Working Group White Paper.* — Mode of access: <https://openbooks.uct.ac.za/uct/catalog/view/liseducation/13/391-2>. — Title from the screen.
12. *Library and Information Science (LIS) Education in Europe. The Role of EUCLID in Curriculum Development and Equivalence of Qualifications.* — Mode of access: <http://origin-archive.ifla.org/IV/ifla60/60-haro.htm>. — Title from the screen.
13. *Master sciences de l'information et des bibliothèques.* — Mode of access: https://www.enssib.fr/sites/enssib.fr/files/inline-files/guide_master_SIB_2021.pdf. — Title from the screen.
14. *World Guide to Library, Archive and Information Science. Third new and completely revised Edition / Edited by Axel Schniederjürge (2017).* — München : KG-Saur, 2017. — 561 p.

Anatolii Humenchuk,

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
Deputy Director of the Educational and Scientific Institute
of the International Relations and Social Sciences,
PJSC "Interregional Academy of Personnel Management"*

French model of higher education in library and information: cognitive and organizational features

The article looks into the history of the French library and information higher education system's origin and its current state of functioning. The study pays attention to its place in the world system of library and information training, and determines the features of cognitive and organizational components. It is noted the French model of

higher education in information traditionally to train specialists for libraries, archives and documentation centers within one specialty. The specifics of the librarian-documentary specialist's degree training in French universities is considered, as well as the profiles of their master's programs are characterized. The article analyses the current vectors of library and information specialists' training in the most authoritative specialized institution of higher education in France — the National School of Library and Information Sciences (ENSSIB — *École nationale supérieure des sciences de l'information et des bibliothèques*). The latter offers double degree programs focused on conjuncture specializations in demand in the information market. The study determines the peculiarities of the master educational programs' cognitive component and characterizes the key competencies that students acquire during their mastering. For Ukraine, the emphasis is placed on promising innovations of the French model of library and information specialists training, which should be implemented within a single integrated 029 "Information, Library and Archival Studies specialty".

Keywords: higher education in library and information; France; master's educational programs; model of the "librarian-archivist-documentary" integrated training

References

1. Abtakabo A. M. (2001). *Sistema podgotovki bibliotekarej-arhivistov vo frankoyazychnyh stranah Afriki: istoriya i perspektivy razvitiya*. PhD. Moskovskij gosudarstvennyj universitet kultury i iskusstv. Moskva.
2. Babushkina Yu. V. & Paramonova I. E. (2019). Internacionalizaciya professional'nogo obrazovaniya v bibliotечно-informacionnoj sfere. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki*, 8, pp. 112—120.
3. Lihovid T. F. (2009). Bibliotечно-informacionnoe obrazovanie v evropejskih stranah: tradicii i novacii. *Kul'tura: upravlenie, ekonomika, pravo*, 3, pp. 12—14.
4. Lihovid T. F. (2004). K 25-letiyu Evropejskogo byuro bibliotечnyh, informacionnyh i dokumentacionnyh asociacij. *Rumyancevskie chteniya — 2017. Ch. I: materialy mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (18—19 apr. 2017): [v 3 ch.]*. Moskva: Pashkov dom, pp. 340—344.
5. Otle P. (2004). *Biblioteka, bibliografiya, dokumentaciya: Izbrannye trudy pionera informatiki*. Moskva: FAIR-PRESS: Pashkov Dom.
6. Solyanik A. A. Evrointegracijni trendi modernizacii informacijnoї osviti v Ukraini. *Suchasna informacijno-bibliotечna osvita: strategichni orientiri : zb. materialiv VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kyiv: UBA, pp. 5—9.
7. Solyanik A. A. (2013). Kul'turocentricheskaya model' modernizacii vysshego bibliotечно-informacionnogo obrazovaniya. *Visnik HDAK*, 40, pp. 31—40.
8. Careva A. V. (2007). *Bibliotечно-informacionnoe obrazovanie vo Francii*. Moskva: Libereya-Bibinform.
9. Careva A. V. (2005). *Podgotovka bibliotечно-informacionnyh specialistov v sisteme vysshego obrazovaniya Francii*. PhD. Samarskaya gnosudarstvennaya akademiya kultury i iskusstv. Samara.
10. *Building Strong Library and Information Science Education (BSLISE)*. An IFLA Working Group. (2022). BSLISE IFLA, [online]. Available at: <https://bslise.org/>.
11. *Building Strong LIS Education: A Call to Global and Local Action : An IFLA BSLISE Working Group White Paper*. (2022), [online]. Available at: <https://openbooks.uct.ac.za/uct/catalog/view/liseducation/13/391-2>.
12. *Library and Information Science (LIS) Education in Europe. The Role of EUCLID in Curriculum Development and Equivalence of Qualifications*. (2022), [online]. Available at: <http://origin-archive.ifla.org/IV/ifla60/60-haro.htm>.
13. *Master sciences de l'information et des bibliothèques*. (2022). [online]. Available at: https://www.enssib.fr/sites/enssib.fr/files/inline-files/guide_master_SIB_2021.pdf.
14. *World Guide to Library, Archive and Information Science Education. Third new and completely revised Edition*. (2017). München: KG Saur.

Надійшла до редакції 13 січня 2022 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 126 пр. Зам. 10.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html
